

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇAĞDAŞ TEFSİRLERDE ABESE SÛRESİ VE GÜNÜMÜZE
MESAJLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELEK TOKSOY

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Faysal ARPAGUŞ

Tokat-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Faysal ARPAGUŞ danışmanlığında hazırlamış olduğum “Çağdaş Tefsirlerde Abese Sûresi ve Günümüze Mesajları” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.../...

Melek TOKSOY

İmza

X X X X X

JÜRİ KABUL VE ONAY

ÖNSÖZ

Yüce Allah'a hamd olsun ki bizleri doğru yola iletmış ve İslam'ın şerefiyle taltif etmiştir. En mükemmel rehberimiz olan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ise sonsuz sâlât ve selam olsun. Kur'ân son ilahi kitap olup, hükmü ve tebliği ebedidir. Derin manalara sahip olan bu kitâbın evsat-ı mufasssal sûrelerinden biri olan Abese sûresi genel olarak insanların, özel olarak da Müslümanların hem toplumsal hem de bireysel sorunlarını çözecek olan yöntemler ortaya koymuştur.

Bu çalışma, İslam'ın ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'in anlam dünyasına bir kapı aralamayı amaçlamaktadır. Abese sûresinin ilk âyetleri, İslam'ın teolojik çerçevesini oluşturan tevhit inancı, vahiy ve peygamberlik müessesesi, kıyamet ve diriliş akidesi ile âhiret tasavvurunu çok boyutlu bir analizle ele almaktadır.

Günümüz dünyasında dini metinlerin doğru anlaşılması ve yorumlanması hem akademik çevreler hem de inananlar için büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışma, çağdaş tefsirler ışığında Abese sûresinin nüzul sebebini ve içerdiği evrensel ilkeleri inceleyerek âyetlerin tarihsel bağlamından günümüze uzanan anlam katmanlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu ilke ışığında, sûrenin tebliğ metodolojisi, hedef kitle seçimi ve insan onuruna verilen değer gibi konular ele alınmakta, İslam'ın evrensel davetinin temel dinamikleri irdelenmektedir.

Ayrıca vahyin kaynağı ve niteliği, Kur'ân'ın kutsallığı ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rehberliği gibi kavramlar, çağdaş tefsir ekolleri ve yaklaşımları ışığında analiz edilmektedir. Çalışma sadece dünyevi yaşamın değil, aynı zamanda kıyamet ve âhiret inancının da İslam düşüncesindeki merkezi konumunu vurgulayarak bu kavramların bireysel ve toplumsal hayata olan etkilerini tartışmaya açmaktadır.

Bu doğrultuda bu çalışma, İslami ilimler, Kur'ân tefsiri ve dini çalışmalar alanlarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Analizler ve çıkarımlar, hem ilgili akademik disiplinlere yeni perspektifler sunmayı hem de okuyucunun Kur'ân'ın derin anlam dünyasıyla daha yakın bir ilişki kurmasına yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında fikirleriyle ve destekleriyle bana katkı sağlayan herkese teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın tamamlanmasında her zaman bana güven duyup anlayış gösteren, yardımlarını ve ilmi birikimlerini hiçbir zaman

esirgemeyen kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Faysal ARPAGUŞ'a, tezimin gelişim sürecinde kıymetli fikirleri ile yol gösteren saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Emine SEKME'ye, tez sürecinde danışmanlık yaparak ve jüri üyesi olarak değerli yönlendirmeleri ve katkılarıyla çalışmama destek olan Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR ve Dr. Öğr. Üyesi Sevim GELGEÇ'E teşekkür ederim. Her zaman ve her koşulda yanımda olan ailem; sevgili eşim Mustafa TOKSOY, sevgili kızım Ayşe Betül TOKSOY, annem Türkan BİLGİN , babam Muhsin BİLGİN, kardeşlerim Beytullah BİLGİN, Gözde BİLGİN, Büşra BİLGİN CAN, Yasin CAN, Ayşenur BİLGİN'e; ilmi birikiminden her zaman yararlandığım sevgili kadim dostum Melahat DURSUN'a, yanımda daima varlığını hissettiren değerli arkadaşlarım Zehra Nur DUMAN, Şeyma GÜVENÇ KOPAR ve Ayşenur AKDAĞ'a; son okumayı yaparak dilbilgisi, imlâ ve içerik düzenlemelerini değerlendiren hocalarım Betül VURAL ve Murathan BAKAN'a en derin vefa duygularıyla teşekkür ederim.

ÖZET

ÇAĞDAŞ TEFSİRLERDE ABESE SÛRESİ VE GÜNÜMÜZE MESAJLARI

Toksoy, Melek

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Faysal ARPAGUŞ

Ağustos 2025, xiii +96 sayfa

Bu çalışmada Abese sûresine bütüncül olarak bakılmış, İslam'ın temel ahlaki öğretileri ve insanlığın kaçınılmaz sonu olan kıyamet ve âhiret hayatı dini ve edebi açıdan incelenmiştir. Sûrenin ilk âyetlerinde ilahi vahyin hassasiyeti ve insan onuruna verilen kıymet, Hz. Peygamber'in (s.a.v) anlık bir davranışı üzerinden evrensel bir mesajla ortaya koyulmuştur. Burada tebliğin salt dünyevi ölçütlere göre şekillenmemesi gerektiği ve manevi hakikatlerin de önemli olduğu vurgulanarak modern dünyanın yüzeysel değer yargılarına güçlü bir eleştiri getirilmiştir.

Çalışmanın ilerleyen sayfalarında, sûrede yer verilen kıyametin dehşetli sahnelerine odaklanılmıştır. “Sağır eden çığlık” metaforu, sadece fiziksel bir yıkımı değil, aynı zamanda bireyin en derin duygusal bağlarını bile sarsacak psikolojik bir travmayı resmetmiştir. O günde herkesin kendi nefsiyle meşgul olacağı ve dünyevi akrabalıkların anlamını yitireceği bu çarpıcı tablo, insanın faniliğini ve nihai sorumluluğunu gözler önüne sermiştir. Müminlerin yüzündeki nur ve inkârcıların yüzündeki karanlık, dünyadaki inanç ve amellerin âhiretteki tezahürü olarak sunulmuştur. Bu çalışma, sûrenin kıyamet tasvirlerine odaklanarak dehşet dolu geleceğin bireysel psikoloji üzerindeki sarsıcı etkilerini ve kozmik boyutunu analiz etmiştir. “es-Sâhha” metaforu üzerinden kıyametin ani ve karşı konulamaz bir şekilde gerçekleşeceği vurgulanırken o günkü bireysel hesaplaşmanın ailevi bağların dahi önüne geçeceğini ortaya koyan bir tablo çizilmiştir. Netice olarak müminlerin ve inkârcıların farklı akıbetleri, dünyadaki seçimlerin nihai sonuçlarını gözler önüne sermiştir.

Abese sûresi ilahi bir uyarı ile başlamış ve evrenin sonunu, hayal gücümüzün sınırlarını zorlayacak bir şekilde tasvir eden etkileyici bir üslupla yorumlamıştır. Sûre,

hem bireysel vicdanlara seslenerek etik bir pusula sunmuş hem de kıyamet bilinci aşilayarak insanın varoluşsal yolculuğuna derin bir anlam katmıştır. Bu çalışma, Abese sûresinin edebi zenginliğini ve teolojik derinliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda vahiy ve kıyamet temaları arasındaki ilişkiyi ele alarak okuyucuya kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Abese Sûresi, İnsan Onuru, Kıyamet, Âhiret, Edebi Analiz, Evrensel Öğretiler.

THESIS TITLE

Toksoy, Melek

Master's Thesis, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Advisor: Faysal ARPAGUŞ

August 2025, xiii + 96 pages

ABSTRACT

SURAH ABASA IN CONTEMPORARY COMMENTARY AND ITS MESSAGES FOR TODAY

In this study, a holistic approach has been taken to Surah Abasa, examining Islam's fundamental moral teachings, as well as the inevitable end of humanity, the Day of Judgment (Qiyamah), and the Hereafter (Akhirah), from both religious and literary perspectives. The initial verses of the surah convey a universal message about the sensitivity of divine revelation and the value placed on human dignity, brought forth through a momentary action of the Prophet (PBUH). This passage strongly critiques the superficial values of the modern world by emphasizing that the propagation of faith should not be shaped by purely worldly standards and that spiritual truths are of paramount importance.

In the later pages of the study, the focus shifts to the terrifying scenes of the Day of Judgment described in the surah. The metaphor of the “deafening cry” (es-Sakhkhah) depicts not just a physical destruction, but also a psychological trauma that will shake even the deepest emotional bonds of an individual. This striking portrayal, where everyone will be preoccupied with their own soul and worldly kinship will lose its meaning, reveals the transience of human life and ultimate responsibility. The light on the faces of believers and the darkness on the faces of disbelievers are presented as the manifestation of their beliefs and deeds in the world. This study analyzes the shocking effects and cosmic dimensions of this dreadful future on individual psychology by

focusing on the surah's depictions of the Day of Judgment. Through the metaphor of “es-Sakhkhah,” it is highlighted that the Day of Judgment will occur suddenly and irresistibly, painting a picture where the individual reckoning will take precedence even over family ties. Consequently, the different fates of believers and disbelievers reveal the ultimate consequences of choices made in this life.

Surah Abasa begins with a divine warning and interprets the end of the universe with an impressive style that pushes the boundaries of our imagination. The surah not only appeals to individual consciences, offering an ethical compass, but also adds profound meaning to the human existential journey by instilling an awareness of the Day of Judgment. This study aims to examine the literary richness and theological depth of Surah Abasa. In this context, it presents a comprehensive perspective to the reader by addressing the relationship between the themes of revelation and the Day of Judgment.

Keywords: Tafsir, Surah Abasa, Human Dignity, Day of Judgment, Hereafter, Literary Analysis, Universal Teachings.

İÇİNDEKİLER

ÇAĞDAŞ TEFSİRLERDE ABESE SÛRESİ VE GÜNÜMÜZE MESAJLARI.....	1
ETİK SÖZLEŞME.....	iii
JÜRİ KABUL VE ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
SURAH ABASA IN CONTEMPORARY COMMENTARY AND ITS MESSAGES FOR TODAY	ix
İÇİNDEKİLER	xi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	4
Araştırmanın Problemi	5
Araştırmanın Önemi.....	5
Araştırmanın Yöntemi.....	6
Kapsamı, Sınırları ve Kaynakları.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM ABESE SÛRESİNİN MAHİYETİ.....	10
1. Sûre Hakkında Genel Bilgiler: Abese Sûresine Genel Bir Bakış	10
1.1. Sûrenin Künyesi ve Sebebi Nüzûlü	10
1.2. Sûrenin Ana Konuları	12
1.3. Sûrenin Bir Önceki Sûre ile Münasebeti	13

1.4.	Sûrenin Bir Sonraki Sûre ile Münasebeti	13
1.5.	Sûrenin Fazileti	13
2.	Abese Sûresinin Konularını Oluşturan Kavramlar	14
2.1.	Tevhide Dair Kavramlar	14
2.2.	Vahiy ve Peygamberlik ile Alakalı Kavramlar	16
2.3.	Ölüm ve Kıyamet ile Alakalı Kavramlar	17
2.4.	Âhiret Hayatı ile Alakalı Kavramlar	18
İKİNCİ BÖLÜM ABESE SURESİNDEKİ AYETLERİN TAHLİLİ.....		19
1.	Abese Sûresi 1-10. Âyetler	20
	1-10. Âyetlerin Değerlendirilmesi	34
2.	Abese Sûresi 11-12. Âyetler	36
	11-12. Âyetlerin Değerlendirilmesi	42
3.	Abese Sûresi 13-16. Âyetler	44
	13-16. Âyetlerin Değerlendirilmesi	55
4.	Abese Sûresi 17-23. Âyetler	57
	17-23. Âyetlerin Değerlendirilmesi	65
5.	Abese Sûresi 24-32. Âyetler	67
	24-32. Âyetlerin Değerlendirilmesi	77
6.	Abese Sûresi 33-42. Âyetler	79
	33-42. Âyetlerin Değerlendirilmesi	86
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ		89

KAYNAKÇA 92

ÖZGEÇMİŞ.....Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR

(a.s):	Aleyhi's-selâm.
b.:	Bin.
Bkz.:	Bakınız.
çev.:	Çeviren/ler.
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı.
Hız.:	Hazreti.
Ö.:	Ölüm Tarihi.
(r.a):	Radıyallâhu anh.
(s.a.v):	Sallallâhu aleyhi ve sellem.
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı.
Thk.:	Tahkik eden.
t.y.:	Tarih yok.
vd.:	Ve diğerleri.
md.:	Madde.

GİRİŞ

İnsanlığa gönderilen son ilahi kitap olan Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'e (s.a.v) indirildiği günden kıyamete kadar ona kulak verenlere yol gösterici bir kaynak olmuş ve olmaya devam edecektir. İnsan hayatını şekillendiren bu kutsal metnin rehberliği, Hz. Peygamber'in (s.a.v) izahları başta olmak üzere müfessirlerin yorumlarıyla devam etmiştir. Nüzul sürecinde Hz. Peygamber (s.a.v) tebliğ ettiği âyetlerdeki kapalılıkları, doğrudan yahut kendisine sorulan sorular üzerine açıklamıştır. Onun vefatının ardından bu vazifeyi sahabe ve tabiin üstlenmiş ve dönemin gerektirdiği ölçüde âyetleri açıklamıştır. Bu faaliyet zamanla müstakil bir ilim olarak tefsir ilmine dönüşmüş, tedvin dönemine gelindiğinde ise ilk tefsir eserleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Tasnif döneminde ise müfessirler tefsir yaparken ortak amaçları olmakla birlikte Kur'ân'ı değişik yöntemlerle tahlil ederek herbiri keşif dönemine girmiştir. Bunun sonucu olarakta farklı tasnif çeşitleri ortaya çıkmıştır. Misal; İcmâlî tefsir, Lafız eksenli tefsir, Mânâ eksenli gibi tefsirler oluşmuştur.¹ Sözlü nakil döneminde karşımıza çıkan rivayet tefsiri büyümesini ve gelimesini tamamladıktan sonra Dirayet tefsiri için alt yapı oluşturmuştur.² Tefsir ilminin gelişmesi, farklı ekol ve anlayışların doğmasına yol açmıştır. Bireyden yola çıkarak toplumu merkeze alan, geleneksel kalıpları yıkarak, çağın getirmiş olduğu sorunlara cevap arayışı Kur'ân ve hadis kapılarını aralayarak tarihte kendilerine yer edinmiştir. Bu durum Kur'ân'ın tarihselci bir yaklaşım ile ele alınmasına yol açtı.³ Bu doğrultuda XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hint Alt Kıtası ve Mısır'ı içine alan farklı bir tefsir anlayışı ortaya çıkmıştır. Bunun da etkisiyle geleneksel ve çağdaş tefsir şeklinde iki önemli anlama ve yorumlama biçimi ortaya çıkmıştır.⁴ Dini ilimlerdeki bu paradigma değişimi, yalnızca ilgili disiplinlerin iç dinamikleriyle sınırlı değildir. XVI. yüzyıldan itibaren bilim, sanat, felsefe ve sanayideki devrimler ile siyasi gelişmelerin küresel düzeydeki yapısal dönüşümleri, disiplinlerin ve sınıflandırmaların yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Metafiziğin azaltılmasına yönelik çabalar ve doğal ile sosyal bilimlerdeki ilerlemeler, yeni bilim sınıflandırmaları ve hiyerarşilerinin ortaya çıkmasına yol açarak dini ilimlerin doğası, konumu ve hiyerarşik yapılanması üzerinde tartışmaları derinleştirmiştir.⁵

¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: IFAV, 2014), 117.

² Demirci, *Tefsir Tarihi*, 129.

³ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 209.

⁴ M. Talha Boyalık, "Geleneksel Dönemde Tefsir İlmi", *İslâmi İlimlerde Klasik ve Modern Yaklaşımlar*, (ed.) Seyit Ali Tüz- İsmail Kurt (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023), 19.

⁵ Boyalık, "Geleneksel Dönemde Tefsir İlmi", 19.

XVI. yüzyıldan itibaren hem Kur'ân'ın tamamı hem de müfessirlerce seçilen bazı sûre ve âyetler müstakil olarak tefsir edilmiştir. Özellikle Osmanlı tefsir literatüründe sûre tefsirlerinin önemli bir yer tuttuğu görülmüştür.⁶ Türkiye'de yapılan tefsir tezlerinin önemli bir kısmının da sûre tefsirlerine ayrıldığını söylemek mümkündür.⁷ Bu çalışma, mevcut literatürün devamı olarak Abese sûresinin tefsirini çağdaş yorumlar çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Abese sûresinin nüzûlu ile ilgili olarak, ilk on âyetin Hz. Peygamber'i (s.a.v) uyaran (itâb) âyetler olduğu kabul edilir.⁸ Bu durum, araştırmacıların ilgisini çekmiş ve genellikle bu âyetlere odaklanılmıştır. Ancak, bu sûreyi bütün ayetleriyle inceleyen çalışmalar çok azdır. Sûre ile ilgili yapılan çalışmalar içerik bakımından oldukça sınırlıdır ki bu çalışmalarda sûrenin belli âyetlerine odaklanılmıştır.

Bu çalışmada ise Abese sûresinin tümünü ele almanın önemine vurgu yapılacaktır, belirli âyetlerle sınırlı kalınmayacak ve aynı zamanda sûrenin verdiği genel mesaj analiz edilecektir. Bu bağlamda, çağdaş tefsirler ışığında sûrenin hem yorumu hem de vermek istediği mesajların analizi yapılacaktır. Araştırmanın içeriğine bağlı olarak uygun görülen bölümlerde fenomenolojik; bazı bölümlerde ise tematik desen kullanılacaktır. Fenomenolojik desen de müfessirlerin âyetler üzerinde ortak görüşleri ele alınacaktır. Tematik desen olarak da müfessirlerin âyetler üzerinde tekrar eden yorumları ele alınacaktır.

Çağdaş dönemde, araştırma yöntemleri ve teknikleri üzerine zengin bir literatür oluşmuştur. Bu literatür, birçok eserin tercüme edilerek Türkçeye kazandırılmasıyla genişlemiştir. Ayrıca, bu konuda müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Bu kaynaklar, araştırmacılara hem temel kavramları anlamaları hem de araştırma süreçlerini etkili bir şekilde yönetmeleri konusunda rehberlik etmektedir. Dolayısıyla, bu eserler araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağıdır. Ayrıca araştırmacıların araştırma yöntemleri hakkında derinlemesine bilgi edinmelerine de yardımcı olur.⁹ Bu hususta biz de Abese sûresini araştırma konusu edineceğiz.

Abese sûresi ile ilgili bu çalışmada yararlanılan kaynaklar, ülkemiz ya da Arap dünyasıyla sınırlı tutulmamış, batı dünyasında yapılan çalışmalardan da istifade

⁶ Mustafa Öztürk, *Osmanlı Tefsir Mirası* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 42.

⁷ Nihat Demirkol, "Sure-Konulu Tefsir Bağlamında Nasr Suresine Genel Bir Bakış", *Genç Mütefekkirler Dergisi* 1 (2020), 76-110.

⁸ Heyet vd., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 5/552.

⁹ Sümeyye Sevinç, *Tefsir Araştırmalarında Yöntem*, (ed.) Rabia Yıldırım- Ayşenur Aydın (Ankara: İlahiyat, 2023), 16.

edilmiştir. Michigan Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Amerikalı oryantalist James Andrew Bellamy, Kur'an'ı Kerim hakkında bazı araştırmalar yapmıştır. Bellamy, Kur'an'ı antik bir el yazması olarak analiz eden ve çeşitli makaleler kaleme alarak Kur'an'daki birçok kelimeyi eleştiren ve inceleyen bir araştırmacıdır. Bu araştırmacı, Kur'an'ın değiştirildiğine inanmaktadır. Bazı makalelerinde, Kur'an'daki belirli kelimeleri değiştirilmiş kelimeler olarak değerlendirmekte ve bunların yerine doğru kelimelerin getirilmesini önermektedir. Örneğin Abese sûresinin 31. âyetindeki أَبَا /ebben kelimesini inceleyip eleştirmiştir.¹⁰

Avrupa'da Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal) Humanities and Social Sciences'de yayınlanan Face, Posture, And Gesture (Study Of Kinesik Aspectis in Qur'an) (Yüz, Duruş ve Jest (Kur'an'da Kinesik Yönlerin İncelenmesi) başlıklı yapılan bir çalışmada da Abese sûresinin ilk âyetleri dikkate alınarak daha çok jest ve mimikler konusu üzerinde durulmuştur. Sözlü olmayan iletişim alanında Kur'an ile kinesik yönleri arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde analiz eden araştırmaya dair elde edilen bulgular sınırlıdır. Ancak Kur'an, sözlü iletişime dair terimlerin yanı sıra, sözsüz iletişimin önemine işaret eden ifadeler içermektedir. İnsan hayatındaki sözsüz konulara, özellikle de kinesığe önem verdiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Kur'an'da Abese sûresinin yanı sıra diğer sûrelerde de yüz ifadeleri, jestler ve duruşlarla ilgili başka âyetlerin olduğu da bilinmektedir. Bu çalışma, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kinesik yönü ile ilgili âyetlerin belirlenmesi ve bu âyetlerin bilimsel iletişim gelişmeleriyle ilişkisinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Karma yöntem desenleri kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırma, Kur'an'ın iletişim sürecini tanımlar ve insan etkileşimi sürecindeki kinesik yönlerini vurgular. Kur'an-ı Kerim'de kinesik süreçlerle ilgili bilgiler doğal ve şarta bağlı olarak sunulmuştur. Ayrıca bu kinesik, âyetlerin modern insan yaşamında ilgi görebileceğini göstermektedir.¹¹

Yine Faiz Zahro tarafından kaleme alınan İ'câzü's-secî' fî sûrateyi'n-Nâziât ve Abese (Nâzi'ât ve Abese Sûrelerinde Seci Sanatının İ'câzı) adlı makale Arap Edebiyatı Dergisinde yer almış bir çalışmadır. Abese sûresinin sadece ahenk, ritim ve edebi sanatlar

¹⁰ Robab Shahmoradi- Seyyedmaji Nabavi, "The Review of the Proposed Words of James Bellamy in Verse 52 of Surah Hajj and Verse 32 of Surah 'Abasa", *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding* 6 (11 Temmuz 2019), 660.

¹¹ Fairus Fairus vd., "Face, Posture, And Gesture (Study of Kinesik Aspects in Qur'an)", *Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal): Humanities and Social Sciences* 1 (22 Aralık 2018), 330.

gibi şiirsel unsurlar içerdiği yönünde değerlendirmelerde bulunulmuş; ancak Kur’ân’ın dilsel üstünlüğünün şiirsel şekil ve türleri ile sınırlı kalmayıp daha kapsamlı bir biçimde analiz edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹²

Aynı şekilde, “*Hitâbî Dilin Kitâbî Metne Yansıması, Abese Sûresi*” adında Türkiye’de yapılan bir tez çalışması bulunmaktadır. Yazar Vildan Altay Abese sûresini kavramsal çerçeve başlığı altında incelemiştir. Kavramsal çerçeve başlığı altında Kur’ân’ın sözlü dil özelliklerinin yazılı bir formata dönüştürülmesiyle ortaya çıkan meydan okumaları, dilbilimsel ve iletişimsel açıdan incelemiştir. Bu sürecin temelinde yazılı dilin yapısal ve teknik özelliklerinin ve sözlü iletişim bağlamında aktarılan anlamlarının tam olarak yansıtılması zorluğu yatar. Dolayısıyla Kur’ân’ın bu dönüşümü sırasında, sözlü dilin zenginliklerinin ve ifade gücünün korunması ile yazılı dilin belirli standartları arasında bir denge sağlanması gerekmektedir. Bu denge noktasında, sözlü ile yazılı iletişim arasındaki uyumsuzluklar, iletişimsel anlamın kaybolmasına neden olabilir. Bu nedenle, Kur’ân’ın yazılı formundaki aktarımında, sözlü iletişimin derinliklerinden gelen anlamların kaybedilmeden ifade edilmesi için özel bir çaba gerekmektedir. Bu bağlamda, dilin bu dönüşüm süreci hem dilbilimsel hem de iletişimsel bir bakış açısıyla titizlikle ele alınmıştır.¹³

Türkiye’de yapılan bir diğer çalışma Servet Karagiyim tarafından “*Abese Sûresinin Tefsiri*” başlığı altında yapılan yüksek lisans tezinde, genel olarak sûrenin tamamı ele alınmış gibi görünse de çalışmanın içeriğini, sûrenin inişine sebep olan olay oluşturmaktadır. Çalışmada sûrenin inişine neden olan olay, tarihsel bağlamı içinde neden-sonuç ilişkisi kurularak sistematik bir biçimde değerlendirilmiştir.¹⁴

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışma, çağdaş tefsir anlayışları çerçevesinde Abese sûresinin tefsirini ele almayı amaçlamaktadır. Sûrede verilmek istenen mesajlar, çağdaş tefsirler ışığında incelenerek dinî ve toplumsal açıdan daha anlaşılır hâle getirilmeye çalışılmıştır. Sûrede yer alan semboller, kavramlar ve anlatılar çağdaş tefsirler ışığında analiz edilecek; bu analizler, sûrenin anlam dünyasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca, Abese

¹² Faiz Zahro, “İ‘câzü’s-secî‘ fî sûrateyi’n-Nâziât ve Abese”, *Journal of Arabic Literature (Jali)* 1 (06 Ağustos 2020), 105.

¹³ Vildan Altay, *Hitâbî Dilin Kitâbî Metne Yansıması: Abese Sûresi Örneği* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2017).

¹⁴ Servet Karagiyim, *Abese Sûresinin Tefsiri* (Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2016).

sûresinin tarihî, kültürel ve dilbilimsel bağlamı da göz önünde bulundurularak söz konusu yaklaşımların imkân ve sınırları ele alınacaktır.

Güncel çalışmalar incelendiğinde Abese sûresinin tefsirinde özellikle itâb âyetlerine odaklanıldığı görülmüştür. Bu tezde sûreye bütüncül bakılacak ve çağdaş tefsirlerdeki yorumlar incelenerek alana katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Varılmak istenen sonuç ise sûrenin itâb âyetlerinin dışındaki diğer âyetlerin de mesajı/mesajları olduğunu ortaya koymaktır.

Araştırmanın Problemi

Abese sûresinin tefsirine ilişkin literatürde incelenen çalışmalar, genellikle sûrenin ilk on âyetindeki itâb (uyarı) kısmına odaklanmakta, sûrenin bütüncül anlamı ve çağdaş tefsirler ışığında sunduğu evrensel mesajlar yeterince ele alınmamaktadır. Servet Karagiyim'in yapmış olduğu "*Abese Sûresinin Tefsiri*"¹⁵ adlı çalışmada kelimeler belâgat, i'râb kaynakları ve garîbü'l-Kur'ân şeklinde incelenmiştir. Özellikle sûrenin nüzul sebebine yoğunlaşan çalışmalar, sûrenin kıyamet tasvirleri, insan onuru, nimetler ve tefekkür gibi diğer tematik unsurlarını göz ardı etmekte; bu da sûrenin bütüncül anlam dünyasının ve günümüz toplumsal, kültürel ve etik meselelerine katkılarının tam olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Çağdaş tefsir ekollerinin Abese sûresini yorumlamada sunduğu farklı bakış açıları ve bu yorumların modern dünyadaki yansımaları sistematik bir şekilde analiz edilmemiştir. Bu bağlamda, Abese sûresinin çağdaş tefsirler ışığında bütüncül bir şekilde incelenmesi ve sûrenin evrensel mesajlarının günümüz bağlamında nasıl anlamlandırılabilceği ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Çağdaş toplumun dinamikleri sürekli değişmektedir. Kur'ân evrenseldir ve çağdaş dönem içerisinde de Kur'ân'dan çıkarmamız gereken mesajlar vardır. Abese sûresi için çağdaş tefsirleri incelediğimizde, sûrede verilen mesajların günümüzün toplumsal, kültürel ve etik meselelerine ışık tuttuğunu görmekteyiz ve geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurarak sûrenin indiği dönemin toplumsal yapısını ve bu yapının kültür üzerindeki etkilerini anlamamıza imkân tanır. Aynı zamanda günümüz toplumunun tarihsel ve kültürel bağlamda nasıl bir perspektif sunduğunu da gözler önüne serer. Abese

¹⁵ Karagiyim, *Abese Sûresinin Tefsiri*.

sûresini çağdaş tefsirlerde incelemek suretiyle sûrenin mesajlarını kapsamlı bir şekilde anlamak mümkündür.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışma Kur'ân-ı Kerim'in bir sûresi olan Abese sûresini merkeze almaktadır. Temelde çağdaş müfessirlerin Abese sûresinden çıkarılabilecek mesajlar için neler dediği incelemeye konu edilmiştir. Konunun ortaya konmasında müfessirlerin görüşleri ve konuya dair açıklamaları önemli bir materyal oluşturmaktadır.

Bu araştırma nitel bir araştırma olduğundan ana başlıklar belirlenmiş ve hedeflenen amacı gerçekleştirmek için veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma deseni olarak da yerine göre fenomenolojik desen yerine göre de tematik desen tercih edilecektir. Araştırma konusuyla ilgili daha önce yazılmış dergi, makale, kitap, tez gibi bilimsel yayınlardaki veriler literatür taraması yöntemi ile toplanarak incelenmiştir. Elde edilen verilerle ilgili notlar daha sonra analize tabii tutulmuştur.

Araştırma konusunun sağlıklı bir zemin üzerine inşa edilebilmesi için çağdaş tefsir kavramı birçok kaynaktan okunmuş ve bu kaynaklardaki ilgili bilgilerden istifade edilmiştir. Araştırmada çağdaş tefsir çalışmalarına müracaat edilmiştir. Ayrıca ihtiyaç ölçüsünde klasik tefsirlere de yer verilmiştir. Bu çalışmada birey odaklı yaklaşım benimsenmemiş, mevcut yöntemlerin temel ilkeleri üzerinde durulmuştur.

Kapsamı, Sınırları ve Kaynakları

Çalışma konu olarak Abese sûresi ile sınırlıdır. Literatürü taradığımızda konu ile alakalı birçok önemli çalışma karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri Vildan Altay'ın *Hitâbî Dilin Kitâbî Metne Yansıması: Abese Sûresi Örneği* adlı yüksek lisans tezidir.¹⁶ Araştırmacı konuyu dilbilim ve iletişim açısından ele almaktadır. Bir diğer çalışma ise Servet Karagiyim tarafından kaleme alınan *Abese Sûresi Tefsiri*'dir.¹⁷ Yine yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, sûrenin sebeb-i nüzulüne odaklanarak ilgili âyetleri; rivâyet ve dirâyet tefsirleri, konulu tefsir çalışmaları, belâgat ve i'râb kaynakları ile garîbü'l-Kur'ân literatürüne müracaat ederek incelemiştir. Çalışma, üç bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır. 1. Bölümde, 1–16. âyetler; tefsir, i'râb, öne çıkan kavramlar, garip kelimeler ve belâgat açısından detaylı biçimde ele alınmıştır. 2. Bölümde 17–32. âyetler benzer şekilde tefsir edilerek i'râb tahlili yapılmış, önemli kavramlar ve

¹⁶ Altay, *Hitâbî Dilin Kitâbî Metne Yansıması: Abese Sûresi Örneği*.

¹⁷ Karagiyim, *Abese Sûresinin Tefsiri*.

garip kelimeler açıklanmış ve belâgat yönüyle değerlendirme yapılmıştır. 3. Bölümde ise 33–42. âyetlerin tefsirine yer verilmiş; bazı temel kavramlar, garip lafızlar ve belâgat unsurları çerçevesinde analizler sunulmuştur. Konuyla ilgili çalışması bulunan başka bir isim Mesut Tay, “Abese Sûresi Bağlamında Hz. Peygamber'e Yöneltilen ‘Îtâb’ Âyetleri” adlı araştırma makalesinde nüzul sebebine bakarak sadece ilk on âyeti dilbilimsel yönden açıklamaktadır.¹⁸ Konuyla alakalı bir diğer çalışma da *Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal) Humanities and Social Sciences*’de yayımlanan “Face, Posture, and Gesture (Study of Kinesic Aspectis in Qur’an)” adlı makaledir.¹⁹ Bu makalede Abese sûresinin ilk âyetleri dikkate alınarak daha çok jest ve mimikler konusu incelemeye alınmaktadır. Faiz Zahro’nun ise *Î’câzü’s-i ‘sûrateyi’n-Nâziât ve Abese* adlı bir çalışması vardır ve *Arap Edebiyatı Dergisi*’nde yayımlanmıştır.²⁰ O, sûrenin şiirsel şekil ve türleri içerdiğinden bahsetmiş ve Kur’ân’ın dilinin güzelliğini daha spesifik olarak analiz etmek gerektiğini önermiştir.

Bu çalışmada yukarıdaki eserlerin yanı sıra Muhammed Coşkun’un *Modern Dünyada Kur’ân Yorumu* isimli eseri²¹, Dr. İsmail Kurt- Seyit Ali Tüz’ün Yayın hazırlığı yaptığı *İslâmi İlimlerde Klasik ve Modern Yaklaşımlar* isimli bildiri kitabı²², Prof. Dr. Muhsin Demirci’nin *Tefsir Tarihi* isimli müstakil eseri²³ ve Aykut Kaya’nın *Çağdaş Tefsir Ekolleri* isimli çalışması²⁴ ve Sema Nur Taşçı’nın *Modern Yönelişlerin Tefsir Üzerindeki Etkileri* isimli çalışmasından²⁵ yararlanılmıştır.

XIX. yüzyıldan itibaren Kur’ân tefsiri literatüründe önemli değişiklikler olmuştur. Klasik tefsirin yanı sıra yeni ihtiyaçların karşılanması noktasında modern dönüşümlerin etkisi görülmeye başlamıştır.²⁶ Bu etkiyle farklı yorumlama biçimleri ortaya çıkmış; zamanla bu yorumlama biçimleri muhtelif tefsir ekolleri olarak tezahür etmiştir. Bunlar arasında Kur’ân-cılık, aklî-içtimaî tefsir ekolü, edebi tefsir ekolü, bilimsel tefsir ekolü,

¹⁸ Mesut Tay, “Abese Suresi Bağlamında Hz. Peygamber’e Yöneltilen ‘Îtâb’ Âyetleri”, *Bitlis İslamiyat Dergisi* 3/2 (15 Aralık 2021), 50-64.

¹⁹ Fairus vd., “Face, Posture, And Gesture (Study of Kinesic Aspects in Qur’an)”.

²⁰ Zahro, “Î’jâzu al-Saj’i fî Sûrataî al-Nâzi’ât wa ‘Abasa”.

²¹ Muhammed Coşkun, *Modern Dünyada Kur’ân Yorumu: Tefsir Disiplininde Çağdaş Tartışmalar* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2018).

²² İlyas Çelebi (ed.), *İslâmî İlimlerde Klasik ve Modern Yaklaşımlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023).

²³ Demirci, *Tefsir Tarihi*.

²⁴ Kübra Keleş vd., *Çağdaş Tefsir Ekolleri*, (ed.) Aykut Kaya (Ankara: İlâhiyât Yayın, 2023).

²⁵ Sema Nur Taşçı, *Modern Yönelişlerin Tefsir Üzerindeki Etkileri: -Oryantalizm, Kur’aniyyûn ve Tarihsellik Üzerine Bir Çalışma-* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023).

²⁶ Sema Nur Taşçı, *Modern Yönelişlerin Tefsir Üzerindeki Etkileri: -Oryantalizm, Kur’aniyyûn ve Tarihsellik Üzerine Bir Çalışma-* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 26.

konulu tefsir ekolü, aksiyon dava tefsir ekolü, vaz/hüdai tefsir ekolü tarihselci tefsir ekolü ve psikolojik tefsir ekolü gibi farklı yöntem ve yaklaşımları saymak mümkündür.

Bu geniş literatür içerisinde çalışmaya kaynak teşkil edecek eserler şu şekilde belirlenmiştir: Süleyman Ateş'in (d.1933) *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*,²⁷ Ebu'l-A'lâ Mevdudî'nin (1903-1979) *Tefhimu'l Kur'an*'ı²⁸, Seyyid Kutub'un (1906-1966) *fî Zılâli'l-Kur'an*²⁹, Muhammed Abduh (1849-1905) ve Reşid Rıza'nın (1865-1935) *Tefsîru'l-Kur'an'il-Hakîm Tefsîrû'l-Menâr*'ı³⁰, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Kur'an Yolu* Türkçe Meâl ve Tefsiri³¹ ve Semra Kürün Çekmegil'in (d.1943) *Okuyucu Tefsiri*³², Muhammed b. Ali Muhammed eş-Şevkani'nin (ö. 1250/1834) *Fethü'l Kadir*'i³³, M. Said Şimşek'in (1951-2024) *Hayat Kaynağı Kur'an tefsiri*³⁴, Muhammed Ratib en-Nablusî'nin (ö. 1143/1731) *Tefsiru'n Nablusî'si*³⁵, Ali Küçük'ün (1953-2017) *Besâiru'l Kur'an*'ı³⁶, Muhammed Abîd el-Cabîri'nin (1936-2010) *Fehmü'l Kur'an*'ı³⁷, Hasan Elik'in (d.1949) *Tevhit Mesajı*³⁸ ve İzzet Derveze'nin (1888-1984) *et-Tefsîru'l-Hâdis*'i³⁹. Bu eserler seçilirken birkaç noktadan hareket edilmiştir. En önemli hareket noktalarından biri tefsir ekollerinin baz alınmış olmasıdır. Bunun yanı sıra söz konusu bazı eserlerin Türk okuyucular tarafından rağbet görmesi de tercih nedeni olmuştur.

Araştırmaya kaynaklık eden tefsirlerde Abese sûresi ile ilgili dikkat çekici yorumlar yer alır. Söz gelimi Muhammed Abduh ve Reşid Rıza'nın *Tefsîrû'l-Menâr*'ında

“Bir süre faydalanılır ve çekip giderler. Bir süre kalır, sonra da intikal eder. Ve sanki Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ey Nebi tebliğ yapıyorsan aklı başında, zeki ve saf temiz

²⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an-ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989).

²⁸ Ebu'l-Alâ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an Tefsiri*, thk. Ali Bulaç, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005).

²⁹ Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'an* (İstanbul: Araştırma, 1992).

³⁰ Şeyh Muhammed Abduh- Muhammed Reşid. Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hakîm Tefsîru'l Menâr* (İstanbul: Ekin, ts.).

³¹ Heyet vd., *Kur'an Yolu*.

³² Semra Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri* (İstanbul: Nida Yayınları, 2006).

³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş Şevkânî, *Fethü'l Kadir* (Beyrut/Lübnan: Dar Al-Maarifa, 2007).

³⁴ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016).

³⁵ Muhammed Râtib en-Nablusî, *Tefsîru'n-Nablusî* (Ürdün/Amman: Müessesetü'l-Fursân, 1438).

³⁶ Ali Küçük, *Besâiru'l-Kur'an*, (ed.) Murat Bahar (İstanbul: Beka Yayınları, 2023).

³⁷ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü'l Kur'an*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Mana Yayınları, 2013).

³⁸ Hasan Elik- Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 330, ts.).

³⁹ M. İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadîs*, çev. Şaban Karataş (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014).

kalpli insanlara git, bu insanlara gitmeyip mevki makam sahibi insanlara gitmekten sakın” demiştir.⁴⁰

Sûrenin ilk âyetlerinin, Hz. Peygamber’in (s.a.v) bir anlık davranışından hareketle evrensel bir mesaj sunduğu belirtilir. Özellikle, ilahi vahyin insan onuruna verdiği değeri vurgulayan âyetlerin, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) hitaben, tebliğ faaliyetinde öncelikli olarak aklîselim, zeki ve samimi kalpli bireylere yönelmesi gerektiği ifade edilir. Bu bağlamda, toplumsal statü, mevki veya makam sahibi kişilere öncelik vermek yerine, içsel erdeme ve ahlaki duyarlılığa sahip insanlara odaklanmanın önemine dikkat çeker. Bu yaklaşım, vahyin evrensel niteliğini ve insanlık için sunduğu ahlaki rehberliği öne çıkararak, tebliğin yalnızca maddi veya sosyal konumu yüksek olanlara değil, kalbi temiz ve anlama kapasitesi yüksek bireylere yönelmesi gerektiğini vurgular. Bu yorum, sûrenin, insan ilişkilerinde adalet, samimiyet ve eşitlik gibi değerleri merkeze alan bir tebliğ anlayışını teşvik ettiğini gösterir.

⁴⁰ Şeyh Muhammed Abduh- Muhammed Reşîd. Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsiru'l Menâr* (İstanbul: Ekin, ts.), 14/250.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABESE SÛRESİNİN MAHİYETİ

Bu bölümde araştırmaya konu edinilen Abese sûresi hakkında genel bilgiler verilecektir. 1. Bölüm, iki alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta sûrenin künyesi, ana konuları, önceki ve sonraki sûre ile irtibatı, fazileti ve esbab-ı nüzulüne yer verilecektir. İkinci başlıkta ise Abese sûresinin konularını oluşturan tevhit, vahiy, nübüvvet, kıyamet ve âhiret ile ilgili kavramlara yer verilecektir.

1. Sûre Hakkında Genel Bilgiler: Abese Sûresine Genel Bir Bakış

Abese sûresi, Kur’ân-ı Kerîm’in 80. sûresi olup Mekke döneminde nazil olmuştur ve 42 âyetten oluşur. Sûre, Hz. Peygamber’in (s.a.v) bir anlık davranışından hareketle, ilahi vahyin insan onuruna verdiği değeri, insan onurunu ve tebliğin evrensel ahlaki ilkelerini vurgular. Aynı zamanda, insanlığın yaratılış sürecini ve ölüm ile başlayacak olan ebedi hayata geçişine ve bireylerin ahlaki sorumluluklarına dikkat çeker. Edebi üslubu ve teolojik derinliğiyle, İslam’ın temel öğretilerini ortaya koyar.

1.1. Sûrenin Künyesi ve Sebebi Nüzûlü

Abese fiilinin masdarı olan **abs**, “tatsız durumun yüzdeki ifadeye yansıması, yüz ekşitme, surat asma ve kaş çatma” gibi anlamlara gelir.⁴¹ Necm sûresinden sonra nâzil olan Abese sûresinin Mekkî olduğuna dair görüş birliği vardır. Âyet sayısı kırk ikidir. Adını ilk kelimesinden almış olup on beşinci âyetteki **sefere** (amelleri yazan melekler) ve otuz üçüncü âyetteki **sâhha** (kulağı sağır edecek şiddetteki ses; kıyamet) sözcüklerinden ötürü Sefere veya Sâhha sûresi diye de adlandırılır. Fâsılaları م , ؤ , ة harfleridir.⁴²

Abese sûresinin nüzûl sebebi olarak şu olay nakledilir: Hz. Peygamber (s.a.v) bir gün, Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden Utbe b. Rebîa (ö. 2/624), Ebû Cehil (ö. 2/624), Ümeyye b. Halef (ö. 2/624) ve Abbas b. Abdülmuttalib (ö. 32/653) ile konuşuyordu. Hz. Peygamber (s.a.v), onların iman etmelerini istiyor ve bu konuda çaba sarf ediyordu. Onlar Mekke’nin ileri gelen şahıslarındandı. Eğer onlar iman ederse birçok kişi bu durumdan etkilenir ve iman eder ümidi içerisinde tebliğ yapıyordu. Bu sırada âmâ sahâbîlerden İbn

⁴¹ Ebû Abdîrrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Tamîm el-Farahîdî el-Basrî, *Kitabül-'Ayn* (Darü'l Kütübül Hilal, ts.).

⁴² Ebü'l-Feyz M. Murtazâ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs: Şerhu'l-Kâmûs* (Kahire: Matbaatu'l-Hayriyye, 1306), 10 Cilt/“abs” md.

Ümmü Mektûm (ö. 15/636) yanlarına gelerek Hz. Peygamber’den (s.a.v) kendisine bir âyet okumasını istedi. “*Ey Allah ’ın elçisi, Allah ’ın sana öğrettiklerinden bana da öğret!*” dedi. Hz. Peygamber’in (s.a.v) tebliğ yaptığını görmemiş ve o an algılayamadığı için ısrarla Hz. Peygamber’in (s.a.v) sözünü bölmeye devam etmişti. Konuşmasının kesilmesinden dolayı canı sıkılan ve bu hoşnutsuzluğunu yüz ifadeleriyle açığa vuran Hz. Peygamber (s.a.v), İbn Ümmü Mektûm ile o an ilgilenmemiş ve diğerlerine tebliğe devam etmiştir. Konuşmasını bitirip kalkacağı sırada ise Abese sûresi nâzil olmuştur.⁴³

Sûrenin ilk on âyetinin içeriği, Hz. Peygamber’in (s.a.v) bu tavrından ötürü ikaz, itâb ve insanlara nasıl davranması gerektiği ile ilgilidir. Hz. Peygamber (s.a.v), vuku bulan bu olaydan sonra İbn Ümmü Mektûm’u ne zaman görse, “*Ey rabbimin beni kendisi hakkında uyardığı kişi, merhaba, hoş geldin!*” demiş. Ona ayrı bir ilgi göstermiş, herhangi bir sıkıntısının olup olmadığını sormuş ve onu hoşnut etmiştir. Hz. Hatice’nin (ö. 620) kuzeni olan İbn Ümmü Mektûm, Bilâl (ö. 20/641) ile Resulullah’a müezzinlik yapmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) hemen hemen her savaşa çıktığında Medine’de bulunanlara namaz kıldırmakla onu vazifelendirmiştir.⁴⁴

Sûrenin sonunda yer alan *لكل امرئ منهم يومئذ* âyetinin sebab-i nüzulü olarak şu hadise anlatılmaktadır: Enes b. Mâlik’in (ö. 93/711-12) rivâyetine göre bir gün Hz. Âişe (ö. 58/678), “*Âhirette çıplak mı haşredileceğiz?*” diye sormuş, Hz. Peygamber de “Evet” diye cevap vermiş. Bunun üzerine Âişe, “*Çıplak olmaktan dolayı vah başımıza geleceklere!*” diyerek üzüldü bu sûrenin, “*O gün herkesin kendine yetecek bir derdi ve işi vardır*”⁴⁵.” meâlindeki otuz yedinci âyeti nâzil olmuştur.⁴⁶ Âyetlerde dikkat çekildiği üzere kıyamet günü herkes kendi derdine düşecek ve hiç kimse birbiriyle ilgilenmeyecektir.⁴⁷

Hz. Aişe, Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Mücahid (ö. 103/721), Katade (ö. 117/735), Dahhâk (ö. 105/723) ve İbni Zeyd (ö. 386/996) bu sûrenin ilk on âyetinin Hz. Peygamber’in (s.a.v) gözleri görmeyen İbn Ümmi Mektûm’a

⁴³ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed Sa’lebî, *Esbâbü’n-Nüzûl* (Kahire: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1388/1968), 297.

⁴⁴ Sa’lebî, *Esbâbü’n-Nüzûl*, 297.

⁴⁵ Abese 80/37.

⁴⁶ Sa’lebî, *Esbâbü’n-Nüzûl*, 297.

⁴⁷ Abdullah Aydemir, “Abese Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/306.

(ö. 15/636) tavrı sebebiyle vahyedildiğini söylemişlerdir.⁴⁸ Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v) bu olaydan sonra ne bir yoksula karşı yüz çevirmiş ne de bir zengine ilgi ve alaka göstermiştir.⁴⁹

1.2.Sûrenin Ana Konuları

Abese sûresinin ana konuları Hz. Peygamber'in (s.a.v) itâb edilmesi, iman ve inkâr, Kur'ân'ın ilahi yol göstericiliği, insanın Allah'a karşı olan nankörlüğü ve verilen nimetlere karşı emir ve yasaklara uymaması, Allah'ın insanlara bahşetmiş olduğu nimetleri, Allah'ın her şeye gücünün yeteceği, insanların yeniden dirildikten sonra hesaba çekileceği, ameli iyi olan insanların cennet ile ödüllendirileceği, ameli kötü olanların ise cehennem ile cezalandırılacağı gibi başlıklardan oluşmaktadır.

Abese sûresinden önceki Nâziât sûresinin sonlarında, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sadece Allah'ın bildirdiklerini söyleyen biri olduğuna dair ifadeler yer alırken bu sûre, bizzat Hz. Peygamber'e (s.a.v) uyarı, öğüt ve bu öğütten kimlerin yararlanacağı konusuna dikkat çekmiştir. Âyetlerde Hz. Peygamber'e (s.a.v) hakikati arayan kimselere yönelmesi öğütlenmekte, buna karşılık dünyevi arzularıyla hareket eden ve Allah'a karşı küstahça tavırlar sergileyen kimseleri uyarmanın onun asli bir sorumluluğu olmadığı vurgulanmaktadır. Hak ve hakikatin alenen ortada olduğu, dileyenin ondan istifade edebileceği, asıl alakadar olunması gerekenlerin doğru yola ulaşmaya istekli kimseler olduğu dile getirilmektedir. Daha sonraki âyetlerde ise Allah'ın yaratmış olduğu birçok nimetten bahsedilerek insanın nankörlüğü ifade edilmekte, bu nimetler üzerinde kafa yormayan ve nimetlere şükretmeyen insanların hazin sonu, kıyamete dair çeşitli tablolar çizilerek anlatılmaktadır.⁵⁰

⁴⁸ Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Ğalib el-Âmülî Ebû Cafer et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Dâru Hicr li-Tabâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî ve'l-İ'lân, 1422), 2151.

⁴⁹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl* (istanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), 6/1156.

⁵⁰ Sa'lebî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 297.

1.3.Sûrenin Bir Önceki Sûre ile Münasebeti

Abese sûresinden önceki Nâziât sûresi Hz. Peygamber'in (s.a.v) bir tebliği olduğunu ifade eden âyetlerle biterken bu sûre, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v) itâb edilmesi ve onun kimlere faydalı olacağı konusuyla başlamıştır.⁵¹

Abese sûresi, Necm sûresinden sonra inmiştir.⁵² Bu iki sûrenin art arda inmiş olması, aralarındaki tematik bağı güçlendirmiştir. İki sûrede de peygamberliğin zorlukları ve peygamberlerin insanlarla olan ilişkilerinde dikkat edilmesi gereken hususlara değinilmiştir. Necm sûresinden sonra peygamberliğin sıdk kavramı üzerinde durulduğu anlaşılmıştır. Peygamberlerin tebliğ gereği muhatap olduğu insanlar karşısında sabırlı ve merhametli olmaları gereken bir durumdan bahsedilmiştir. Her iki sûrede de inanan ve inanmayan insanların kıyamette karşılaştıkları durumlar anlatılmıştır.

1.4. Sûrenin Bir Sonraki Sûre ile Münasebeti

Abese sûresi, Kadir sûresinden önce Mekke'de inmiştir.⁵³ Bu iki sûre birbirinden çok farklı gibi görünse de aslında ikisinde de dünya ve âhiret için bir dengeden bahsedilmiştir. Kadir sûresinde daha çok kulun Allah'a yakınlaşma faslından bahsedilirken Abese sûresinde insanlarla ilişki kurarken nelere dikkat etmemiz gerektiği konusuna değinilmiştir. Bu iki sûre birbirini tamamlayıcı bir yapıya sahiptir.

1.5. Sûrenin Fazileti

Kur'ân'ın faziletleri anlamına gelen Fedâilü'l-Kur'ân, Kur'ân'ın ihsanını ve vasıflarını konu alan ilimdir. Kur'ân'ın faziletleri ile ilgili müfessirlerin sözleri vardır. Müfessirlerin bir kısmı Kur'ân'ın bütününe tefsir etmeye yönelmişken bir kısmı ise yalnızca belirli sûre ve âyetler üzerine yoğunlaşmıştır.⁵⁴

Abese sûresinin fazileti hakkında Ebû Abdillâh'tan rivâyet edilen bir hadise göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Kim Abese ve Tevellâ ile İze'-ş-Şemsü Küvvirat sûrelerini okursa, o kişi Allah'ın himayesi altında, cennetlerde bulunur ve Allah Teâlâ'nın gölgesi altındadır. Bu, Allah Teâlâ'ya zor gelmez."* Ancak bu rivâyetin sahihliği

⁵¹ Aydemir, "Abese Sûresi", 1/306.

⁵² Heyet vd., *Kur'an Yolu*, 5/155.

⁵³ Heyet vd., *Kur'an Yolu*, 5/657.

⁵⁴ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (ed.) İsmail Karagöz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 174.

konusunda ulema arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla hadisin sıhhat derecesine dikkat edilmelidir. Abese sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in genel faziletleri bağlamında, okunan her harfi için sevap kazandıran bir sûre olarak kabul edilir.⁵⁵

Abese sûresinin kendine özgü bir fazileti hakkında sahih bir hadis bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer sûreleri gibi Abese sûresi de genel bir fazilete sahiptir. Bu bağlamda, İbn Mes'ûd'un (ö. 32/652-653) rivâyetine göre kim Allah'ın Kitabı'ndan bir harf okursa, onun için bir hasene (iyilik) yazılır ve her hasene yirmi katıyla mükâfatlandırılır. Bu doğrultuda Abese sûresi de Kur'ân'ın bir parçası olarak her bir harfi için bir iyilik ve her iyilik için yirmi kat sevap kazandırır. Ancak sûrenin kendine has bir fazileti olduğu belirtilmemiştir.⁵⁶

2. Abese Sûresinin Konularını Oluşturan Kavramlar

Abese sûresi, tevhid inancı, yaratılış ve Allah'ın kudretine dikkat çekerek ilahî iradenin mutlaklığını ortaya koyar. Sûrenin başlangıcında Hz. Peygamber'in (s.a.v) tebliğ görevi bağlamında vahyin evrenselliği ve toplumsal hiyerarşilerden bağımsız bir şekilde herkese ulaştırılması gerektiği vurgulanır. Sûrenin devamında, kıyamet günüyle ilgili sahneler tasvir edilerek insanların bireysel hesaplaşmadan kaçamayacakları üzerinde durulur. Öldükten sonra dirilme gerçeği hatırlatılır ve âhiret hayatında müminlerle inkârcılar arasında meydana gelecek farklı akıbetler aracılığıyla ahlaki sorumluluk duygusu pekiştirilir.

2.1. Tevhide Dair Kavramlar

وَحْدَةً Kelimesi eşitsizlik, yalnızlık, teklik anlamına gelir. واحد Sözcüğünün gerçek anlamı; kesinlikle parçalanma, bölünme kabul etmeyen şeydir. واحد Kelimesi beş değişik şekilde kullanılmaktadır. Birincisi cins veya türde bir olanlar; ikincisi bağlılık, bitişiklik ve bütünlük açısından bir olanlar; üçüncüsü eşi, benzeri ve dengi olmadığından biri olanlar; dördüncüsü bölünme kabul edilmediğinden dolayı bir olanlar; beşincisi ise başta bulunduğu için dolayı bir olanlardır. Bunların hepsindeki birlik görecelidir. Allah için kullanılan manada ise herhangi bir bölünme ve çoğalma kabul etmeyen varlık

⁵⁵ Hâşim b. Süleymân b. İsmâîl b. Abdilcevâd el-Hüseynî el-Bahrânî, *el Burhan fî Tefsiri'l Kur'ân* (Lübnan: Müessesetü'l Â'la, ts.), 4120.

⁵⁶ <https://sotor.com/%D9%81%D8%B6%D9%84-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%B9%D8%A8%D8%B3/>

anlamındadır. “Bir şeyin tek olduğuna hükmetmek ve onun böyle olduğunu bilmek” anlamına gelen tevhit, terim anlamda Allah’ın zatını bütün düşüncelerden ayırmıştır. Tevhit üç şekilde tanımlanır; Yüce Allah’ın var olması için hiçbir varlığa ihtiyaç duymamak, birliğini onaylamak ve Allah’a şirk koşmamaktır.⁵⁷

Bu sûrede lafzi olarak “Allah birdir” veya “Ondan başka ilah yoktur” şeklinde bir âyet bulunmamakla birlikte dolaylı yollardan tevhit vurgusu anlaşılmakta ve Allah’ın yaratıcılığından bahsedilmektedir. Tevhit inancının temelini oluşturan prensipler ve bu inancın yansımaları tefsir yorumlarının çeşitli yerlerinde de dolaylı olarak ele alınmaktadır.

Mutlak Varlık ve Yegâne Kaynak: Çağdaş tefsir yorumlarında “ilahi ölçü”, nimetlerin yaratılışındaki çeşitlilik ve mükemmellik, hidâyetin ilahi kaynağı gibi ifadeler her şeyin nihai kaynağının ve ölçüsünün Allah olduğu inancını işaret eder. Tevhit, evrende mutlak bir yaratıcının, düzenleyicinin ve hüküm koyucunun varlığını kabul etmeyi gerektirir. Bu vurgular, evrendeki düzenin ve değerlerin kaynağının insani veya dünyevi olmadığını, aksine ilahi olduğunu ima ederek tevhidin bu yönünü destekler.

Kulluk ve Bağımlılık Bilinci: Nimetlerin Allah tarafından bahşedilmesi ve insanın bu nimetlere karşı şükür sorumluluğu taşıması, tevhidin; insanın Allah'a karşı kulluk bilinci boyutunu öne çıkarır. Tevhit, insanın kendi başına müstakil bir varlık olmadığını, varoluşu ve ihtiyaçları açısından Allah'a muhtaç olduğunu kabul etmeyi içerir. Nimetlere tefekkür çağrısı ve nankörlüğün eleştirisi, bu kulluk bilincini güçlendirmeye yöneliktir.

Eşitlik ve Adalet Anlayışı: Tevhit inancı, tüm insanların Allah’ın kulları olması ve O’nun katında asıl değerın dünyevi statülerle değil, manevi olgunlukla (takvayla) belirlenmesi prensibini içerir. Tebliğde dünyevi statülerin öne geçirilmemesi gerektiği vurgusu ve İslam’ın getirdiği yeni değer ölçüsünün ilahi olması, tevhidin bu eşitlikçi ve adaletli bakış açısını yansıtır. Allah’ın hükmü ve ölçüsü karşısında tüm insanların eşit olduğu fikri tevhidin temelidir.

İlahi İrade ve Hidâyet: Hidâyetin yalnızca Allah’ın dilemesiyle gerçekleşeceği inancı, tevhitte yer alan her şey Allah’ın iradesiyle olur prensibinin bir sonucudur. İnsanın

⁵⁷ Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed el-Ma'rûf bi'r-Râğıb Isfehanî, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdulbaki Güneş- Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra, 2012), 1138.

çabası önemli olmakla birlikte nihai sonucun Allah’a ait olduğu bilinci, tevhide dayalı bir tevekkül anlayışını beraberinde getirir.

2.2. Vahiy ve Peygamberlik ile Alakalı Kavramlar

Vahiy kelimesinin aslı hızlı gösterilen işarettir. Hızlı bir iş denmektedir. Bu işaret de îma, kinaye ve üstü kapalı söylemek şeklinde olabilir. Bazı uzuvlarla işaret etmek yahut yazmak suretiyle olabilir.⁵⁸ Sözlükte “gizli konuşmak, emretmek, ilham etmek, îma ve işâret etmek, seslenmek, fısıldamak, mektup yazmak ve göndermek anlamlarına gelen vahiy, ıstılahta ise Allah’ın Peygamberlerine iletme istediği mesajlarını doğrudan veya Cebrail vasıtasıyla iletmesine denir.⁵⁹

Peygamber kelimesi, Farsça kökenli olup “haberci”, yani Allah’tan haber getiren demektir. Dilimizde bu kelimeyi “elçi” sözü karşılamaktadır. Yüce Allah’ın lütfunun ve rahmetinin bir sonucu olarak beşeriyette Allah’ın var olması için hiçbir varlığa ihtiyaç duymaması, insanlara doğru yolu göstermek ve onları hakikate ulaştırmak için kendi içlerinden peygamber seçip göndermesi uygundur. Bu durum hüküm ve kararlarında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötünden ayıran bir mantığa uygundur. Bundan ötürü Allah, insanları emir ve yasaklarına uyup kulluk vazifelerini yerine getirmek için yarattığını açıklamıştır.⁶⁰

Bu çalışma, İslam inancındaki vahiy ve peygamberlik kurumunu çok boyutlu bir şekilde inceleyerek söz konusu müesseselerin farklı yönlerini ortaya koymaktadır.

Peygamber’in Konumu ve Masumiyeti: عصمت الانبياء (Peygamberlerin İsmeti)

Yüce Allah’ın koruyucu kudreti; önce seçkin kullarına özgü kıldığı cevherî saflıkla, ardından onlara bahşettiği bedensel üstünlüklerle, sonra yardım ederek sebatlarını sağlamlaştırmasıyla, daha sonra ise *sekine* indirip kalplerine huzur ve güven vermesiyle tecelli eder. Bütün bu aşamalar, nihâyetinde onları ilahî başarıya ulaştırır.⁶¹ Hz. Peygamber’in (s.a.v) masumiyet anlayışı, onun vahyi eksiksiz ve hatasız bir şekilde tebliğ ettiğine olan inancın temelidir. Abese sûresi olayının bu prensip ışığında yorumlanması, Hz. Peygamber’in (s.a.v) beşerî yönünün vahiy ile nasıl bütünleştiğini anlamaya yardımcı

⁵⁸ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 1140.

⁵⁹ Karaman vd., *Vahiy*, 678.

⁶⁰ Karaman vd., *Peygamber*, 539-540.

⁶¹ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 705.

olur. Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.v) örnekliliğinin ve sünnetinin İslam'daki önemini de doğrudan etkiler.

Vahyin Niteliği ve Kaynağı: Kur'ân'ın “mukaddes sayfalar” olarak nitelendirilmesi ve ona temiz olanlardan başkasının dokunamaması ifadesi, vahyin ilahi ve kutsal kaynağını vurgular. Vahyin korunmuşluğu ve değiştirilemezliği inancı, Müslümanların Kur'ân'a olan güvenini pekiştirir. Vahyi getiren meleklerin “seçkin ve erdemli” olarak tanımlanması, ilahi mesajın güvenilir bir şekilde iletilildiğini gösterir.

Tebliğin Önemi ve Metodolojisi: Abese sûresi üzerinden tebliğ faaliyetlerinin nasıl yürütülmesi gerektiğine dair önemli dersler çıkarılır. Hedef kitle seçimi, önceliklendirme ve dünyevi statülerin tebliğdeki yeri gibi konular detaylı bir şekilde tartışılır. Bu, vahyin insanlara ulaştırılması sürecindeki hassasiyetleri ve ilkeleri ortaya koyar.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) Rehberliği ve Sorumluluğu: Hz. Peygamber'in (s.a.v) ilahi uyarı alması, onun da insanlara rehberlik ederken ilahi ilkelere titizlikle uyması gerektiğini gösterir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) tebliğ görevine olan sadakati ve İslam'ın yayılması için takip etmesi gereken yöntem vurgulanmaktadır.

Kur'ân'ın Evrenselliği ve Etkisi: Kur'ân'ın sadece tarihsel bir vakıa olmadığı, aynı zamanda tüm zamanlar için geçerli evrensel dersler içerdiği savunulmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân, bireylerin ve toplumların hayatında köklü değişiklikler meydana getirebilecek ilahi bir kılavuzdur.

2.3. Ölüm ve Kıyamet ile Alakalı Kavramlar

Sözlükte “dikilmek, ayağa kalkmak, durmak ve canlıların Allah huzurunda saygıyla duracakları gün”⁶² anlamlarına gelen *kıyâmet*, dini kavram olarak Yüce Allah'ın ezelde takdir ettiği zaman gelince dünyadaki bütün canlıların ölmeleri, sonra bütün ölmüşlerin Allah tarafından diriltilmeleri, mahşer yerinde toplanmaları, hesaba çekilmeleri ve dünyadaki işlerinin karşılıklarının verilmesidir.⁶³

⁶² Râgıp el-İsfahanî, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 876.

⁶³ Karaman vd., *Kıyâmet*, 378.

Kur’ân-ı Kerim’de kıyamet anlamına gelen başka ifadeler de vardır. Bunlardan “yevmu’l-kıyâmet”, “âhiret”, “ğâşiye”, “saat”, “hakka”, “kârî’a”, kulakları sağır eden gürültü anlamına gelen “sâhha” ve dönülüp gidilecek yer anlamına gelen “meâd”, herkesi ve her şeyi kuşatacak büyük felaket anlamına gelen “et-tâmmetu’l-kübrâ, ansızın kopacak anlamına gelen “vâkıa” olmak üzere toplam 150 ayrı yerde geçmektedir.⁶⁴ Son bölüm, kıyamet ve öldükten sonra dirilme inancının boyutlarını tasvir etmektedir.

Kıyametin Alametleri ve Şiddeti: “es-Sâhha” kelimesinin anlamı ve etkisinin detaylı açıklaması, kıyametin ani ve kulakları sağır edici dehşetini gözler önüne serer.⁶⁵ Evrensel yıkım ve kozmik değişim tasvirleri (gezegenlerin çarpışması), bu olayın sıradan dünyevi olaylardan ne kadar farklı ve büyük ölçekli olacağını vurgular. Doğa kanunlarının ihlali, o gün bildiğimiz düzenin tamamen altüst olacağını gösterir.

İnsan Psikolojisi ve Toplumsal Bağların Çözülmesi: Yakınlardan kaçışın nedenlerinin psikolojik ve sosyal dinamiklerle açıklanması, kıyametin bireyler üzerindeki travmatik etkisini ve o gün kimsenin kimseyle ilgilenecek durumda olmayacağını gösterir. Aile bağlarının zayıflaması ve herkesin kendi derdine düşmesi, bireysel hesaplaşmanın önceliğini vurgular.

Dirilişin Mahiyeti: Abese sûresinin 33-42. âyetlerindeki kıyamet tasvirinde insanların “yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz” olarak diriltileceği bilgisi, dünyevi statülerin ve maddi varlıkların o gün hiçbir değerinin kalmayacağını simgeler. Herkesin Allah’ın huzuruna amelleriyle çıkacağı gerçeği vurgulanır.

Hesap Günü ve Sonuçları: Kıyamet, aynı zamanda bir hesap günüdür. Müminlerin yüzündeki aydınlık ve inkârcıların yüzündeki karanlık, o günkü nihai sonuçların bir ön göstergesidir. İnkârcıların yüzleri için kullanılan olumsuz ifadeler, onların pişmanlığını ve umutsuzluğunu yansıtır. Peygamberlerin bile kendi nefisleriyle meşguliyeti, o gün herkesin kendi kurtuluşu için çabalayacağını gösterir.

2.4. Âhiret Hayatı ile Alakalı Kavramlar

Sözlükte آخر “sonra olan ve son gün” anlamına gelen âhiret kelimesiyle hem bu dünyanın sonu hem de ölümle başlayan dünya hayatından ayrı ve sonsuz olan hayat

⁶⁴ Karaman vd., *Kıyâmet*, 378.

⁶⁵ Râgıp el-İsfahanî, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 579.

anlatılmaktadır. أول Kelimesinin zıt anlamlısıdır.⁶⁶ Âhiret, İsrâfîl'in Allah'ın emriyle kıyametin kopması için sûra ilk defa üflemesinden ikinci defa üflemesine, daha sonra cennetliklerin cennete ve cehennemliklerin cehenneme girmelerine kadar olan zaman; yani ba's veya sûra ikinci kez üfürüşten başlayıp sonsuza kadar devam edecek olan süre anlamında kullanılmıştır.⁶⁷ Çağdaş tefsirleri incelediğimizde oradaki yorumlar, kıyametle birlikte başlayacak olan âhiret hayatına dair temel inançları ve kavramları detaylandırmaktadır:

Hesap ve Sorumluluk: Âhiret inancının temelinde, dünyadaki tüm amellerin kaydedildiği ve âhirette bunlardan hesaba çekileceği prensibi yatar. Kirâmen Kâtibîn meleklerinin amelleri yazması bu gerçeği simgeler. Akrabalık haklarının muhasebesi de sadece bireysel günahların değil, toplumsal sorumlulukların da hesaba dahil olacağını gösterir.

Cennet ve Cehennem'in İşaretleri: Abese sûresinin 38-42. âyetlerinde geçen müminlerin yüzündeki aydınlık, onların âhiretteki mutlu sonlarına (cennete) işaret ederken, inkarcıların yüzündeki karanlık ise onların acı dolu sonlarına (cehenneme) işaret eder. Bu, dünyadaki iman ve amellerin âhiretteki karşılığını vurgular.

Ebediyet ve Dünyanın Geçiciliği: Kıyametin dehşetli tasviri ve âhiretin vurgulanması, dünya hayatının geçiciliğini ve asıl kalıcı olan yurdun âhiret olduğunu hatırlatır. Bu, insanın önceliklerini belirlemesi ve âhirete yönelik bir yaşam sürmesi gerektiği mesajını içerir.

İlahi Adalet ve Hikmet: Âhiret inancı, dünyada tam olarak gerçekleşmeyen adaletin âhirette tecelli edeceğine olan inancı içerir. Herkesin hak ettiği karşılığı alacağı bugün, ilahi adaletin ve hikmetin bir yansımasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

ABESE SÛRESİNDEKİ AYETLERİN TAHLİLİ

Bu bölümünde Abese sûresi, konu bütünlüğü esas alınarak altı fasıl halinde çağdaş tefsirler ışığında ele alınacaktır. Tefsir ekolleri olarak inceleyeceğimiz bu çalışmada çağdaş tefsir ekolü, bilimsel tefsir ekolü, selefi tefsir ekolü, kronolojik tefsir ekolü,

⁶⁶ Isfehanî, Rağîb, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 73.

⁶⁷ Karaman vd., *Âhiret*, 13.

edebî/beyânî tefsir ekolü, konulu tefsir ekolü, aksiyon ve dava tefsir ekolü ve va‘zî/hüdâî tefsir ekolü olarak müfessirlerin konuları ele alış biçimi, üslubu ve kaynakları ortaya konularak açıklamalar yapılacaktır.

1. Abese Sûresi 1-10. Âyetler

عَبَسَ وَتَوَلَّى (1) أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى (2) وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزرِكِي (3) أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ
الذِّكْرَى (4) أَمَّا مَنْ أَسْتَعْنَى (5) فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى (6) وَمَا عَلَيْكَ إِلَّا يَزْكِي (7) وَأَمَّا مَنْ
جَاءَكَ يَسْعَى (8) وَهُوَ يَخْشَى (9) فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى (10)

“Suratını astı, yüzünü çevirdi. Çünkü ona gözü görmeyen biri gelmişti. Sen nereden bileceksin, belki o arınacaktı. Yahut o öğüt alacak da o öğüt kendisine fayda verecekti. Sen ise kendini her şeye yeterli görenle ilgileniyorsun. Onun arınmasından sen sorumlu değilsin. Ama gönlünde Allah korkusu taşıyarak koşup sana gelenle ilgilenmiyorsun!”⁶⁸

Çalışmanın bu kısmında müfessirlerin, Abese sûresinin 1-10. âyetlerine dair ortak görüşleri ekseninde, surenin teması çerçevesinde ilahi uyarı ve edep dersi, tebliğde adalet ve samimiyet, İbn Ümmü Mektûm hadisesi, evrensel mesaj ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) masumiyeti ele alınacaktır. Bununla birlikte, müfessirler arasında ortaya çıkan bazı farklı yorumlara da yer verilerek yorum çeşitliliği gösterilecektir.

Çalışmada, müfessirlerin bu âyetlere ilişkin yaklaşımlarını anlamak amacıyla fenomenolojik araştırma deseni kullanılacaktır. Bu doğrultuda müfessirlerin yorumları; ortak deneyimler, bireysel farklılıklar ve bağlamsal etkileri bağlamında analiz edilecektir.

Abese sûresi genel itibarıyla insanlığı gaflet uykusundan uyandırmak, Allah’ın bahsettiği sayısız nimeti hatırlatmak ve âhiret gününün dehşet verici hallerini gözler önüne sermek maksadıyla nazil olmuştur. Özellikle İbn Ümmü Mektûm (ö. 15/636) hadisesi üzerinden İslam dininde insanlara yönelik muamelelerde adaletli ve eşit davranmanın, bilhassa ilim öğrenmeye istekli olan bireylere öncelik tanınmanın hayati önemi vurgulanmaktadır. Bu sûre, öğrenme arzusunda olan her bireye saygı göstermenin

⁶⁸ Abese 80/1-10.

ve onların bu yöndeki çabalarını desteklemenin İslami öğretilerin temel bir parçası olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁹

Söz konusu sûre, göğsün daralmasından dolayı yüzün buruşması, “yüzünü ekşitti, suratını astı” anlamına gelen عَبَسَ ‘abese’ kelimesinden türetilmiş bir isim taşımaktadır.⁷⁰

Sûre toplam 42 âyetten oluşmaktadır. Sûrenin ilk bölümünde, İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in (s.a.v) yaşadığı bir olay anlatılmaktadır. Rivâyete göre, Kureyş’in ileri gelenlerine İslam’ı tebliğ ettiği esnada görme engelli olan İbn Ümmü Mektûm gelerek Hz. Peygamber’e (s.a.v) bazı sorular sormak istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v), o an Kureyş’in nüfuzlu kişilerini İslam’a davet etmeye odaklandığı için İbn Ümmü Mektûm’a cevap verememiştir. İbn Ümmü Mektûm’un ısrarlı soruları ise Hz. Peygamber’in (s.a.v) huzursuzluğuna neden olmuştur.⁷¹ Bu bağlamda, kişinin niyeti ve samimiyeti Allah nezdinde en kıymetli ölçütlerdir. Zahiri kusurlar ya da maddi durum, kalbin temizliği ve ihlası karşısında ikinci planda kalır. Bu nedenle, her bireyin Allah’a yönelişi, iç dünyasındaki samimiyetle değerlendirilir; zira Allah, kalpleri ve niyetleri en iyi bilendir.

Bu âyetlerin tefsirine geçilmeden evvel, İslam inancında Hz. Peygamber’in (s.a.v) sözlerinde ve davranışlarında masum olduğu ilkesinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir; zira o da beşerî bir varlık olmakla birlikte vahiy ile desteklenmiştir.⁷² Nitekim zahiri durumu ne olursa olsun örneğin eli yüzü kirli ya da pasaklı olsa dahi samimiyetle dua eden her bireyin duasının Allah katında kabul görebileceği ifade edilmektedir. Bireylerin dış görünüşüne değil, içtenliğine ve niyetine odaklanılmalıdır. Ticaretle ya da ilimle meşgul olan kimseler de samimiyet ve takva ölçüsünde Allah katında yüksek derecelere ulaşabilirler⁷³

Allah, Hz. Peygamber’i (s.a.v) herhangi bir kimseyi hidâyete erdirmekle yükümlü kılmamıştır. Her birey, hür iradesiyle dilediği yolu seçme özgürlüğüne sahiptir. Bu nedenle her insan iyiyi ya da kötüyü kendi tercihiyle belirler. Hz. Peygamber’in (s.a.v) sorumluluğu, yalnızca kendisine vahiy yoluyla bildirileni tebliğ etmekle sınırlıdır. O, her türlü kusur ve çelişkiden münezzeh olup daima tutarlı ve mantıklı bir söylem benimsemiştir. Diğer insanlardan farklı olarak Hz. Peygamber (s.a.v), ticari

⁶⁹ Şevkânî, *Fethü’l Kadir*, 1588.

⁷⁰ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 579.

⁷¹ Kürûn Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 13/299.

⁷² Nablusi, *Tefsîru’n-Nablusî*, 14/39.

⁷³ Nablusi, *Tefsîru’n-Nablusî*, 14/41.

faaliyetlerinde bile kendi ürünlerini övmek gibi bir tutum sergilememiş, her zaman doğruluk ve dürüstlük ilkelerine bağlı kalmıştır.⁷⁴

Söz konusu sûre, çeşitli tefsirciler tarafından altı bölüm halinde incelenmiştir. İlk bölümü teşkil eden 1-10. âyetler, tebliğin niteliği ve muhatapları konusunda önemli dersler sunmaktadır. Bu âyetler, tebliğ faaliyetlerinde bulunulurken makam, mevki, servet veya kariyer gibi dünyevi statülerin dikkate alınmaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁷⁵ Bu türden bir yaklaşımın sergilenmesi günümüzde de önemli bir problem teşkil etmektedir. Zira bireyin sahip olduğu sosyal ya da ekonomik statünün, her ortamda söz hakkına sahip olması veya öncelikli muamele görmesi gerektiği yönündeki anlayış, toplumda yaygın bir yanlış olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu olay üzerinden Allah tarafından uyarılması, tüm insanların riâyet etmesi gereken evrensel davranış prensiplerini ortaya koymaktadır. Bu âyetin derinlemesine tetkiki, günümüzdeki benzer hatalı tutumların daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayabilir. Zira her birey özgündür ve insan onuru kıymetlidir. İslam daveti, prensip olarak hiçbir zaman belirli bir zümreye indirgenmemelidir. Kariyer, makam ve servet sahibi kişilerin İslam'ı benimsemesi elbette olumlu bir durumdur; ancak söz konusu şahsiyetin insanlara yönelik sevgi ve ilgisi, davranışları ve tutumları pek çok kişi tarafından örnek alınmakta ve taklit edilmektedir. Bu bireylerin İslam'ı benimsemesi, başkalarının da İslam'a yönelmesine vesile olabilmektedir. Hz. Hamza (ö. 3/625) ve Hz. Ömer'in (ö. 23/644) (r.a) Müslüman olması, pek çok kişiyi olumlu yönde etkilemiştir. Tebliğ faaliyeti, yalnızca belirli bir gruba yönelik bir eylem değildir. Bu tarihi örnekten hareketle değerlendirildiğinde, günümüz sanatçıları veya sosyal medya fenomenlerinin sergiledikleri her türlü davranış ve söylem, takipçileri tarafından örnek alınmakta ve adeta bir 'taklit kültürü' oluşturmaktadır. Bu bağlamda, İslam hakkında bilgi veren şahısların sergiledikleri tutumlar, izleyici kitlesinin de İslam'ı benimsemesine, araştırmasına ve öğrendiklerini hayatlarına tatbik etmeye çalışmasına zemin hazırlayabilir.⁷⁶

Hz. Peygamber (s.a.v), kendisini öne çıkaracak, söylemlerini yüceltecek ya da seçkin bir zümre nezdinde nefsinin tatmin edecek bir şahsiyet değildir. Onun asli amacı, hak dini ve Allah'ın emirlerini geniş halk kitlelerine ulaştırmak ve tebliğ sorumluluğunu hakkıyla yerine getirmektir. Söz konusu hâdisenin içsel bir değerlendirmesi yapıldığında,

⁷⁴ Nablusî, *Tefsîru'n-Nablusî*, 14/42.

⁷⁵ Abduh- Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsiru'l-Menâr*, 14/250.

⁷⁶ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 13/301.

bireylerin ciddi bir diyalog halinde bulunması durumunda üçüncü bir şahsın müdahalesi, sosyal etkileşim adabına aykırı bir davranış olarak addedilmektedir. Olayda bahsi geçen İbn Ümmü Mektûm'un görme engelli olması, bu durumu mazur kılmaktadır. Aksi takdirde Hz. Peygamber'in (s.a.v) değil, İbn Ümmü Mektûm'un kınanması beklenirdi.⁷⁷

Bazı yorumcular, sûrenin ilk iki âyetinin aslında Hz. Peygamber'e (s.a.v) değil, Velid b. Mugîre'ye (ö. 1/622) yönelik olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu zorlama bir yorumdur; çünkü ayetlerin bağlamıyla uyuşmamaktadır. Hz. Peygamber'e (s.a.v) yönelik bu uyarı normal bir durumdur; zira başka âyetlerde de benzeri, hatta daha şiddetli uyarılar mevcuttur.⁷⁸

Hz. Peygamber'e (s.a.v) yapılan bu ikaz, aynı zamanda tüm Müslümanlar için de bir uyarı niteliği taşımaktadır. Dini öğrenme konusunda yüksek bir motivasyona sahip olan bireylere değer verilmeli, dikkatle dinlenmeli ve yönelttikleri sorulara samimiyetle ve yüz ekşitmeden cevap verilmelidir. Muhatabın sosyal statüsü veya mevkisi değil, samimiyeti ve ihlası ön planda tutulmalıdır. Bu sûre ve içerdiği mesajlar bireysel sorumluluk bilinciyle ele alınmazsa, yalnızca tarihselci bir bakış açısıyla mitolojik bir anlatı olarak değerlendirilme riski doğar; bu da sûrenin mesajını daraltarak onun evrensel nitelikteki manalarını gölgeler.⁷⁹

Söz konusu sûrenin farklı bölümleri belirgin tematik ayrımlar sunmakta olup derin hakikatleri etkileyici bir üslupla ifade etmekte, çeşitli örnekler ve işaretler aracılığıyla ruhsal derinliklerde yankı uyandırmaktadır.⁸⁰

İnsanların anlamlı bir varoluş sürdürebilmeleri için belli başlı prensiplerin tesis edilmesi ve bireylerin bu prensiplere uygun bir yaşam sürmesi gerekmektedir. Bu prensipleri belirleyen temel kaynak ise ilahi emirlerdir. Beşerî yasalar zamanla değişime uğrayabilirken daimî olacak yegâne unsur ilahi kanunlardır. Buradan çıkarılabilecek en önemli ders budur. İnsanoğlunun alışlagelmiş gelişim süreçlerinin elbet bir sonu olacaktır. Belirli bir zaman diliminden sonra beşerî ilişkileri etkileyen pek çok olay yaşanmıştır. Bireyler, yaşadıkları çevreyi, kendi alışkanlıklarını, toplumsal mirası, tarihi gelenekleri ve bunların etkileşiminden doğan çeşitli sonuçları benimseyebilirler.⁸¹

⁷⁷ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 13/301.

⁷⁸ İsmail Mutlu, *Kur'an-ı Kerim Meali Meal-Tefsir* (İstanbul: Mutlu, 2022), 1/329.

⁷⁹ Mutlu, *Kur'an-ı Kerim Meali Meal-Tefsir*, 1/328.

⁸⁰ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, 16/16.

⁸¹ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, 16/17.

Aslında sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir ikaz gibi görünen durum, tüm insanlığa yönelik evrensel bir hakikati bünyesinde barındırmaktadır ve insanlar tarafından titizlikle uygulanması gereken bir gerçektir. Buradan çıkarılması gereken en büyük ilahi ölçüdür. Bu ölçü, ilahi kaynaklı olması hasebiyle benzersiz bir değere sahiptir. Dünyevi değerler ve ölçülerle hiçbir kıyaslama yapılamaz. İslam bütün bunların karşısına şu değer ölçüsünü koymaktadır;

“Sizin Allah katında en değerliniz en muttaki olanınızdır.”⁸²

Sûrenin başında yer alan olay vesilesiyle İslâm'ın ortaya koyduğu değer ölçüsünü açıkça beyan etmektedir. Bu bağlamda temel ilke şudur: Gerçek değer ilahî ölçüye dayanır, hakiki kıymet ise semâvî olandır. Dolayısıyla Müslüman topluma düşen, geleneksel alışkanlıklardan ve dünyevî bağlardan kaynaklanan tüm ölçü ve değer yargılarını bir kenara bırakarak, düşünce ve davranışlarını yalnızca Allah'ın belirlediği esaslara göre şekillendirmektir.⁸³

Hz. Peygamber (s.a.v) İbn Ümmü Mektûm yerine onlarla iletişim kurduğunda belki etkilenirler, kalpleri yumuşar ve ilahi mesajı anlamak isterler diye çabalıyordu. *“Hz. Peygamber (s.a.v) o gün Kureyş'in ileri gelenlerinden Rebia'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Hişâm İbn Amr Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef, Velid b. Mugîre ve bunların yanında bulunan Abbas b. Abdulmuttalib'di⁸⁴.”* Gerçekte bu şahıslar, İslam'ın yayılması önünde önemli bir engel teşkil ediyorlardı. Hatta İslam'a girmek isteyen diğer bireyler için de büyük bir engel durumundaydılar. Bu engellerin ortadan kalkması gerekiyordu. Zira bu kişiler, Müslümanlara işkence eden ve onlara karşı şiddetli baskı uygulayan kimselerdi. Müslüman olmak isteyen diğer insanlar için de caydırıcı bir unsur oluşturuyorlardı.

Hz. Peygamber (s.a.v) Taif'e tebliğ için gittiğinde onu taşlamışlardı ve yaralanmıştı. Utbe ve Şeybe kardeşlerin orada üzüm bağı vardı. Üzüm bağındaki Ninova'lı Addas'a, Hz. Peygamber'e (s.a.v) üzüm ikram etmesini söylemişlerdi. Utbe ve Şeybe az da olsa inanmaya meyilli kimselerdi. Hz. Peygamber (s.a.v) bu kişilerin Müslüman olmasıyla İslâm'a büyük faydaları olabileceğini düşünmüştü. Hz. Peygamber (s.a.v)'in özellikle onlara İslâm'ı anlatmasının sebebi onları Cahiliye dönemi taassubundan çıkarmak istemesi olmuştur. Aslında Hz. Peygamber (s.a.v), söz konusu kimselerle konuşurken bunu kişisel bir menfaat için değil, İslâm'ın geleceği adına gerçekleştirmektedir. Zira onların Müslüman olması hâlinde, Mekke'deki en büyük

⁸² Heyet vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 49/13.

⁸³ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, 16/18.

⁸⁴ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, 16/18.

direnış odağı ortadan kalkacak ve İslâm'ın yayılmasının önündeki en büyük engel aşılmış olacaktı.⁸⁵

Bu esnada fakir bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelerek, “*Ey Allah'ın Resûlü! Bana Kur'ân oku ve Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret*” diyerek talepte bulunur. Hz. Peygamber'in (s.a.v) meşgul olduğunu bilmesine rağmen isteğini ısrarla tekrarlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), yüzünü ondan çevirir. Bu tavrının sebebi, İslâm'a davet gibi son derece önemli bir görevle meşgulken âmâ bir adamın bu süreçte onu alıkoymasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) temel gayesi, İslâm'ın yücelmesine katkı sağlayacak her türlü faaliyete derin bir bağlılık göstermek ve bu uğurda mücadele etmektir. Bu olay, onun tebliğ sorumluluğuna verdiği önemi ve İslâm'ı yayma yolunda gösterdiği fedakârlığı açıkça ortaya koymaktadır.⁸⁶

M. İzzet Derveze, sûrenin genel anlamda kınama ve uyarı üslubuna sahip olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in başlangıçta inkârcı olan ve inanmayan Ebu Cehil, Utbe ve Abbas b. Abdulmuttalib gibi kişilere yönelmesi diğer taraftan ondan hayır dileyen ve istifade etmek isteyen âmâ kişiye yüz çevirmesi üzerine uyarı niteliğinde bu âyetler nazil olmuştur.⁸⁷

Abese sûresi 1-10. âyetlerinin tefsirinde, müfessirler Hz. Peygamber'in (s.a.v) masumiyetini teyit eden çeşitli yorumlar yapmıştır. Müfessirler, Hz. Peygamber'in (s.a.v) beşerî yönüyle birlikte elçilik vazifesinin hikmetli ve masum bir şekilde icra edildiği konusunda hemfikirdir. Nablûsî, Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarında masum olduğunu, vahiy ile desteklenmiş bir beşer olarak her zaman doğruluk ve dürüstlük ilkelerine bağlı kaldığını belirtir.⁸⁸ Râzî, Hz. Peygamber'in (s.a.v) İbn Ümmü Mektûm'a yönelik anlık tavrının, görme engelli bir bireye yönelik bir ayrımcılık değil, tebliğ vazifesinin stratejik önceliğinden kaynaklandığını savunarak onun hiçbir zaman insanlar arasında ayırım yapmadığını ve masumiyetinin bu olayda da korunduğunu ifade eder.⁸⁹ Hasan Elik ve Muhammed Coşkun, Hz. Peygamber'in davranışında küçümseme veya değer vermeme gibi bir niyet olmadığını, aksine tebliğ görevine olan yoğun bağlılığının bu durumu şekillendirdiğini ve masumiyetinin, müşriklerin inkârına rağmen

⁸⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1960), 2/346.

⁸⁶ Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 16/19.

⁸⁷ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadîs*, 1/2720.

⁸⁸ Nablûsî, *Tefsîru'n-Nablûsî*, 14/39,42.

⁸⁹ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er Râzî, *Tefsîrû Fahri'r-Râzî el-Müştehir bi't-Tefsîri'l-kebîr ve Mefâtîhü'l-gayb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1401), 31/55.

gösterdiği sabırla desteklendiğini belirtir.⁹⁰ Ali Küçük ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu olayda cahiliye dönemi etkilerinden kaynaklanan bir hata yapmadığını, ancak ilahi vahyin bu tutumu tashih ettiğini ve masumiyetinin, tebliğdeki samimiyetle açıkça ortaya çıktığını vurgular.⁹¹ Burada Hz. Peygamber'in (s.a.v) masumiyeti ile çelişen bir durum söz konusu değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) o esnada bir davetçi konumundaydı ve kendisinin önceliği tebliğ görevini yerine getirmektir. Hz. Peygamber (s.a.v), müşriklerin inanma ihtimalini gözeterek tebliğ faaliyetlerini yürütmekteydi. Dolayısıyla İbn Ümmü Mektûm'a yüz çevirme tavrı, bir görmezden gelme durumu teşkil etmemektedir. Aksine bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.v) tebliğ görevine olan sarsılmaz sadakatini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bizler de sosyal statüsü ve dış görünümü ne olursa olsun her insana değer vermeli, küçümseyici tavırlardan kaçınmalı, insanlar arasında ayırım yapmamalı ve her bireye saygı göstererek insani ilişkilerimizi sürdürmeliyiz.⁹²

Hz. Peygamber (s.a.v) bu âyetin nazil olmasının ardından İbn Ümmü Mektûm'a ikramda bulunmuş ve onu her gördüğünde “*Hakkında Rabbimin beni azarladığı kişiye merhaba!*” demiş ve “*Bir ihtiyacın var mı?*” diyerek halini hatırlı sormuştur. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v) Medine’de kendi yerine onu vekil tayin etmiştir. Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12); “*Onu, Kâdisiye savaşı günü üzerinde savaş elbisesi ve siyah bir bayrakla gördüm*” demiştir.⁹³

Hz. Peygamber'in (s.a.v) İbn Ümmü Mektûm' un âmâ olmasından dolayı mı bu şekilde davrandığı sorgulanabilir. Engelli bir bireyin şefkat ve ilgiye daha fazla ihtiyaç duyduğu düşünüldüğünde İbn Ümmü Mektûm'a daha yakın ve ilgili bir yaklaşım sergilemesi, hatta öncelikle onu selamlaması beklenebilirdi. Ancak bu âyet, genel olarak insanların birbirine karşı edepli olması ve hassas davranmaları gerektiğine işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu tutumu, insanlara güzel bir edep dersi niteliğindedir. Örneğin Süfyân-ı Sevrî'nin toplantılarında yönetilen ve yöneticiler aynı konumda olurlarmış.⁹⁴

Hz. Peygamber'in (s.a.v), muhataplarının Müslüman olacağı yönünde bir beklentiye kapılarak tebliğ faaliyetini sürdürmesi ve muhataplarına karşı aşırı ilgi göstermesi üzerine bir uyarı vuku bulmuştur. Onların inanmaması onun için bir sakınca

⁹⁰ Hasan Elik- Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 330, ts.), 1377,1378.

⁹¹ Küçük, *Besâiru 'l-Kur 'ân*, 11/535.

⁹² Derveze, *et-Tefsirü 'l-Hadîs*, 1/2721.

⁹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1154.

⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1156.

teşkil etmez. Peygambere düşen yegâne görev tebliğdir. Zemahşeri, Hz. Peygamber'in (s.a.v) zor şartlarda kendisine ulaşan âmâyı ihmal edip Kureyş'in ileri gelenlerine ve zenginlerine ilgi göstermesini eleştirmektedir.⁹⁵

Hz. Peygamber (s.a.v), Mekke'de İslâm davetinin geniş kitlelere ulaşması için yoğun çaba sarf etmekteydi. Bu doğrultuda her fırsatta müşriklerle görüşerek tebliğ görevini yerine getiriyor ve onları İslâm'a davet ediyordu. Yine böyle bir tebliğ faaliyeti sırasında, Mekke'nin ileri gelenleriyle konuştuğu bir anda, gözleri görmeyen sahâbî İbn Ümmü Mektûm, kendisine bir soru yöneltmek istemiştir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v), müşriklerle meşgul olması nedeniyle bu soruyla ilgilenmemiştir. Bunun üzerine Allah tarafından Abese sûresi nazil olmuş; Hz. Peygamber (s.a.v) bu tutumu dolayısıyla uyarılmış ve davranışının isabetli olmadığını anlamıştır. Bu olayın ardından Hz. Peygamber (s.a.v), hayatının geri kalanında İbn Ümmü Mektûm'a son derece nazik ve saygılı bir tutum sergilemiştir.

Kur'ân âyetlerinde belirttiği üzere İbn Ümmü Mektûm'un Müslüman olmasına karşın aceleci bir tutum sergileyerek Hz. Peygamber'in (s.a.v) müşriklerle müzakere ettiği bir sırada müdahalede bulunması, önemli bir çabanın sekteye uğramasına neden olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v)'in söz konusu görüşmenin ehemmiyetine binaen onunla ilgilenmesi ise dikkate değerdir. Dini bilen bir kişinin görme engeli olsa dahi işittiği seslerden Hz. Peygamber (s.a.v)'in meşguliyetini idrak ederek araya girmemesi beklenirdi. Bu bağlamda, söz konusu durumun Hz. Peygamber (s.a.v) üzerinde bir zorluk teşkil ettiği ifade edilebilir. Olağan koşullarda Hz. Peygamber'in (s.a.v) İbn Ümmü Mektûm'a yönelik tutumu bu şekilde olmamakla birlikte bu olayda kusurlu taraf, sabırsızlık göstererek araya girmeye teşebbüs eden İbn Ümmü Mektûm'dur. Hucurât sûresinin 4. ve devamındaki âyetlerde de Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzurunda konuşma adabına ve ses tonuna dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'e (s.a.v) yapılan bu uyarı, zahiri anlamının ötesinde ahlaki, toplumsal ve teolojik boyutlarıyla kapsamlı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) 610 yılı itibarıyla kendisine tebliğ edilen peygamberlik görevinin ifası bağlamında, muhatabının içinde bulunduğu durumu gözeterek hareket etmiştir. Bu nedenle, Hz. Peygamber'in (s.a.v) her davranışının hikmetli bir gerekçesi olduğu söylenebilir. İbn Ümmü Mektûm'a o esnada cevap verememesi, şahsiyetiyle veya görme yetisinin olmamasıyla ilişkilendirilemez. Bilakis bu durum, bahsi geçen konunun ehemmiyetinden

⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1158.

kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, âyetin ifadesindeki yüz ekşitme olgusunu doğru anlamak gerekmektedir. Olayın sadece zahiri yönü değil, arka planındaki nedenler de dikkate alınmalıdır. Şâyet Hz. Peygamber (s.a.v) Müslüman birinin sorusu üzerine tebliğ vazifesiyle ilgili önemli bir konuyu yarıda kesip yalnızca İbn Ümmü Mektûm ile ilgilenmiş olsaydı, bu durum tebliğ vazifesi açısından eleştirilere yol açabilirdi.⁹⁶

Hz. Peygamber (s.a.v) İbn Ümmü Mektûm'un görme engelli bir Müslüman olduğunu biliyordu. Ancak buradaki tutumu, maddi imkân ve sosyal statü sahibi müşriklerin görme engelli bir şahsa tercih edilmesi şeklinde değerlendirilemez. Aksine, İslamiyet'in daha geniş kitlelere ve toplumun farklı kesimlerine ulaşmasına vesile olmak amacıyla sergilenen stratejik bir tercihtir. Her tercihin olumlu veya olumsuz sonuçları olabileceği gibi, bazı Müslümanları da üzebileceği vakıdır. Ancak bu bağlamda Hz. Peygamber'in (s.a.v) niyeti büyük önem arz etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), peygamberlik vazifesi öncesinde ve sonrasında, çocuklardan yaşlılara, kadınlardan erkeklere kadar tüm muhataplarına saygı ve muhabbetle yaklaşmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) İbn Ümmü Mektûm ile ilgilenmeyip müşriklerle ilgilenmesi muhatapları arasındaki seviye farkıyla alakalı değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) hiçbir zaman insanlar arasında ayırım yapmamış ve ayrımcılık yapılmasına da müsaade etmemiştir.⁹⁷

Hz. Peygamber (s.a.v) 63 yıllık ömrünün hiçbir yerinde insanlar arasında ayırım yapmamıştır. Nitekim Veda hutbesinde sarf ettiği,

“Ey insanlar! Rabbiniz birdir, babanız da birdir. Hepiniz Hz. Âdem'densiniz, Hz. Âdem de topraktır. Arab'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arab'a, beyazın siyaha, siyahın beyaza karşı bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir.”⁹⁸

Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözü bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Benzer şekilde bir hadisinde de “Allah, sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”⁹⁹ demiştir. Hz. Peygamber'in, (s.a.v) torunları Hz. Hasan (ö. 49/669) ve Hüseyin (ö. 61/680) ile ilgilenmesi, kuşu ölen çocuğa taziye de bulunması ve evindeki azatlı kölesi Zeyd'e (ö. 8/629) karşı sabırlı davranması gibi birçok olay, onun muhatabına her zaman değer verdiğini göstermektedir. Kur'an'daki bir âyetin ifadesiyle, bir kimsenin zengin ya da fakir olması, Hz. Peygamber'in (s.a.v) o kişiye

⁹⁶ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 31/56.

⁹⁷ Râzî, *Tefsîrü Fahri'r-Râzî el-Müştehir bi't-Tefsîri'l-kebîr ve Mefâtihü'l-gayb*, 31/56.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421), 38/No:23489.

⁹⁹ Râzî, *Tefsîrü Fahri'r-Râzî el-Müştehir bi't-Tefsîri'l-kebîr ve Mefâtihü'l-gayb*, 31/56.

verdiği değerin artmasına ya da azalmasına neden olmamıştır. Rabbimiz bu âyetlerle bizlere her insanın değerli olduğunu, yani eşrefi mahlukat olduğunu vurgulamaktadır.

Hız. Peygamber (s.a.v) tebliğ vazifesini en iyi şekilde yerine getirmiştir. Öyle ki onların iman etmelerini sağlamak için kendisini aşırı derecede yıprattığı, uykusuz kaldığı ve sürekli düşündüğü nakledilmektedir. Şuarâ sûresi 3. âyetinde bu durum, “(Resulüm!) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin!” şeklinde ifade edilmektedir. Bakara sûresinin 7. âyetinde ise kalpleri mühürlü olanların imanına vesile olunamayacağı belirtilmiştir. Buna rağmen Hız. Peygamber (s.a.v), Ebu Cehil başta olmak üzere tüm müşriklerin kapısına defalarca gitmiş ve ümidini hiçbir zaman yitirmemiştir. Veda hutbesinde de “Allah beni size sorarsa ne dersiniz? Ben vazifemi yaptım mı?”¹⁰⁰ diye sormuş ve tebliğ görevine ilişkin olarak “Allah’ım şahit ol, ben vazifemi yaptım!” demiştir.¹⁰¹

Hız. Peygamber (s.a.v) iman etmenin ya da bir Müslümanın imanına vesile olmanın ne denli önemli olduğunun bilinceydi. Bir hadisinde bu durumu, bir kişinin hidâyetine vesile olmak, üzerine güneşin doğup battığı her şeyden daha hayırlıdır şeklinde ifade buyurmuştur. Bu bağlamda, müşriklerin imanına vesile olmak amacıyla onlara yönelik açıklamalar yapması ve onları muhatap alması, peygamberlik görevinin bir icabı olarak değerlendirilmelidir. Hız. Peygamber (s.a.v) İbn Ümmü Mektûm’un imanının farkındaydı ve ona değer vermekteydi. Ancak o an, muhataplarına yönelik gerçekleştirdiği yoğun tebliğ faaliyeti esnasında İbn Ümmü Mektûm’un sorularını cevapsız bırakmış yahut gecikmeli olarak yanıtlamıştır. Bu durum, görme engelli sahabenin şahsına atfedilebilecek bir dezavantajdan kaynaklanmamaktadır. Nitekim Hız. Peygamber’in (s.a.v) bir kişiye değer verip diğerini ihmal etmesi düşünülemez. Söz konusu olan yalnızca o anki şartların gerektirdiği bir tercihtir.¹⁰²

Sûre, İslam’ın açıktan davete başladığı dönemde nazil olmuştur. Hız. Peygamber (s.a.v) ile ilgili bu olay hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır. Birinci rivâyette İbn Ümmü Mektûm’un Müslüman olmak istediği, ikinci rivâyette bir âyetin manasını öğrenmek için geldiği, üçüncü rivâyette ise Allah’ın Hız. Peygamber’e (s.a.v) öğrettiklerini kendisine de öğretmesini talep ettiği belirtilmektedir.¹⁰³ Müşriklerin önde gelenlerini ve nüfuzlu olanlarını İslam’a davet etme çabasıdayken diğerlerinin rahatsız

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/No:19774.

¹⁰¹ Râzî, *Tefsîrû Fahri’r-Râzî el-Müştehir bi’t-Tefsîri’l-kebîr ve Mefâtihü’l-gayb*, 31/57.

¹⁰² Râzî, *Tefsîrû Fahri’r-Râzî el-Müştehir bi’t-Tefsîri’l-kebîr ve Mefâtihü’l-gayb*, 31/56.

¹⁰³ Küçük, *Besâiru’l-Kur’ân*, 11/536.

olmasından endişe eden Hz. Peygamber (s.a.v) İbn Ümmü Mektûm'un sorusunu o an için cevapsız bırakmıştır.¹⁰⁴

Ali Küçük'ün ifade ettiğine göre İbn Ümmü Mektûm'un Hz. Peygamber'in (s.a.v) akrabası olması sebebiyle, onunla her hâlükârda yeniden görüşme imkânı bulunuyordu. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v) henüz iman etmemiş Kureyş aristokratlarına yönelmeyi sürdürmüştür. Zira daha önce bu tutumuna ilişkin bir uyarı mahiyetinde vahiy gelmemişti. Dolayısıyla bu davranışının uygun olmadığını bilmiyordu. Ancak ardından gelen ilahî vahiy ve Rabbimizin açık kınaması, bu tutumun tashihi açısından belirleyici olmuştur. Bu olayda, Hz. Peygamber'in (s.a.v) davranışına cahiliye döneminden izler taşıyan bir yaklaşımın yansıdığı da ifade edilmektedir.¹⁰⁵

Esasen Hz. Peygamber'in (s.a.v) düşmanlarının karşısında azarlama ifadesiyle uyarılması, müşriklerin, Allah'ın ne kadar adil bir yaratıcı olduğunu idrak edip iman etmeleri yönünde bir öğüttür.¹⁰⁶

Hükümlerin tamamı vahiy eksenli olmalıdır. Müslüman, maddi durumu ne kadar zayıf olursa olsun her zaman kafirden önce gelmelidir. Bu vahiyden, bu şekilde bir ders de çıkarılabilir.¹⁰⁷ İbn Ümmü Mektûm zaten Müslümandı ve şâyet ölseydi cennete gidecekti; ancak müşrikler kafir idiler ve şâyet olselerdi cehenneme gideceklerdi. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v) onlara yönelmiştir.¹⁰⁸ Allah'ın istediği ise âmânın öncelikli olmasıydı. Tebliğ yaparken bazı insan gruplarını kayırmamalı ve onların sosyal statülerine göre ayırım yapılmamalıdır. Bilgi talep eden insanlara nezaket çerçevesinde yaklaşıp soruları yanıtlanmalıdır. Bu hususlar yerine getirilirken Müslüman kafirden üstün tutulmalı ve ilk tercih haline getirilmelidir.¹⁰⁹

Bu konuya oldukça benzer bir şekilde En'âm sûresinin de 51. ve 52. âyetlerinde geçen zenginlerin kölelerle aynı ortamı paylaşmak istememesi söz konusudur. Hz. Peygamber (s.a.v) bu durumu düşünmüş ve bunun üzerine bu âyetler nazil olmuştur.¹¹⁰ Bazı müfessirler, itâb âyetlerini farklı bir şekilde yorumlayarak Hz. Peygamber'i (s.a.v.) hatalı bir kişi gibi sunmuşlardır. Hasan Elik'e göre bu anlatım doğru değildir. Zira eğer Allah Hz. Peygamber'i (s.a.v.) eleştirmiş olsaydı, bu durum müşriklere bir fırsat tanıyacak ve onlar da davetini engellemek için her türlü çabayı göstereceklerdi. Hz. Peygamber'in

¹⁰⁴ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/537.

¹⁰⁵ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/538.

¹⁰⁶ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/539.

¹⁰⁷ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/539.

¹⁰⁸ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/540.

¹⁰⁹ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/541.

¹¹⁰ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/541.

(s.a.v) asıl niyetinde küçümseme yahut değer vermeme gibi bir durum söz konusu değildir. Aksine, Hz. Peygamber'in (s.a.v) onlar için yoğun bir mücadele sergilemesine rağmen onların inkârda ısrar etmeleri Hz. Peygamber'i (s.a.v.) derinden üzmüştür. Kehf sûresinin 6. âyeti ve Şuarâ sûresinin 3-4. âyetleri başta olmak üzere Kur'ân-ı Kerim bu konuya temas etmektedir. Hz. Peygamber'e (s.a.v) sabırlı olması tavsiye edilmekte, hatta bazı kimselerin iman etmemelerinden ötürü kendisini üzmemesi için teselli edilmektedir. Burada, davetin önemi ve muhtevası dikkate alınarak bir yöntem öğretilmektedir. Bu durum, Kehf sûresi'nin 28. âyetinde de açıkça ifade edilmektedir: “*Dileyen iman eder; dileyen inkâr eder.*” Dolayısıyla Hz. Peygamber'e (s.a.v.), iman edenlerle birlikte davasını sürdürmesi ve inatla inkâr eden müşrikleri ikna etmek için kendini yıpratmaması öğütlenmektedir.¹¹¹

Esbab-ı nüzul rivâyetlerine çok fazla önem atfeden bazı raviler, söz konusu sûredeki “*Kahrolası insan! Ne de nankördür!*” âyetinin Utbe b. Ebî Leheb'in “Necm'in Rabbini inkâr ediyorum” sözü üzerine nazil olduğunu ileri sürmektedirler. Benzer şekilde, “*O gün herkesin kendisini meşgul etmeye yetecek bir işi vardır*” âyetinin ise Hz. Aişe'nin “Mahşerde çıplak olarak mı diriltileceğiz?” sorusuna Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “*Evet*” cevabı üzerine Hz. Aişe'nin “Ne çirkin bir durum!” ifadesi sebebiyle indirildiği iddia edilmektedir.¹¹²

Günümüze ulaşan bu ilk dönem davetleri, Muhammedî davetin o zamanki dilimini yansıtmaktadır. Bu dönemde müşriklerle olan iletişim daha barışçıl bir düzeyde seyretmekteydi. Taraflar arasında karşılıklı barış, sükûnet ve saygılı tavırlar gözlemlenmekteydi. Henüz aşırı tepkilerin ve düşmanlığın belirgin olmadığı bir evreydi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de henüz onların putlarını doğrudan eleştirmiyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o dönemdeki tavrı şirki doğrudan yıkmaktan ziyade öncelikle peygamberliğini ispatlamaya yönelikti. Kur'ân'ın temel konuları olan tevhit, nübüvvet ve âhiret gibi meseleler, sert bir üslupla değil, daha ılımlı bir ifadeyle sunulmaktaydı. Daha önce nazil olan Rahman ve Necm sûrelerinde Kureyşlileri hedef alan iğneleyici âyetler bulunsa da tüm bu aşamalar Muhammedî davetin tutarlı bir duruşunu sergilemektedir. Sûreler arasında tematik bir devamlılık söz konusudur.¹¹³

¹¹¹ Hasan Elik- Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı İndirildiği Dönemin Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 330, 2020) 1377, 1378.

¹¹² Câbirî, *Fehmü'l Kur'an*, 1/121.

¹¹³ Câbirî, *Fehmü'l Kur'an*, 1/122.

Hız. Peygamber (s.a.v), o esnada İbn Ümmü Mektûm ile yeterince ilgilenememiş ve bu durum üzerine yüzünde hafif bir buruşukluk gözlemlenmiştir. Müteakiben nazil olan âyetlerde bahsi geçen şahsiyetin İbn Ümmü Mektûm olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun, İbn Ümmü Mektûm'un kalbinin tezkiye edilmesine ve Hız. Peygamberden (s.a.v) aldığı iltifatın kendisine fayda sağlamasına yönelik bir hikmet taşıdığı düşünülmektedir. Söz konusu âyetler, bu bağlamda ilahi bir ikazı ve hatırlatmayı ihtiva etmektedir.¹¹⁴

Bazı ilim adamları bu hususta farklı bir perspektif sunmaktadır. Onlara göre Hız. Peygamber'in (s.a.v) İbn Ümmü Mektûm'a karşı kalbinde herhangi bir rahatsızlık söz konusu olmamış, bilakis o anki konjonktürün bir gereği olarak böyle bir davranış sergilemiştir. Bu durum aynı zamanda Hız. Peygamber'in (s.a.v) beşerî vasfını da gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla Hız. Peygamber'in (s.a.v) zaman zaman insani zaafılar gösterebileceği anlaşılmaktadır. Özellikle bilgi edinme arzusunda olan bir kimsenin ihmal edilmesi üzerine Allah Teâlâ'nın Peygamber'ini (s.a.v) ikaz etmesi ve bu âyetlerin kıyamete dek okunacak olması, İslam'ın hakikat ve adalet anlayışının mühim bir göstergesidir. Bu olay, ilim elde etme talebi bulunan bireylerin heveslerinin kırılmaması gerektiği prensibi üzerinde durulmasının önemini vurgulamaktadır.¹¹⁵

Bazı rivâyetler, Hız. Peygamber'in (s.a.v) Kureş'in ileri gelenlerine İslam'ı tebliğ ettiği bir esnada İbn Ümmü Mektûm'un gelerek Allah'ın kendisine öğrettiklerinden okumasını talep ettiğini nakletmektedir. Hız. Peygamber (s.a.v) ise o anki görüşmesini tamamladıktan sonra bu isteğini yerine getireceğini belirtmiştir. Ancak, İbn Ümmü Mektûm'un ısrarlı tutumu üzerine Hız. Peygamber'in (s.a.v) yüzünde hafif bir hoşnutsuzluk ifadesinin belirdiği rivâyet edilmektedir.¹¹⁶

Enes b. Malik'ten (ö. 93/711-12) (r.a) nakledildiğine göre Hız. Peygamber'in (s.a.v) yanında bir şahıs bulunmakta ve ona bazı şeyler anlatmaktaydı. O sırada İbn Ümmü Mektûm gelerek, “*Ey Allah'ın Resulü, bana hidâyet et*” şeklinde bir talepte bulunmuştur. Hız. Peygamber (s.a.v) ise o anki işini tamamladıktan sonra onunla ilgileneceğini ifade etmiştir. Ancak, İbn Ümmü Mektûm'un ısrarlı tutumunu sürdürmesi üzerine Hız. Peygamber'in (s.a.v) o esnada yüzünde bir hoşnutsuzluk ifadesinin meydana geldiği rivâyet edilmektedir.¹¹⁷

¹¹⁴ Şevkânî, *Fethü'l Kadir*, 1585.

¹¹⁵ Şevkani, *Fethü'l Kadir*, 1586.

¹¹⁶ Şevkani, *Fethü'l Kadir*, 1588.

¹¹⁷ Şevkani, *Fethü'l-Kadîr*, 1588.

İbn Zeyd'in rivâyetine göre, Ümeyye b. Halef (ö. 2/624), Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzuruna gelmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v) onu İslam'a davet etmekteydi. Tam o esnada İbn Ümmü Mektûm gelerek, “*Ey Muhammed, bana Kur'ân oku*” şeklinde bir talepte bulunmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) yüzünü ondan çevirerek Ümeyye b. Halef'e yönelmiş ve onunla olan işi bittikten sonra İbn Ümmü Mektûm ile ilgileceğini belirtmiştir. Bu durumu fark eden İbn Ümmü Mektûm ise Hz. Peygamber'e (s.a.v) “*Belki de sen kalkarsın ve benimle konuşmazsın*” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Bu sözleri duyan Hz. Peygamber (s.a.v) hafif bir hoşnutsuzluk göstermiş ve bunun üzerine itâb âyetleri nazil olmuştur. Bu olay, aslında insana değer vermeyi öne çıkaran ve öğrenmeye istekli bireylerin öncelik hakkına sahip olduğunu vurgulayan önemli bir hadisedir.¹¹⁸

Bu sûrenin başında zikredilen konular, İslam'ın insanlığı cehaletten kurtaracak yegâne umut olduğunu ve ilahi nizama dönüşün tek çözüm olduğunu bir kez daha göstermektedir. Sûrenin başındaki soru kesin, kısa ve anlamlı mesajlar halinde iletilmiştir.¹¹⁹

Kutub'a göre, yaşanan olaylar silsilesinde ilahi rehberlik ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşsiz önderliği benzersizdir. Bu ilahi terbiye, kıymet ve değer ölçülerini doğrudan Allah'tan almıştır. İslam yayılmaya devam ederken Allah'ın Müslümanlara bahsettiği emir ve yasaklar sayesinde onlar dünyevilikten, kavmiyetçilikten, kabilecilikten ve cehalet karanlığından sıyrılarak insanlığın en şerefli ve erdemli topluluğu haline gelmişlerdir.¹²⁰

Müfessirlerin yapmış oldukları yorumlardan yola çıkarak, Hasan el-Basrî (ö.110/728), Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1210) , İbn Kesîr (ö.774/1373), Şevkânî, Muhammed Abduh- Reşîd Rızâ, Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır, Seyyid Kutub, Mevdûdî, İzzet Derveze, Ali Küçük, M. Sait Şimşek, Süleyman Ateş ve Semra Kürün Çekmegil gibi müfessirlerin Abese sûresi 1-10. âyetlerini ilahi uyarı; İbn Ümmü Mektûm olayı, evrensel ahlaki mesaj, bireysel sorumluluk ve Kur'ân'ın öğüt niteliği temaları bağlamında ele aldıkları ve yorumladıkları görülmektedir. Şevkânî, Râzî ve Hasan el-Basrî ayetteki uyarıyı, disipline sokan bir uyarı; Kutub ve Mevdûdî evrensel ahlaki ders, Küçük ise müşriklerin yanlış algısını düzeltme olarak yorumlamıştır. Şevkânî ve Abduh-

¹¹⁸ Şevkani, *Fethü'l-Kadir*, 1588.

¹¹⁹ Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 16/31.

¹²⁰ Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 16/27.

Rıza, İbn Ümmü Mektûm'un bilgiye aç bir mümin olması; Kutub ve Mevdûdî toplumsal eşitlik sembolü ve Razi ve Küçük ise Hz. Peygamber'in beşerî yönünün gösterilmesi gibi farklı hususlar üzerinde durmuşlardır. Yazır ve İbn Kesîr abese ifadesini yüz ekşitme; Şevkani ve Abduh-Rıza hafif hoşnutsuzluk ve Derveze ise müşriklerin ilgisizliğine tepki olarak ele almıştır ki bu da müfessirlerin farklı bakış açılarına sahip olduklarını göstermektedir. Fenomenolojik açıdan incelendiğinde müfessirler, Hz. Peygamber'in (s.a.v) insani yönü ve elçilik vazifesi arasındaki ilişkiye yoğunlaşmışlardır. Bu doğrultuda Zemahşerî ve Küçük kınama üslubuna odaklanırken Râzî, Elik ve Coşkun masumiyet ve tebliğ yöntemine; Kutub ve Câbirî ise yaşanan hâdisenin evrensel mesajlar verdiği hususuna dikkat çekmişlerdir.

1-10. Âyetlerin Değerlendirilmesi

Teolojik Çerçeve ve Peygamberin Masumiyeti: Tefsire başlamadan önce İslam inancındaki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve davranışlarında masum olduğu prensibini vurgulayarak yapılacak yorumların bu temel üzerine oturtulması gerektiğine dikkat çekmemiz uygun olacaktır. Bu yaklaşım, Hz. Peygamber'in (s.a.v) beşerî yönü olmakla birlikte vahiy ile desteklendiği ve dolayısıyla günahlardan münezzehe olduğu inancını yansıtır. Bu ilke, Abese sûresindeki zahiri “yüzünü ekşitme” eyleminin salt beşerî bir tepki olarak değil, daha derin anlamlara sahip olabilecek bir durum olarak ele alınmasını sağlar.

Tebliğ Metodolojisi ve Hedef Kitle: Abese sûresinin nüzul sebebini oluşturan olay üzerinden Hz. Peygamber'in (s.a.v) Kureyş'in ileri gelenleriyle ilgilenirken görme engelli İbn Ümmü Mektûm'a o an cevap verememesi tebliğ faaliyetlerinde önceliklendirme ve hedef kitle seçimi konularını tartışmaya açar. Âyetlerin tefsirinde, tebliğde bulunurken dünyevi statülerin (makam, mevki, servet) dikkate alınmaması gerektiği vurgulanır. Bu çıkarım, İslam'ın evrensel davetinin belirli bir zümreye indirgenmemesi gerektiği prensibini destekler. Bu âyetler, günümüzdeki sosyal ve ekonomik konunun önceliklendirilmesi yanlışlığına da değinerek âyetlerin güncelliğini koruduğunu gösterir.

İnsan Onuru ve Eşitlik İlkesi: Hz. Peygamber'in (s.a.v) uyarılması, tüm insanların riâyet etmesi gereken evrensel davranış prensipleri olarak yorumlanır. Her bireyin özgünlüğü ve insan onurunun kıymetliliği vurgulanır. İslam davetinin hiçbir

zaman belirli bir gruba hasredilmemesi gerektiği, aksine tüm insanlığa yönelik olduğu belirtilir. Bu bağlamda, sosyal medya etkileyicileri gibi figürlerin örnek teşkil etme potansiyeline dikkat çekilerek tebliğde bulunan kişilerin sorumluluğu artırılır.

İlahi Ölçü ve Değerler: Abese sûresinin nüzulüyle İslam'ın getirdiği yeni değer ölçüsünün ilan edildiğini ifade eder. Buna göre, hakiki ölçü ilahi ölçüdür ve Allah katındaki değer takva ile belirlenir. Bu, dünyevi ölçü ve değerlerden sıyrılıp davranış ve düşüncelerin ilahi ölçülere göre ayarlanması gerektiği anlamına gelir. Bu çıkarım, İslam'ın toplumsal hiyerarşi ve statüye dayalı değer yargılarını reddeden eşitlikçi yaklaşımını vurgular.

Niyet ve Bağlamın Önemi: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İbn Ümmü Mektûm'a o an cevap verememesinin sebebini, müşriklerin iman etme ihtimaline yönelik tebliğ çabası olarak açıklar. Bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tebliğ görevine olan sadakatini ve İslam'ın yayılmasına yönelik stratejik yaklaşımını gösterir. Olayın sadece zahiri yönüyle değil, arka planındaki niyet ve bağlamıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgular.

Tarihselci ve Evrensel Okuma Biçimleri: Abese sûresinin ve özellikle ilgili âyetlerin sadece tarihsel bir olay olarak değil, günümüz Müslümanları için de geçerli evrensel dersler içeren bir ders olarak okunması gerektiğini savunur. Aksi takdirde, sûrenin anlamının daraltılacağı ve içerdği önemli ilkelerin göz ardı edileceği belirtilir.

Engellilere Yaklaşım ve Toplumsal Adalet: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İbn Ümmü Mektûm'a yönelik sonraki davranışlarını (ikramda bulunma, halini hatırını sorma, Medine'de vekil tayin etme) örnek vererek engelli bireylere karşı saygılı ve ilgili bir yaklaşım sergilemenin önemini vurgular. Bu durum, İslam'ın toplumsal adaleti tesis etme ve dezavantajlı gruplara özel ilgi gösterme prensibini yansıtır.

Abese sûresinin ilk âyetleri, İslam'ın tebliğ metodolojisinde insan onuruna saygının ve eşitlik ilkesinin temel bir yer tuttuğunu göstermektedir. Dünyevi statü ve imkanlar tebliğ faaliyetlerinde önceliklendirme kriteri olmamalıdır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu olay üzerinden uyarılması, sadece o döneme özgü bir durum değil, tüm zamanlardaki Müslümanlar için evrensel bir derstir. Özellikle dini bilgi talep eden kişilere karşı sabırlı, ilgili ve samimi olunmalıdır.

İslam'ın getirdiği değer ölçüsü, bireylerin Allah katındaki değerinin takva ile ölçüldüğünü vurgulayarak toplumsal statüye dayalı ayrımcılığı reddeder.

Bir olayın doğru anlaşılması için sadece zahiri görünüşüne değil; niyetine, bağlamına ve sonuçlarına da bakmak gereklidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o anki davranışı, daha büyük bir maslahata yönelik stratejik bir tercih olarak değerlendirilmelidir.

Kur'ân âyetleri, tarihsel bağlamlarından bağımsız olarak günümüzdeki benzer sorunlara ışık tutabilecek ve yol gösterebilecek evrensel prensipler içermektedir. İslam, engelli bireyler de dahil olmak üzere tüm insanlara değer vermeyi ve onlara saygılı davranmayı emreder. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sonraki tutumu bu ilkenin somut bir örneğidir.

Sonuç olarak ifade edilebilir ki çağdaş müfessirler, Abese sûresinin ilk âyetlerini tefsir ederken İslam'ın tebliğ, eşitlik, insan onuru ve değer yargıları gibi temel konularını ortaya koymuştur. Yapılan çıkarımlar, âyetlerin hem tarihsel bağlamını anlamamıza yardımcı olmakta hem de günümüz Müslümanları için önemli dersler sunmaktadır.

2. Abese Sûresi 11-12. Âyetler

كَأَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ (11) فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ (12)

“Hayır! Şüphesiz bu âyetler birer öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır.”¹²¹

Müfessirler 11-12. âyetlerdeki كَلَّا ‘kella’ ilahi uyarısını, Kur'ân'ın öğüt niteliği, evrensel mesaj, bireysel sorumluluk ve tebliğde adalet teması altında yorumlamışlardır. Çalışmada, müfessirlerin bu âyetlere ilişkin yaklaşımlarını anlamak amacıyla fenomenolojik araştırma deseni kullanılacaktır. Bu doğrultuda müfessirlerin yorumları; ortak deneyimler, bireysel farklılıklar ve bağlamsal etkiler bağlamında analiz edilecektir.

Şevkânî (ö. 1250/1834) sûrenin 11. âyetinin başında yer alan ve كَلَّا (kellâ) şeklinde ifade edilen ilahi uyarının tefsirinde önemli noktalara değinmektedir. Şevkânî'ye göre bu uyarı, “Ey Peygamber! Bir daha böyle bir davranışta bulunma! Nüfuzlu kişilere yönelip onlarla ilgilenirken (hidâyet arayışındaki) muhtaç kimseye karşı ilgisiz kalma!”

¹²¹ Abese 80/11-12.

anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda Şevkânî söz konusu “*kellâ*” ifadesinin, aynı zamanda sûrenin ilk on âyetinde ele alınan temel mesajı ve dersi bünyesinde topladığını belirtmektedir. Devamında Şevkânî, 12. âyeti ele alarak bu ilahi ikazın ve hatırlatmanın yalnızca Hz. Peygamber’in (s.a.v) şahsına münhasır olmadığını, aksine tüm insanlık için geçerli evrensel bir ders niteliği taşıdığını vurgulamaktadır. Buna göre, insanların bu ilahi mesajdan gerekli ibretleri alarak yaşamlarını bu doğrultuda tanzim etmeleri beklenirken bu uyarının aksine bir tutumu sergileyenlerin ise davranışlarının sonuçlarıyla yüzleşecekleri ifade edilmektedir.¹²²

“*Yahut öğüt alacak da öğüt ona fayda verecek*”¹²³ âyeti, insanların hidâyete ermesini arzu ettiklerini ve manevi olarak kendilerini ilme vakfeden şahıslar olabileceklerini işaret etmektedir. “*Hayır hayır bu öğüttür*” âyeti ise Allah’ı tanıma, bilme ve O’nun emirlerini yerine getirme gayretinde olan kimselere öncelik tanınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, manevi gelişim ve ilim tahsili arayışında olan bireylere rehberlik etmenin ve onlara destek olmanın ehemmiyeti anlaşılmaktadır.¹²⁴

İlahi hitaptaki uyarının (itâb) giderek şiddetlendiği ve “*kellâ*” lafzıyla ifade edilen kesin bir ret (men) ve sakındırma noktasına ulaştığı belirtilmektedir. Bu ifadenin, “Böyle bir durumun bir daha asla yaşanmaması” yönünde kategorik bir uyarı içerdiği anlaşılmaktadır. Müteakip âyetlerde ise mesajın tebliğ (tebliğ süreci) bağlamının ötesine geçilerek bireyin dünyevi yaşamında da özen göstermesi gereken temel ilkelere ve davranış biçimlerine dikkat çekildiği ifade edilmektedir.¹²⁵ Bu noktada âyetlerle binlerce yıl öncesinden yapılan uyarılara rağmen, çağdaş toplumda bireylerin sıkça dış görünüşleri, maddi varlıkları ve sosyal statüleri gibi unsurlar temelinde değerlendirilip bir muameleye tabi tutulduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, Kur’ân’ın evrensel mesajlarının hayata geçirilmesi sürecindeki süreklilik arz eden zorluklara ve insan doğasındaki temayüllere işaret etmektedir.

Konuyla ilgili farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin Çekmegil, ayrıntılı bir yoruma girmeksizin Kur’ân’ın özü itibarıyla bir öğüt (zikr/tezkire) olduğunu ve bu ilahi bilgiyle derinlemesine bir ilişki kurmanın bireyin kendi irade ve arzusuna bağlı

¹²² Heyet vd., *Kur’an Yolu*, 5/556.

¹²³ Abese 80/4.

¹²⁴ Şevkânî, *Fethü’l-Kadîr*, 1586.

¹²⁵ Kutub, *ft Zılâli’l-Kur’ân*, 16/21.

bulunduğunu dile getirmiştir.¹²⁶ Bu yorum, ilgili âyetlerin hidâyeti içtenlikle arzu edenler için bir rehber ve öğüt niteliği taşıdığını, buna karşın kayıtsız kalanlar için aynı etkiyi göstermeyebileceğini ima eder.

Bir diğer müfessir olan Ateş ise bireyin tercihinine bağlı olarak ya doğru yolu bulacağını ya da kendi yanılması (dalalet) içerisinde kalacağını belirtir. Ateş'e göre ilahi öğütlerle muhatap kılınan kişinin artık Allah nezdinde ileri sürebileceği bir mazereti kalmamaktadır. Nitekim peygamberlerin gönderilmesinin ve insanların uyarılmasının temel gayesi de budur; öyle ki Enfâl sûresinde ifade edildiği üzere, “...*Helâk olan açık bir delille helâk olsun, yaşayan da açık bir delille yaşasın*”¹²⁷ ve böylece herkes eylemlerini bilinçli bir şekilde ve bir delile (beyyine) dayanarak gerçekleştiresin.¹²⁸ Bu tefsirler ışığında, Hz. Peygamber'in (s.a.v) temel misyonunun insanları zorla dönüştürmek veya her yönüyle “düzeltmek” değil, bilakis onları ilahi gerçekler konusunda uyarmak, bilgilendirmek ve Allah'ın mesajını onlara açıkça tebliğ etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte asıl olanın bireyin kendi akıl ve hür iradesini kullanarak doğru yolu bulması ve bu yönde çaba göstermesi olduğu; nihâyetinde her insanın kendi bilinçli tercih ve eylemlerinden bizzat sorumlu tutulacağı prensibi teyit edilmektedir.

Mevdûdî, insanlığa yönelik genel bir söylem geliştirmiştir. Bu bağlamda, insanın sahip olduğu her türlü maddi ve manevi nimetin kaynağının Allah olduğu ifade edilmektedir. İnsanın bu türden meziyetlere sahip olmasında bizzat kendisinin bir etkisinin olmadığı, aksine tüm nimetlerin Allah tarafından bahşedildiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle insanın, söz konusu durumu idrak ederek nankörlükten kaçınması ve temkinli bir yaklaşım sergilemesi gerektiği belirtilmektedir. İnsanın temel özellikleri ve sınırları anne karnındayken belirlenmiş olup insan doğası gereği acizdir ve bu sınırların ötesine geçemez. İnsanoğlunun bu gerçekleri bilmesine rağmen yaratıcısına karşı sıklıkla isyankâr bir tutum sergilediği gözlemlenmektedir. Her ne kadar insan, elde ettiği her şeyi kendi çabasıyla kazandığını düşünse de Allah'ın onu bir damla sudan yaratarak akıl ve fikir gibi insana özgü tüm yeteneklerle donattığı hatırlatılmaktadır. Dolayısıyla insanın

¹²⁶ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 13/303.

¹²⁷ Enfâl 8/42

¹²⁸ Ateş, *Yüce Kurân'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/321.

bu gerçeklerin bilincinde olması ve Allah'a karşı nankör bir tavır içinde bulunmaması önem arz etmektedir.¹²⁹

İnsanın fiillerinden doğan sonuçların sorumluluğu bizzat kendisine aittir. Bu bağlamda, bireyin hidâyete erişmeyi tercih edebileceği gibi sapkınlığı seçerek helak olmasının da kendi iradesi dâhilinde olduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) temel görevinin zorlama değil, bilakis insanları uyarmak olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla her bireyin kendi sorumluluğunun bilincinde olması gerekmektedir. Özetle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yolunu takip etmenin gerekliliği yönünde bir uyarı bulunmaktadır.¹³⁰

M. Abduh ve R. Rıza "Kellâ" lafzının ifade ettiği manayı; müstağni olan, yani bilgiye ihtiyacı olmayan veya tok olan bir kimseyle ilgilenmekten ve bunun aksine, bilgiye aç olanı ihmal etmekten sakındırmak şeklinde izah etmiştir. Aynı zamanda Kur'ân'ın hidâyet verici bir öğüt kitabı olma özelliğine de işaret etmiştir.¹³¹

11. Âyette geçen تَذَكُّرَةٌ 'öğüt' kelimesi, hatırlatma anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) görevi, insanlara yaratılışlarında var olan gerçekleri hatırlatarak onları gafletten uyandırmaktır. Bu tebliğe rağmen inatlarından dolayı hakikati kabul etmeyenlerden ise sorumlu değildir.¹³²

كَلَّا 'Hayır hayır'. "Sakın öyle yapma" anlamındaki uyarı birtakım insanların istediği birtakım insanların da ihtiyaç hissetmemelerinden ötürü "İstemeyenlerin üzerine düşme!" anlamındadır. Allah'ı anmak, hak ve vazifeyi düşündürmek, hayrı ve yararı belli etmek için bir öğüttür ifadesi, Kur'ân'ın تَذَكُّرَةٌ 'öğüt' yönüne dikkat çeker. Bu âyet, bireyin Kur'ân karşısındaki duruşunun tamamen kendi iradesine bağlı olduğunu ima ederken bu tercihin olumlu sonuçlar doğurabileceği gibi olumsuz sonuçlarla da neticelenebileceğini göstermektedir. "Kim dilerse öğüt alır" ifadesi ise zahiren bir özgür irade vurgusu taşıyor gibi görünse de aslında kinayeli bir anlatım barındırır. Buradaki 'dilemek' ifadesi, sonuçları itibarıyla bireyin öğütten yüz çevirmesi hâlinde ilâhî uyarıyı dikkate almamanın bedelini üstleneceği anlamına gelir. Bu bağlamda, ifade sadece bir

¹²⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 7/41.

¹³⁰ İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, çev. Karataş Şaban vd. (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), 2721.

¹³¹ Abduh- Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsiru'l Menâr*, 14/252.

¹³² M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 5/390.

tercih hakkı sunmaz; aynı zamanda üstü kapalı bir tehdit ve uyarı içermektedir. Dolayısıyla bireyin, Kur’ân âyetlerini yalnızca bir metin olarak değil, hayatının her anına yön veren birer hatırlatma ‘tezkire’ olarak görmesi gerekmektedir. Kur’ân’ın tamamı, Yüce Allah tarafından gönderilmiş bir uyarı mahiyetindedir; bu nedenle onu dikkate almayan kimse, bu ihmalkârlığının sonuçlarına katlanmakla yükümlüdür.¹³³ Bu âyetler, aynı zamanda Hz. Peygamber’e (s.a.v) bir teselli mahiyetindedir. Zira o, özellikle Mekke’nin ileri gelen müşriklerinin iman etmesini arzulamaktaydı. Ancak Allah, ona yalnızca tebliğle sorumlu olduğunu hatırlatmakta ve hidâyetin Allah’ın iradesine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda dileyen kimse vahiyden istifade eder, istemeyen ise yüz çevirir.

Hasan el-Basrî’nin (ö.110/728) rivâyetine göre Cebrail (a.s) bu âyetleri Hz. Peygamber’e (s.a.v.) okurken Hz. Peygamber’in (s.a.v) yüzünün rengi öylesine solmuş ve değişmiştir ki adeta kül rengini almıştır. Bunun sebebi, Cenab-ı Hakk’ın kendisi hakkındaki hükmünü beklemesidir. Ancak Hak Teâlâ’nın “Kellâ” ifadesiyle bu durum ortadan kalkmıştır. Bu ifade, benzeri bir durumun tekrar yaşanmaması yönünde bir anlam taşımaktadır.¹³⁴ Dolayısıyla bu âyet, azarlamaya konu olan bir durumun tekrarının yaşanmaması için verilmiş bir öğüttür.

Söz konusu âyetin, bilginin tüm insanlara eşit bir şekilde ulaştırılması konusunda bir öğüt niteliği taşıdığı da ifade edilmektedir. Bu yorum, âyetin evrensel mesajını ve bilgiye erişimin önemini vurgulamaktadır.¹³⁵

“Hayır, hayır, çünkü bu Kur’ân bir öğüttür, bir tezkira’dır” ifadesindeki ‘Kellâ’ edatı, burada uyarı ve yönlendirme amacı taşımaktadır. Bu bağlamda şöyle yorumlanmalıdır: “Hayır Peygamberim! Sen, gariban ve samimi bir Müslümanı bırakıp da kibirli ve küfründe ısrar eden kimselere yönelme! Onları, imanı önceleyen yoksul müminlere tercih etme!”¹³⁶ Zira böyle bir yaklaşım, söz konusu müşriklerin kendilerinde bir değer ve üstünlük vehmetmelerine, hatta İslâm’ın kendilerine muhtaç olduğu gibi yanlış bir algıya kapılmalarına sebep olabilir. Oysa gerçek şudur ki İslam onlardan müstağnidir; onlara herhangi bir şekilde muhtaç değildir. Aksine onların İslam’a ihtiyacı

¹³³ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Zehreveyn, 1939), 8/531.

¹³⁴ Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 31/58.

¹³⁵ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, (ed.) Şuayb Arnavud (Beyrut: Dârü’r-Risâle el-Âlemiyye, 1431), 8/345.

¹³⁶ Küçük, *Besâiru’l-Kur’ân*, 11/541.

vardır. Bu durum yalnızca Hz. Peygamber'e (s.a.v) değil, kıyamete kadar onun izinden gidecek olan tüm davetçilere yönelik ilahi bir uyarıdır. Bu uyarı, tebliğde sosyal statü farkı gözetmeksizin adalet ve samimiyetle hareket edilmesi gerektiğini ortaya koyar. Nitekim Kur'ân dileyen herkes için bir öğüttür; isteyen kimse bu uyarılardan istifade eder, kendini sorgular ve doğru yolu bulur.¹³⁷

Yüce Allah hem Hz. Peygamber'in (s.a.v) hem de onun yolunu izleyen insanların vahiy konusunda farklı tutumlar sergileyebileceğini hatırlatmaktadır. Risalet karşısında insanlar iki temel gruba ayrılmaktadır.¹³⁸ Birinci grubu fitratını korumuş, içsel duyarlılıkları açık, hakikati algılamaya elverişli bireyler oluşturmaktadır. Bu kişiler, Kur'ân'a kulak verir, tebliğe açık olur ve hakikati anlamaya yönelik bir iç yöneliş sergilerler. İkinci grup ise fitratlarını yitirmiş, içsel alıcıları işlevsiz hâle gelmiş kimselerden oluşur. Bu kişiler hakikate karşı duyarsız, tebliğe karşı kapalıdırlar. Ölü olarak nitelendirilen bu kişiler; hakikate karşı hiçbir reaksiyon göstermezler. Bu durumda ne peygamberlerin ne de başka kimselerin onları hidâyete erdirmesi mümkün değildir. Onların diriltilmesi; yani hakikate yönelmeleri ancak Allah'ın dilemesiyle mümkündür. Bu hakikat, tebliğ sorumluluğunu üstlenen kimselere muhataplarının durumu hakkında bilinç kazandırmakta; onları sonuçtan değil, görevlerini hakkıyla yerine getirmekten sorumlu tutmaktadır.

Hasan el-Basrî, Râzî, İbn Kesîr, Şevkânî, Abduh-Rıza, Yazır, Kutub, Mevdûdî, Derveze, Küçük, Şimşek, Ateş ve Çekmegil gibi müfessirlerin Abese sûresi 11-12. âyetlerini tefsir ederken ilahi uyarıdaki '*kella*' ifadesinde; Kur'ân'daki öğüdün niteliği, evrensel mesaj, bireysel sorumluluk ve tebliğde adalet temalarında müttefik oldukları fakat bazı noktalarda ihtilaf ettikleri gözlemlenmiştir. Küçük, '*kellâ*' lafzının müşriklerin yanlış algısını önlemek için bir uyarı mahiyetinde olduğunu; Şevkani bu lafzın sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v) özel olduğunu, Kutub ve Râzî ise sadece sakındırma anlamında olduğunu ifade etmiştir. Kur'ân'ın öğüt niteliği noktasında Çekmegil, âyetlerin bir tezkire olduğunu; Yazır öğüt ama kinayeli bir uyarı mahiyetinde olduğunu, İbn Kesîr ise bilginin adaletli bir şekilde dağıtımının yapılarak rehber haline getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Toplumsal yansımaları incelendiğinde Mevdûdî'de nankörlüğe karşı uyarılarak insan onuru ön plana çıkartılır. Kutub ise günümüzün en büyük problemlerinden olan

¹³⁷ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/542.

¹³⁸ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/542.

sosyal statü farklılığının ortadan kaldırılması fikrini savunur. Fenomenolojik açıdan bakıldığında Mevdûdî ve Kutub, insanın doğasına ve toplumsal sorunlara odaklanırken Çekmegil ve Ateş kişinin iradesine, Şevkani ve Râzî ise ilahi uyarının disiplin edici noktasına değinmiştir.

11-12. Âyetlerin Değerlendirilmesi

Yanlış Anlama Potansiyeli ve İletişimdeki Hassasiyet

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belirli bireylere veya gruplara özel ilgi göstermesi, o dönemin sosyal dinamikleri ve İslam'a davetin stratejik hedefleriyle ilgili olabilir. Belki de bu kişiler, toplumda etkili konumda bulunuyorlardı ve onların İslam'ı kabul etmesi, daha geniş kitlelerin de etkilenmesine yol açabilirdi. Ancak bu durum, İslam'a henüz mesafeli duran veya muhalefet eden kesimlerde "müşrikler" olarak anılan bir yanlış anlamaya neden olabilirdi. Onlar bu ilgiyi, İslam'ın kendilerine muhtaç olduğu manasında yorumlayabilir, dolayısıyla kendi mevcut inanç ve yaşam tarzlarında bir eksiklik görmeyebilirlerdi.

Bu durum, iletişimde ve davet çalışmalarında gösterilmesi gereken hassasiyeti vurgular. Özellikle yeni bir inanç veya ideolojinin yayılmaya çalışıldığı dönemlerde, farklı hedef kitlelere yönelik stratejiler geliştirilirken bu stratejilerin yanlış anlaşılmalara yol açma potansiyeli de göz önünde bulundurulmalıdır. İnsanların algıları, önyargıları ve mevcut inanç sistemleri, sunulan mesajı farklı şekillerde yorumlamalarına neden olabilir. Bu nedenle davet metotlarının şeffaf, adil ve kapsayıcı olması, yanlış anlamaları en aza indirme açısından kritik öneme sahiptir.

İhtiyaç İlişkisinin Evrenselliği ve Hak Dinin Doğası

"Onların İslam'a ihtiyacı var" ifadesi, İslam'ın sadece o döneme özgü bir davet olmadığını, aksine tüm zamanlar ve tüm insanlar için geçerli bir hak din olduğu inancını yansıtır. İslam'a göre, insanlığın temel sorunlarına, varoluşsal sorunlarına ve ahlaki

ihtiyaçlarına cevap veren yegâne sistemdir. Dolayısıyla, İslam'ı reddedenler veya ondan uzak duranlar, aslında kendi ruhsal, ahlaki ve toplumsal iyilikleri için gerekli olan bir kaynaktan mahrum kalmaktadırlar.

Bu bakış açısı, hak dinin doğası gereği, insanlığın ona muhtaç olduğunu ileri sürer. Bu, bir dayatma veya zorlama değil, aksine insanın fitratına en uygun olan, ona en doğru yolu gösteren bir rehberlik iddiasıdır. Bu nedenle, davet edenlerin temel motivasyonu, insanlara bir lütufta bulunmak değil, onların kendi iyilikleri için gerekli olan hakikati onlara ulaştırmaktır.

İlahi Uyarı ve İnsanın Sınırlı Bilgisi

Allah'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yönelik “Sakın bir daha böyle yapma!” uyarısı, insanın, en iyi niyetle davransa bile sonuçları tam olarak kestiremeyeceğini ve ilahi hikmetin her zaman daha üstün olduğunu hatırlatır. Hz. Peygamber (s.a.v.) gibi bir rehberin bile davet sürecinde hangi yaklaşımların daha etkili olacağı konusunda ilahi rehberliğe ihtiyacı vardır. Bu durum, tüm davetçiler ve liderler için önemli bir ders içerir; kendi bilgi ve öngörülerinin sınırlı olduğunu kabul etmek ve kararlarını alırken ilahi prensipleri ve hikmeti göz önünde bulundurmak.

Hidâyetin Allah'ın dilemesine bağlı olması ise, insanın çabasının değerini azaltmaz, aksine bu çabanın ancak ilahi izin ve lütufla sonuçlanabileceğini gösterir. İnsan, tebliğ görevini en iyi şekilde yerine getirmeli, ancak sonucun Allah'ın takdirinde olduğunu bilmelidir. Bu hem tevazuu hem de umudu besleyecektir.

İnsan Tipolojileri ve Davetin Farklı Yaklaşımları

“Alıcı” ve “dirençli” insan grupları ayrımı, davet çalışmalarında farklı yaklaşımların gerekliliğine işaret eder. Hakikate açık olan, fitratıyla uyumlu hareket eden insanlara yönelik iletişim dili ve metotları, önyargılı veya dirençli olanlara göre farklılık gösterebilir. İlk gruba yönelik hatırlatma ve bilgilendirme yeterli olabilirken ikinci grup için daha sabırlı, ikna edici ve delillere dayalı bir yaklaşım gerekebilir.

Bu ayrım, aynı zamanda insanın özgür iradesinin ve tercihlerinin önemini de vurgular. Hidâyet bir zorlama değil, bireyin kendi içsel yönelişi ve Allah'ın lütfuyla gerçekleşir. Davet görevi, bu yönelişi tetiklemek, doğru bilgiyi sunmak ve insanlara seçim yapma fırsatı tanımaktır.

Hidâyetin İlahi Kaynağının Teolojik ve Pratik İmplikasyonları

Hidâyetin yalnızca Allah'ın kudretinde olduğu inancı, Müslümanlar için hem teolojik hem de pratik sonuçlar doğurur. Teolojik olarak, Allah'ın mutlak egemenliğini ve her şeyin onun iradesiyle gerçekleştiğini teyit eder. Pratik olarak ise davet çalışmalarında aşırıya kaçmayı, insanları zorlamayı veya sonuçlar üzerinde kontrol sahibi olma yanılgısına düşmeyi engeller. Davetçi görevini en iyi şekilde yapmalı, ancak sonucun Allah'a ait olduğunu bilerek huzur bulmalıdır. Aynı zamanda hidâyet için Allah'a dua etmek ve ondan yardım dilemek de bu inancın bir gereğidir.

Abese sûresi bağlamında ortaya çıkan bir olayı analiz ederek iletişim stratejileri, hak dinin doğası, insanın sınırlı bilgisi, farklı insan tipleri ve hidâyetin ilahi kaynağı gibi pek çok önemli temaya dokunmaktadır. Bu derinlemesine analiz, sadece tarihi bir olayı aktarmakla kalmayıp aynı zamanda tüm zamanlar için geçerli dersler ve ilkeler içerdiğini göstermektedir.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) tebliğ sürecindeki hassasiyetlerine ve insanların İslam'a karşı farklı tutumlarına dair önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca hidâyetin kaynağının ilahi irade olduğu vurgulanarak insanın acziyeti ve Allah'a olan ihtiyacı hatırlatılmaktadır. Müşriklerin olası yanlış anlamaları üzerinden verilen bu ders, aslında her dönemdeki davetçiler ve muhataplar için geçerli olabilecek evrensel ilkeler içermektedir.

3. Abese Sûresi 13-16. Âyetler

فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ (13) مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ (14) بِأَيْدِي سَفَرَةٍ (15) كِرَامٍ بَرَرَةٍ (16)

“O, mukaddes sayfalardadır; Yüce makamlara kaldırılmış, tertemiz sayfalarda. Seçkin ve erdemli elçilerin ellerinde.”¹³⁹

Müfessirler Abese sûresinin 13-16. âyetlerini mukaddes sayfaların niteliği, seçkin ve erdemli kişiler, Kur'ân'ın ilahi kaynağı, evrensel mesaj ve manevi ve ahlaki değer temaları altında görüşlerini ifade etmişlerdir. Müfessirlerin bu âyetlere ilişkin

¹³⁹ Abese 80/13-16.

yaklaşımlarını anlamak amacıyla fenomenolojik araştırma deseni kullanılacaktır. Bu doğrultuda müfessirlerin yorumları; ortak deneyimler, bireysel farklılıklar ve bağlamsal etkileri bağlamında analiz edilecektir.

Mukaddes sayfalardan neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı müfessirler bunun Levh-i Mahfuz olduğunu ileri sürerken diğerleri Tevrat, Zebur ve İncil gibi önceki peygamberlerin kitapları olabileceğini belirtmektedirler. “*Seçkin ve erdemli kişiler*” ifadesi de çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. “Sefer” kelimesinden yola çıkan müfessirler, bu kişilerin vahiy getiren melekler olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Kirâmen Kâtibîn olarak bilinen yazıcı melekler, hafızlar ve Kur’ân’ı yazıya geçiren sahabe gibi farklı anlamlar da dile getirilmiştir. Bu ifadeyi “Peygamberler ve Kur’ân’ı melekût âleminde kaydeden ve koruyan melekler” şeklinde anlamak da mümkündür.¹⁴⁰

İsmail Mutlu, “mukaddes sayfalar” ifadesiyle kastedilen anlamın kıymetli, önemli, değerli ve tertemiz olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu sayfaların, yüksek şeref sahibi ve son derece kıymetli melekler tarafından kayda geçirildiğini belirtmektedir.¹⁴¹

Süleyman Ateş’in bir diğer yorumuna göre, demek ki Kur’ân, tertemiz sayfalar içinde bulunan bir öğüttür. İşte değerli, iyi huylu yazıcıların ellerindeki o sayfalarında bulunan hikmetler Hz. Peygamber’e (s.a.v) Cibril tarafından vahyedilmektedir.”¹⁴² Farklı bir bakış açısıyla Ateş, tertemiz ve özenle saklanan sahifelerden kastedilenin Tevrat sayfaları olabileceğini düşünmektedir. Ona göre bu husus, birçok âyette açıkça ifade edilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Ateş, âyetleri nüzul sırasına göre sıralamıştır.¹⁴³

Ateş, bu sayfalara farklı bir açıdan yaklaşarak onların her türlü kirli ve şeytani düşünceden korunmuş, tertemiz olduğunu vurgulamıştır. Ona göre bu sayfalar, iyi huylu ve değerli müfessirlerin ellerindedir.¹⁴⁴ Âyette geçen “sefere” kelimesinin yazıcılar anlamına gelmesinin yanı sıra Kur’ân’ı koruma görevinin öncelikle meleklerde, ardından da elçilerde olduğu üzerinde durulmuştur. Kelimenin temel anlamının “yazıcılar” olduğu

¹⁴⁰ Heyet vb., *Kur’an Yolu*, 5/556.

¹⁴¹ Mutlu, *Kur’an-ı Kerim Meali Meal-Tefsir*, 1/330.

¹⁴² Ateş, *Yüce Kurân-ın Çağdaş Tefsiri*, 2/322.

¹⁴³ Ateş, *Yüce Kurân-ın Çağdaş Tefsiri*, 2/323.

¹⁴⁴ Ateş, *Yüce Kurân-ın Çağdaş Tefsiri*, 2/321.

belirtilirken “yazıcılar” dan kastedilenin vahiy katipleri olabileceği ifade edilmektedir. Diğer bir olasılık ise “sefere” kelimesinin vahiy görevini üstlenen ve Allah'tan aldıkları emirleri peygamberlere ileten melekler anlamına gelebileceği zayıf bir ihtimal olarak sunulmuştur. Ancak Süleyman Ateş, “*Onu er-Rûhu'l-Emin indirdi*” şeklindeki Şuarâ suresi 193. âyetinde geçen ifadeye dayanarak burada çoğul meleklerin değil, güvenilir ruh olarak nitelendirilen Cebrail'in kastedildiğini ve vahyin peygamberlere onun aracılığıyla indirildiğini savunmaktadır. Bu nedenle “sefere” kelimesinin, Kur’ân sayfalarını taşıyan melekler anlamında kullanıldığı zayıf bir ihtimaldir. Ayrıca bu âyetlerden vahiy katiplerinin kastedildiği çıkarımının da doğru olmadığı, zira bu âyetlerin vahiy öncesindeki durumu anlattığı, vahiy katiplerinin ise vahiy sonrasında ortaya çıktığı belirtilmiştir.¹⁴⁵

Burûc sûresinin 21-22. âyetleri: “*Hayır o, şerefli bir Kur’ân (okuma)dır. Levh-i mahfuzdadır.*”¹⁴⁶

Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri “*Kuşkusuz o, değeri çok yüce Kur’ân’dır. (Aslı) korunmuş bir kitaptadır. Ona ancak tertemiz olanlar (melekler) dokunabilir. O, âlemlerin rabbinden indirilmiştir.*”¹⁴⁷

Şuarâ sûresinin 197. âyeti: “*İsrailoğulları bilginlerinin onu bilmesi onlar için bir kanıt değil mi?*”¹⁴⁸

A’lâ sûresinin 18-19. âyetleri: “*Bu (okunanlar) elbette ilk sahifelerde de vardır: İbrahim’in ve Musa’nın sahifelerinde.*”¹⁴⁹

Ahkaf sûresinin 10. âyeti: “*De ki hiç düşündünüz mü eğer bu Kur’ân Allah katından olduğu halde siz onu tanımamışsanız İsrail oğullarından bir şahit de onun benzerini görüp inandığı halde siz inanmağa tenezzül etmemişseniz durumunuz nice olur? Kuşkusuz Allah, zalimleri doğru yola iletmez.*”¹⁵⁰

Ankebût sûresinin 45-49. âyetleri: “*Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah’ı anmak her*

¹⁴⁵ Ateş, *Yüce Kurân-ın Çağdaş Tefsiri*, 2/322.

¹⁴⁶ Burûc 85/21-22.

¹⁴⁷ Vâkıa 56/77-80.

¹⁴⁸ Şuarâ 26/197.

¹⁴⁹ A’lâ 87/18-19.

¹⁵⁰ Ahkâf 46/10.

şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir. İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i kitap'la mücadelenizi sadece en güzel yolla sürdürün ve deyin ki: 'Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir. Biz ona teslim olmuşuzdur. İşte biz kitabı sana böyle indiriyoruz. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ederler, şunlardan da (müşrikler) ona inananlar var. Âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez. Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi. Hayır! O (Kur'ân), bilgiye mazhar kılınmış olanların sıkıntıya düşmeden anlayabilecekleri apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez.'¹⁵¹

Rad sûresinin 36-37 ve 43. âyetleri: “Kendilerine Kitâb'ı verdiğimiz kimseler, sana indirilenden sevinirler (çünkü sana vahyedilenlerin kendi kitaplarında bulunanlara uyduğunu bilirler). Fakat şu Arap kabilelerinden onun bir kısmını inkâr edenler vardır. De ki: Bana yalnız Allah'a kulluk etmem emredildi. Ben Ona davet ederim, dönüşümde Onadır. Ve işte biz onu (Musa'ya vahyedilen o Kitâbı) Arapça bir hüküm olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların keyiflerine uyarsan, artık seni Allah'ın (azabın)dan kurtaracak ne bir vâli, ne de koruyucu olmaz.”¹⁵²

İnkâr edenler: “Sen gönderilmiş elçi değilsin diyorlar. De ki: Benimle sizin aranızda Allah'ın ve yanında Kitâbın bilgisi bulunanların tanık olması yeter.”

Fâtır sûresinin 31'inci âyeti: “O Kitâb'tan sana vahyettiğimiz, kendinden öncekini doğrulayan gerçektir. Allah kullarının (her halini) bilendir, görendir.”¹⁵³

En'âm sûresinin 48. âyeti: “Biz peygamberleri ancak müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve halini düzeltirse onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyecekler.”¹⁵⁴

Bakara sûresinin 146. âyeti: “Kendilerine kitâbı verdiklerimiz, onu (sana vahyedilenleri), oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar ama yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler.”¹⁵⁵

¹⁵¹ Ankebût 29/45-49.

¹⁵² Ra'd 13/36-37-43.

¹⁵³ Fâtır 35/31.

¹⁵⁴ En'âm 6/48.

¹⁵⁵ Bakara 2/146.

Beyyine sûresinin 1-3. âyetleri: “*Ehl-i kitap’tan ve müşriklerden hakkı inkâr edenler, kendilerine açık kanıt ve Allah tarafından gönderilen, tertemiz sayfaları okuyan bir elçi gelinceye kadar (hakkı inkârcılıktan) ayrılacak değildir. O sayfalarda dosdoğru hükümler yer almaktadır.*”¹⁵⁶

Ateş’e göre, son ikisi hariç bu âyetlerin hepsi Mekke’de nazil olmuştur. Mekke döneminde, İsrailoğullarından bir şahsın Kur’ân’ın benzerini görerek ona iman ettiği belirtilmektedir. Şuara sûresinin 197. âyetinde İsrailoğulları bilginlerinin indirilen Kur’ân’ı bildikleri ifade edilirken, Ra’d sûresinin 43. âyetinde kendilerine ilim verilmiş olan Kitap ehlinin Kur’ân’ın vahiy olduğuna tanıklık ettikleri beyan edilmektedir. Bakara sûresinin 146. âyeti ise Kitap ehlinin, Hz. Peygamberi (s.a.v), kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıklarını bildirmektedir. Bu durum, onların Kur’ân’ı tanımalarının ve doğruluğuna şahitlik etmesinin, Kur’ân’da anlatılanların kendi kitaplarında bulunanlarla uyumlu olduğunu bilmeleri ve buna tanıklık etmeleri anlamına geldiği şeklinde yorumlanmaktadır. Zira A’lâ sûresinin 18-19. âyetlerinde vahyedilen bu gerçeklerin, ilk sahifelerde yani İbrahim ve Musa’nın sahifelerinde de mevcut olduğu belirtilmektedir. Fâtır sûresinin 31. âyeti, En’âm sûresinin 92. âyeti, Ahkâf sûresinin 12, 30 ve 46. âyetleri, Bakara sûresinin 89 ve 101. âyetleri, Nisâ sûresinin 47. âyeti, Âl-i ‘İmrân sûresinin 3 ve 81. âyetleri ile Mâide sûresinin 46 ve 48. âyetlerinde Kur’ân’ın, kendinden önceki Kitâb’ı doğrulayıcı ve ona uygun olarak indirildiği bildirilmektedir. Ayrıca Ankebût sûresinin 45. âyeti ve Ra’d sûresinin 37. âyetinde daha önce Musa’ya vahyedilmiş olan Kitâb’ın, Hz. Peygamber’e de Arapça olarak vahyedildiği, ondan kendisine vahyedilenleri okuması ve bu vahyedilenlerin, kendilerine kitap ilmi verilmiş olanların göğüslerinde (hafızalarında) bulunan açık açık âyetler olduğu açıklanmaktadır.¹⁵⁷

Ateş, söz konusu âyetleri diğer müfessirlerden farklı bir şekilde ele alarak buradaki “sahifeler” den kastedilenin Musa’ya vahyedilen Kitap (Tevrat) olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu bağlamda işaret edilen, Tevrat’ı temsil eden din adamları veya Tevrat’ın yazarları tarafından korunan o Kitâb’ın hikmetleri ve öğretileridir ki bunlar, Hz. Peygamber’e (s.a.v) Arapça olarak nazil olmuştur. Ateş’in buradaki vurgusu, tahrif olmuş mevcut Tevrat değil, ilk indirilen ve değiştirilmemiş olan orijinal Tevrat’tır. Ateş’e göre Kur’ân’da peygamberlere yakışmayacak hiçbir ifade bulunmamaktadır.

¹⁵⁶ Beyyine 98/1-3.

¹⁵⁷ Ateş, *Yüce Kurân’ın Çağdaş Tefsiri*, 2/324.

Örneğin Tevrat'ta dünyanın altı günde yaratıldıktan sonra Allah'ın yorulduğu için yedinci günü dinlendiği şeklindeki bir tabir bulunurken Kur'ân'da bu durum "Arşa kuruldu" şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca, Tevrat'ta Allah'ın İsrailoğullarının Rabbi olarak geçmesi ve İncil'de İsa'nın Allah'ın oğlu olarak nitelendirilmesi gibi kavramların, Kur'ân'da temel ilke olan tevhit inancına aykırı olduğu belirtilmektedir. Kur'ân, Hristiyan inancındaki bu teslis anlayışını reddeder. Ateş, orijinal Tevrat nüshalarının Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde de var olabileceğini, ancak zamanla orijinalliğini yitirmiş olabileceğini ileri sürmektedir. Kur'ân'ın bu kitapları "gözetmesi" durumu ise özel bir anlam taşımaktadır. Buna göre Kur'ân, önceki kutsal kitapları koruyan, dikkate alan ancak onları neshetmeyen (hükümlerini yürürlükten kaldırmayan), onlarda geçen bilgilerin doğruluğunu onaylayan bir kitaptır. Süleyman Ateş, Cuma sûresinin 5. âyetinde yer alan 'sifr' kelimesini esas alarak, bu kelimenin çoğulu olan 'esfâr'ın doğrudan Tevrat'a veya onun bölümlerine işaret ettiğini ileri süren yorumu benimsemektedir.¹⁵⁸

Mevdûdî açısından ele alındığında, 'mukaddes sayfalar' ifadesiyle kelime olarak Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiği belirtilmektedir. Kur'ân'ın korunmuşluğuna ve insan eliyle dünyevi hiçbir unsurun ona dahil edilmediğine vurgu yapılmaktadır. Burada kastedilen "sefereler" in melekler olduğu ifade edilerek meleklerin iki temel özelliğine değinilmektedir. Birinci olarak, meleklerin şerefli ve emanete hıyanet etmeyen varlıklar oldukları belirtilirken ikinci olarak da vahyi sürekli olarak yazma ve Hz. Peygamber'e (s.a.v) ulaştırma görevlerini eksiksiz yerine getirdikleri vurgulanmaktadır. Ayrıca bu âyetin temel amacının Kur'ân'ın büyüklüğünü doğrudan ortaya koymak olmadığı ifade edilmektedir. Böbürlenene ve kendini büyük gören insanların bu tutumlarının, Kur'ân'ın yüceliğine herhangi bir etkisinin olmayacağı belirtilir. Hidâyete ulaşmak isteyenlere kapının her zaman açık olduğu, ancak bu kapıdan içeri girildiğinde teslimiyetin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu analiz, Kur'ân'ın ilahi kaynağına, korunmuşluğuna ve insanlığa yönelik evrensel mesajına odaklanmaktadır. Aynı zamanda, insanın kibirli tutumunun bu gerçeği değiştiremeyeceği ve hidâyete ulaşmanın ancak samimi bir teslimiyetle mümkün olabileceği fikri öne sürülmektedir.¹⁵⁹

Muhammed Abduh ve Muhammed Reşid Rıza; "Katipler" ifadesinden kastedilenin melekler veya peygamberler olabileceğini belirtilmektedir. Bu bağlamda,

¹⁵⁸ Ateş, *Yüce Kurân-ın Çağdaş Tefsiri*, 2/325.

¹⁵⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 7/41-42.

insanlar arasında huzur ve sükûnu sağlayan melekler ve peygamberler kastedilmektedir. Müfessirlerin, melekler ve peygamberler için “resul” (elçi) ve “sefir” (aracı) isimlerini kullanabildikleri ifade edilmektedir. Ayrıca, tevhit inancının kalplerde yer edinmesi için zorlayıcı kurallara ihtiyaç olmadığı, aksine fitraten var olan bu inancın esas alınması gerektiği vurgulanmakta ve kulun kendine bu gerçeği hatırlatmasının yeterli olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁰

M. Sait Şimşek, kitap ve sahifelerle ilgili olarak “Onlara inanan kendisine değer katmış olur; kitap ve sayfaların kendilerine değil.” şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır.¹⁶¹

M. İzzet Derveze ise bir önceki âyette geçen “tezkire”nin bu âyetlerde detaylı olarak açıklandığını dile getirmiştir. Suhuf “Sahifeler” kelimesini mecazi olarak yorumlayan Derveze’ye göre, Cebrail (a.s.) vahyi Hz. Peygamber’e (s.a.v) yazılı nüshalar halinde değil, *ilkâ* yoluyla iletiyordu. Burada “sahifeler” ile Allah’tan gelen âyetlerin toplanması amacını vurgulamış olabileceği, yani Kur’ân’ın tamamının bir araya getirilmesinin kastedilmiş olabileceği belirtilmektedir. Hatta Hz. Peygamber’in (s.a.v) vahyolunan Kur’ân âyetlerinin yazılmasını ve sayfa haline getirilmesini emrettiği hatırlatılmaktadır. Derveze’ye göre “sefera” kelimesinin çoğul olmasındaki maksat; “elçilerin” görevleri itibariyle genel olarak insanların, özelde ise daha çok meleklerin yüceltmesidir.¹⁶²

Diğer müfessirlerden farklı düşünen Muhammed Hamdi Yazır’a göre “sahifenin” çoğulu olan “suhuf” peygamberlere indirilmiş olan kitaplardan bahsetmektedir. İbn Abbas’ın (ö. 68/687-88) da “sefere”nin kitapları yazan katipler olduğunu söylediği aktarılmaktadır.¹⁶³ Yazır, “sefere” yi üç anlamda incelemiştir. Birinci olarak “katiplerin elleriyle” kastedilen, onların emanetleri olan meleklerin elleri anlamına geleceğinden dikkat çekme manası taşır. Aynı zamanda temizliği korumak için daima temiz olan ve temizleyen taşıyıcılar, muhafızlar anlamına işaret edilmiştir. İkinci olarak, vahyi getiren ve taşıyan melekler olarak anlaşılmıştır. Üçüncü olarak ise İbn Abbas’ın ifadesi doğrultusunda kitapları yazanlar manasındadır.¹⁶⁴ Son olarak katipler ifadesiyle

¹⁶⁰ Abduh- Rızâ, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm Tefsîru’l Menâr*, 14/253.

¹⁶¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, 5/390.

¹⁶² Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, 2722.

¹⁶³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/533.

¹⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/534.

kastedilen ise Levh-i Mahfuz'u yazan melekler, Allah'tan aldıkları vahiyleri emrolundukları yerlere bildiren melekler, Kirâmen Kâtibîn melekleri ve Mushaf'ı bir araya getiren vahiy katipleri gibi manalardır. Müfessirlerin "sefere"yi "sefr" (yazmak) ve "sefaret" (elçilik) olmak üzere iki anlamda kullandıkları, bazılarının sadece melekler, diğerlerinin ise peygamberler olduğunu söylediği aktarılmaktadır. "Sefere-i kirâm-ı berara" ifadesinin ise değerli ve takva sahibi elçiler olan melekler için kullanıldığı ifade edilmektedir.¹⁶⁵

Seyyid Kutub'un yorumuna göre, söz konusu sahifeler yüce topluluktan (Mele-i A'lâ) görevlendirilen elçiler vasıtasıyla, insanlara ilahi mesajı iletmek üzere indirilmiştir. İman eden kişi bu vahyi tereddüt etmeden kabul eder. Ancak bu vahyin kıymetini gerçekten bilenler onu anlar ve gereğiyle amel ederler. Allah'ın âhirette insanları hesaba çekeceği ölçüt, dünyada bu ilahi vahyi ne kadar dikkate alıp değerlendirdikleriyle doğrudan ilişkilidir.¹⁶⁶

Kutub, bu âyetlerin yalnızca İbn Ümmü Mektûm olayıyla sınırlı olmadığını, aksine daha geniş ve kapsamlı bir anlam taşıdığını belirtir. Buradaki asıl önemli noktanın, insanların değer yargılarında ve olayları değerlendirme biçimlerinde temel referansın ilahi öğretiler olması ve dünyevi ölçüt ve değerlerden uzaklaşılması gerektiğidir.¹⁶⁷

Bu bakış açısı, hayatın anlamı, doğru ve yanlış kavramları, ahlaki ilkeler gibi temel konularda dini veya spiritüel öğretileri birincil rehber olarak kabul eder. Dünyevi başarı, maddi zenginlik ve toplumsal statü gibi değerler ise ikincil ve hatta önemsiz görülür. Bu yüceltilmiş sayfalar, insanların daha çok spiritüel bir yaşam sürmelerini teşvik eder ve ahlaki kuralların toplumsal hayatta daha etkin olmasını sağlar. Maddi dünyanın geçiciliğini vurgulayarak insanların daha kalıcı olan manevi değerlere yönelmesine katkıda bulunur. Hayatın amacını ve anlamını ilahi planda arayan ve Allah'ın rızasına uygun bir yaşam sürerek asıl mutluluğa erişmeyi hedefleyen bir dünya görüşünü destekler.

Kutub'a göre, Allah katında değerli ve şerefli bir konuma ulaşmak, büyük bir çaba, özveri ve sürekli bir nefis muhasebesi gerektirmektedir. İman ve takva, bireyin yaşamında vazgeçilmez iki temel unsurdur. Eğer bu iki özellik bir kişide belirginleşirse,

¹⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/536.

¹⁶⁶ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'an*, 16/21.

¹⁶⁷ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'an*, 16/22.

geride bırakılan şöhret, güç ve maddi mülkiyetin hiçbir önemi kalmaz. Kişi, Allah nezdinde değer kazanmak ve kendini kıymetli hissetmek arzusunda ise imanına ve takvasına yönelmelidir. En makbul ve değerli olan bu içsel gelişimdir. İman ve takvanın getirdiği en güzel sonuç ise tevazu ve samimiyet içinde Allah'ın rızasına yönelmektir. İşte asıl büyük hakikat budur. Kutub, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu büyük hakikate karşı gösterilen ilgisizlikten dolayı derin bir üzüntü duyduğunu ifade eder. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ömrünün sonuna kadar bu hakikat için mücadele ettiği belirtilir. Zelle (küçük hata) olarak nitelendirilebilecek bir davranış nedeniyle nazil olan âyetlerin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bizzat kendisinin ilahi bir uyarıya (itâb) muhatap olduğunu gösterdiği ifade edilir. Kutub, biz insanların da benzeri bir uyarıyı üzerimize alarak bu tür hatalardan kaçınmamız gerektiği sonucunu çıkarır.¹⁶⁸

Kutub'a göre İslam'ın zuhuru, kendi dinamikleriyle gerçekleştirdiği bir yeniden doğuşu ifade eder. Hz. Peygamber (s.a.v.) aracılığıyla tebliğ edilen İslam, salt bir inanç sistemi olmanın ötesinde, bireylerin tüm varlığını, düşünce yapısını, değer yargılarını ve yaşam biçimlerini yeniden şekillendiren, onlara istikamet tayin eden, yol gösteren, anlam ve amaç kazandıran bir inançtır. Din, insanoğlunun kurduğu düzenlemelerin ötesine geçerek fitratullahı uygun bir sistem tesis etmiş, böylece insanın vicdanının sesini işitebileceği, ruhunun derinliklerine nüfuz edebileceği ve tam anlamıyla özgürleşebileceği bir zemin sunmuştur. Bu sayede birey, dünyevi ve uhrevi hayatını dengeli bir biçimde yaşayarak ebedi kurtuluşa giden yolu açmış olur. İnsana düşen temel sorumluluk ise bu hakikati idrak etmek ve bu idrak doğrultusunda uhrevi hayatını zenginleştirmektir.¹⁶⁹ Başlangıçta İslam'a inanma hususunda karşılaşılan zorlukların temelinde, insanların içinde bulundukları beşerî düzenlerin ve hâkim değer yargılarının yoğun baskısı yatmaktadır. Bu baskı o denli etkilidir ki vicdanlar yeni ve farklı bir hakikati kabullenmekte güçlük çekmiştir. Kendilerince “ilericilik” olarak addedilen normların, insanlığın kaderini inanç sistemlerinden sanat anlayışlarına, edebi üretimlerinden geleneksel yaşam biçimlerine kadar kapsamlı bir dönüşüme uğratacağına dair yaygın inanış, yani bu “doğuş” yanılgısı, gerçek imanın anlaşılmasını ve benimsenmesini engellemiştir.

¹⁶⁸ Kutub, *ft Zılâli'l-Kur'ân*, 16/22.

¹⁶⁹ Kutub, *ft Zılâli'l-Kur'ân*, 16/24.

Maddeci bir bakış açısıyla hayata şartlanmış bireyler, hayatın ve insan ruhunun gerçek mahiyetini idrak etmede yetersiz kalmışlardır. Onların perspektifi daima maddi ve dünyevi sınırlar içinde kalmıştır. İslam’a bağlılığın değeri ise, İslam’ın zuhuru gibi büyük bir olay ve beraberinde getirdiği değerler sayesinde en başından itibaren üstünlüğünü ve önemini ortaya koymuştur. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu zorlu süreçteki başarısının temelinde, Allah’ın iradesi ve Resulullah üzerindeki ilahi tasarruflar yatmaktadır. Tam bir teslimiyet ve itaatle örnek teşkil eden Hz. Peygamber (s.a.v), bizler için en güzel rehber olmuştur.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hayatı boyunca sergilediği sarsılmaz imanı, üstün ahlakı, hikmetli daveti, sabrı, azmi ve karşılaştığı zorluklar karşısındaki metaneti, Allah’ın inâyetiyle birleşerek bu büyük mucizenin gerçekleşmesini sağlamıştır. Kur’ân’ın zengin içeriği ve evrensel mesajları, o dönemdeki insanları derinden etkilemiş ve bu etkisi günümüzde de devam etmektedir.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) beşerî örf ve değerlerinden dolayı kıymet ölçülerini sağlam bir zemine oturtmak amacıyla Arap toplumunda soy, nesep ve kabile bağlarının son derece merkezi bir öneme sahip olduğu bir dönemde, Hz. Peygamber (s.a.v.) halasının kızı olan soylu Zeynep’i (ö. 20/641) azatlı kölesi Zeyd b. Harise (ö. 8/629) ile evlendirmiştir. O dönemin toplumsal normları açısından soylu bir kadının azatlı bir köle ile evlenmesi aykırı ve kesinlikle kabul edilemez bir durumdu. Bu evlilik, yerleşik kuralları yıkan ve o dönemin beşerî değer yargılarını temelden sarsan devrimci bir adım olarak değerlendirilebilir.¹⁷⁰

Hz. Peygamber (s.a.v), 622 yılında Medine’ye hicret ettikten kısa bir süre sonra Müslümanlar arasında “muahat” yani kardeşleşme uygulamasını tesis etmiştir. Bu uygulama o dönemin hâkim toplumsal hiyerarşilerini ve aidiyet biçimlerini aşan, yeni bir İslami kardeşlik anlayışını inşa etmeye yönelik önemli bir adımdı. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bunun gibi, mevcut değer ölçütlerini değiştiren pek çok karar aldığı ve uyguladığı bilinmektedir.¹⁷¹

“Katiplerin elleriyle yazılmış olması” ifadesine dair farklı yorumlar bulunmaktadır. İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), Dahhâk b.

¹⁷⁰ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, 16/24.

¹⁷¹ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, 16/25.

Müzâhim (ö. 105/723) ve İbn Zeyd (ö.386/996) gibi alimler, bu katiplerin melekler olduğunu belirtmişlerdir. Katâde b. Diâme (ö. 117/735) ise bu ifadeyi, Kur'ân'ı ezberleyen hafızlar şeklinde yorumlamıştır. “Sefir” kelimesinden kastedilen anlam ise elçiliktir. Buhari'nin naklettiğine göre, melekler bir arabulucudur. Ayrıca Kur'ân'ı okuyan kişinin (melek olan) katiplerle beraber olduğu, Kur'ân okumakta zorlanan ancak okumaya çabalayan kişiye ise iki ecir verileceği ifade edilmektedir.¹⁷²

Ali Küçük'e göre Kur'ân'ı okuyan, onunla amel eden ve onunla bütünleşen kişiler, tıpkı bir melek gibi bir nitelik kazanacaklardır.¹⁷³ Bu ifade, Kur'ân'la kurulan derin ilişkinin bireyin ahlaki ve manevi gelişiminde ne kadar etkili olduğunu vurgulamaktadır. Aynı tefsire göre, birey kitaba, yani Kur'ân'a ne kadar yakın bir ilişki kurarsa, ondan elde edeceği fayda da o oranda artacaktır. Bu durum, Kur'ân'ın sadece okunması değil, aynı zamanda anlaşılması, hayata geçirilmesi ve bireyin içsel dünyasıyla bütünleştirilmesi gerektiği fikrini desteklemektedir.

İbn Kesîr, Abduh-Rıza, Yazır, Kutub, Mevdûdî, Derveze, Küçük, Şimşek, Ateş, Karaman ve Mutlu gibi müfessirlerin Kur'ân'ın ilahi niteliği, mukaddes sayfaların tertemizliği, seçkin elçilerin (melekler, peygamberler veya vahiy katipleri) rolü ve evrensel rehberlik temalarında ittifak ettiği görülmektedir. Ancak Karaman ve Yazır “mukaddes sayfalar”ı Levh-i Mahfuz, Ateş ise önceki kutsal kitaplar veya orijinal Tevrat olarak yorumlar. Ateş, Abduh-Rıza ve Yazır; “sefer”i vahiy getiren melekler olarak değerlendirir. Karaman, Yazır ve İbn Kesîr vahiy katipleri; Katâde (İbn Kesîr aracılığıyla) ise hafızlar şeklinde anlamlandırır. Bu durum Kutub ile Mevdûdî'nin evrensel mesaj vurgusu gibi konularda farklılıklar gösterdiğini ortaya koyar.

Müfessirler fenomenolojik ortak görüş bağlamında âyetleri Kur'ân'ın ilahi ve tertemiz niteliği ile insanlığa rehberlik eden bir mesaj olarak algılar; onların nezdinde vahyin yüceliği ve korunmuşluğu merkezî bir yer tutar. Bireysel farklılıklar noktasında Ateş, önceki kutsal kitaplarla bağlantıya odaklanır. Kutub, İslam'ın toplumsal dönüşüm gücünü vurgular. Mevdûdî ve Abduh-Rıza, Kur'ân'ın ilahi kaynağına ve evrensel mesajına ağırlık verir. Küçük, bireyin Kur'ân'la manevi bütünleşmesine odaklanır. Ateş, tarihsel bağlama odaklanırken Kutub, toplumsal dönüşüm vurgusuna odaklanır.

¹⁷² İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/346.

¹⁷³ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/543.

13-16. Âyetlerin Değerlendirilmesi

Kur’ân’ın Ontolojik Statüsü: “Mukaddes sayfalar” ifadesi, Kur’ân’ın sadece bir metin veya kitap olmanın ötesinde, ilahi bir öz taşıdığını ve ona kutsallık atfedilmesi gerektiğini vurgular. Bu kutsallık, Allah’ın kelamı olmasından kaynaklanır. Tıpkı bir sanat eserinin sanatçısından ayrı düşünülmemesi gibi Kur’ân da ilahi kaynağından ayrı ele alınamaz. Bu nedenle, ona saygıyla yaklaşmak, anlamını derinlemesine kavramaya çalışmak ve hükümleriyle amel etmek Müslümanlar için temel bir sorumluluktur.

Korunmuşluk ve Değiştirilemezlik: Levh-i Mahfuz’da bulunması¹⁷⁴ ve “temiz olanlardan başkasının dokunamaması” ifadeleri, Kur’ân’ın ilahi koruma altında olduğuna ve beşerî müdahalelerle tahrif edilemeyeceğine dair inancı pekiştirir. Bu inanç, Müslümanların Kur’ân’a olan güvenini ve ona tam olarak teslim olmalarını sağlar. Tarihsel süreçte Kur’ân metninin hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmış olması da bu inancı destekleyen önemli bir olgudur.

Manevi Arınma ve Temizlik: Ateş’in vurguladığı gibi bu sayfaların “kirli ve şeytani düşüncelerden korunmuş”¹⁷⁵ olması, Kur’ân’ın sadece fiziksel olarak değil, manevi olarak da temiz ve arındırıcı bir niteliğe sahip olduğunu gösterir. Kur’ân okumak, anlamak ve onunla yaşamak, bireyin kalbini ve ruhunu kötü düşüncelerden ve ahlaki kirliliklerden temizlemeye yardımcı olur.

Önceki Kutsal Kitaplarla Bağlantı: Ateş’in Tevrat yorumu, Kur’ân’ın kendinden önceki ilahi vahiylerle bir süreklilik arz ettiğini ve onların özündeki hakikatleri teyit ettiğini gösterir. Ancak bu, mevcut tahrif olmuş halleriyle değil, ilk indirildikleri saf ve temiz halleriyledir.¹⁷⁶ Bu bağlamda Kur’ân, önceki vahiylerin özünü koruyan ve onları tamamlayan son ilahi mesaj olarak kabul edilir.

2. Seçkin ve Erdemli Elçiler (Sefereler) Kavramının Derinlemesine İncelenmesi:

Meleklerin Vahiydeki Rolü: Cebrail’in (a.s.) vahyi Hz. Peygamber’e (s.a.v) getirmesi, ilahi mesajın insanlığa ulaştırılmasındaki kilit rolünü gösterir. Meleklerin

¹⁷⁴ Heyet vb., *Kur’an Yolu*, 5/556.

¹⁷⁵ Ateş, *Yüce Kurân-ın Çağdaş Tefsiri*, 2/322.

¹⁷⁶ Ateş, *Yüce Kurân-ın Çağdaş Tefsiri*, 2/323.

“şerefli ve emanete hıyanet etmeyen” vasıfları, vahyin güvenilir ve eksiksiz bir şekilde tebliğ edildiğinin teminatıdır. Bu durum, Kur’ân’ın kaynağının ne kadar yüce ve güvenilir olduğunu bir kez daha vurgular.

Amel Kaydedici Meleklerin Önemi: Kirâmen Kâtibîn meleklerinin amelleri yazması, insanın her türlü davranışının ilahi kayıt altında olduğunu ve âhirette bunlardan hesaba çekileceğini hatırlatır. Bu inanç, bireyin ahlaki sorumluluğunu artırır ve onu daha dikkatli davranmaya teşvik eder. Bu meleklerin de “seçkin ve erdemli” olarak nitelendirilmesi, onların görevlerini en iyi şekilde yerine getirdiklerini gösterir.

Peygamberlerin ve Sahâbenin Katkısı: Hz. Peygamber (s.a.v) vahyi alan, tebliğ eden ve ilk uygulayan kişi olarak bu “elçilik” görevinde en önemli role sahiptir. Kur’ân’ı yazan sahâbîler ise bu ilahi mesajın korunması ve sonraki nesillere aktarılması için hayati bir görev üstlenmişlerdir. Onların da “seçkin ve erdemli” olarak anılması, bu kutsal göreve olan bağlılıklarını ve liyakatlerini gösterir.

“Sefere” Kelimesinin Çok Anlamlılığı: Yazır’ın vurguladığı gibi “sefer” kelimesinin hem yazmak hem de elçilik yapmak anlamına gelmesi, bu kavramın ne kadar zengin ve katmanlı olduğunu gösterir. Bu durum, vahyin hem kaydedilmesi hem de tebliğ edilmesi süreçlerinde yer alanların önemini vurgular.

3. Kur’ân’ın Etkisi ve İnsanın Sorumluluğunun Derinlemesine İncelenmesi:

İslam’ın Dönüştürücü Gücü: Kutub’un “yeniden doğuş” ifadesi, İslam’ın bireylerin ve toplumların hayatında köklü değişiklikler meydana getirme potansiyeline işaret eder. İslam, sadece inanç esasları sunmakla kalmaz, aynı zamanda ahlaki değerleri, sosyal ilişkileri ve yaşam tarzını da yeniden şekillendirir. Bu dönüştürücü güç, İslam’ın evrensel ve kapsamlı bir din olmasının bir sonucudur.¹⁷⁷

İdrakin ve Teslimiyetin Önemi: Kur’ân’ın rehberliğinden tam olarak faydalanabilmek için, öncelikle onun mesajını doğru bir şekilde anlamak (idrak etmek) ve ardından bu mesaja samimiyetle teslim olmak gerekir. Kibir, ön yargı ve dünyevi kaygılar, bu idrak ve teslimiyeti engelleyebilir. Hidâyete ulaşmak isteyenlerin bu engelleri aşması ve kalplerini Kur’ân’ın nuruna açması gerekmektedir.

¹⁷⁷ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur’ân*, 16/25.

Ahlaki ve Manevi Gelişim: *Besâiru'l-Kur'ân Tefsiri*'nde vurgulandığı gibi Kur'ân ile derin bir ilişki kurmak, bireyin ahlaki ve manevi seviyesini yükseltir. Kur'ân'ın öğretileriyle amel etmek, güzel ahlakı benimsemek ve manevi değerlere yönelmek, insanı melek benzeri bir olgunluğa yaklaştırır. Bu durum, Kur'ân'ın sadece teorik bir bilgi kaynağı değil, aynı zamanda pratik bir yaşam kılavuzu olduğunu gösterir.¹⁷⁸

Hesap Günü Bilinci: Allah'ın âhirette insanları hesaba çekeceği gerçeği, dünyadaki yaşamın geçici olmadığını ve her davranışın bir karşılığı olacağını hatırlatır. Kur'ân'a ne kadar değer verdiğimiz, onunla ne kadar amel ettiğimiz ve onun rehberliğine ne kadar uyduğumuz, âhiretteki durumumuzu belirleyecek önemli faktörlerdir.

Bu âyetlerin ele aldığı temel kavramların ve müfessirlerin yorumlarının ne kadar zengin ve anlamlı olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. “Mukaddes sayfalar” ve “seçkin ve erdemli elçiler” ifadeleri, Kur'ân'ın ilahi kaynağının, korunmuşluğunun ve tebliğindeki hassasiyetin altını çizerken Kur'ân'ın insan hayatındaki dönüştürücü etkisi ve bireyin bu ilahi rehberliğe karşı sorumluluğu da açıkça vurgulanmaktadır. Farklı tefsir yaklaşımları, Kur'ân'ın evrensel mesajının ve anlam derinliğinin farklı boyutlarını anlamamıza yardımcı olur. Okuyucuyu Kur'ân'la daha derin bir ilişki kurmaya, onun mesajlarını anlamaya ve hayatını bu doğrultuda şekillendirmeye teşvik etmektedir.

4. Abese Sûresi 17-23. Âyetler

قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ (17) مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ (18) مِنْ نُطْفَةٍ فَقَدَرَهُ (19) ثُمَّ
السَّبِيلَ يَسْرَهُ (20) ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ (21) ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ (22) كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ (23)

*“Kahrolası insan! Amma da nankör! (Bir düşünse) Allah onu neden yarattı? Bir spermden yarattı da ona şekil verdi. Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Nihâyet onun canını aldı ve kabre koydu. Sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltecek. Hayır! İnsan, Allah'ın emrettiğini yapmadı.”*¹⁷⁹

Müfessirler 17-23. âyetlerinin temaları olan insan kelimesinin muhatabı, yolu kolaylaştırmanın anlamı, nankörlüğün nedenleri, diriliş ve âhiret ve ilahi kınamanın şiddeti konularındaki görüşlerini dile getirmiştir. Müfessirlerin bu âyetlere ilişkin

¹⁷⁸ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/543.

¹⁷⁹ Abese 80/17-23.

yaklaşımlarını anlamak amacıyla fenomenolojik araştırma deseni kullanılarak müfessirlerin yorumları; ortak deneyimler, bireysel farklılıklar ve bağlamsal etkileri bağlamında analiz edilecektir.

Bu âyetlerle alakalı olarak *Tevhit Mesajı* adlı eserde tabîin alimlerinden Mücâhid'in görüşüne yer verilerek 17. âyetteki, *insandan* kastın *inkarcılar* olduğu dile getirilmiş ve onların nankörlükleri, Allah'ın bahşettiği nimetlerden yararlanmalarına rağmen ona şirk koşan ve farklı şeylerden medet uman müşrikler oldukları şeklinde yorumlanmıştır.¹⁸⁰ Söz konusu âyetle yer alan kınama ifadesi, yalnızca kâfirleri hedef almakla kalmayıp tüm insanlık için bir uyarı niteliği taşıyan genel bir mesaj ihtiva etmektedir.¹⁸¹

Nankörlük eden bireyler, sahip oldukları imkân ve nimetlerin kendiliğinden veya yalnızca kendi çabalarıyla elde edildiğini varsayarak, bunların ilahi bir bahşediş olduğunu göz ardı ederler. Allah'ın kendilerine lütfettiği sayısız nimete rağmen gaflete düşerek kendi bildiklerini okurlar. Nefislerine aşırı derecede mağlup olan bu kimseler için vahiyler adeta birer hikâye anlatısından öteye geçemez ve bu durum onların hidâyete erişmelerini engeller. Ebedi kurtuluşa ulaşmanın yolu akıl, irade ve vahyin bütünleşmesinden geçer. İnsanın yaratılışındaki mucizelere inanmamak ve bu konuda tefekkür etmemek, fitratında var olan gerçeğe rağmen ilahi davete icabet etmemeye ve nankörlüğe yol açar.¹⁸²

Zemahşerî tarafından “*Kahrolası insan!*” şeklinde tercüme edilen ifade, görünüşte kısa bir cümle olmakla birlikte derin ve kapsamlı bir kınama anlamı taşımaktadır. Allah, insanı yaratılış itibarıyla emirlerini uygulayabilecek bir kapasitede var etmiştir. Bu bağlamda, ilahi buyruklara riâyet etmek insanın özgür iradesine bırakılmıştır. İbn-i Abbas'tan (r.a) nakledilen bir rivâyete göre bu ifadenin anlamı, “*Ona hayır ve şer yolunu apaçık gösterdi*” şeklindedir. Bu durum, insanın seçim yapma sorumluluğunu vurgulamaktadır. Nitekim hiçbir insan kusur işlemekten münezzehtir.¹⁸³

Kur'ân-ı Kerim, herhangi bir ayırım gözetmeksizin tüm insanlığa bir öğüt ve hatırlatma olarak nazil olmuştur. İnsan, dünyevi açıdan ne kadar donanımlı olursa olsun,

¹⁸⁰ Elik- Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 1378.

¹⁸¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, 294.

¹⁸² Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 13/304.

¹⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1162.

nefsinin arzularına tabi olması kendi yüksek potansiyeline yakışmaz. Kendisini mükemmel bir şekilde yaratan, dünyada nasıl bir yaşam sürmesi gerektiğini belirleyen, ihtiyaçlarını karşılayan ve ona her türlü nimeti bahşeden Rabbine karşı nankörlük etmesi şaşırtıcıdır.¹⁸⁴

Kutub'un "*O canı çıkası insan yaptığı hal ve hareketleriyle bedduayı hak ettiği dile getirilmiştir*" ifadesi, insanın sergilediği tutum ve davranışların ilahi bir kınamayı hak ettiğini belirtmektedir. Zira insan kendi yaratılışının, kendisine bahşedilen sayısız nimetin, varlığının ve sahip olduğu her şeyin Allah'ın bir lütfu olduğunu idrak edebilseydi şükran duyması gerekirdi. Ancak bu bağlamda şükürün yerini kibir, dünya hırsı ve âhireti göz ardı etme gibi olumsuz davranışlar almıştır. Bu kimseler, hakikate sırt çevirmişlerdir. İnsanın kendi yaratılışını ve varoluşunu inkâr etmesi, kibirlenmesi ve haktan yüz çevirmesi, temel olarak kendi acizliğini ve Allah'a olan ihtiyacını önemsememesinden ve görmezden gelmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁸⁵

İnsan, menşeinin bir nutfе olduğu, doğumun mucizevi bir süreçle gerçekleştiği ve nihai olarak ölümlü olduğu gerçeğini bilmesine rağmen Allah'ı inkâr etme ve nankörlük gösterme eğilimindedir. Allah, kuluna kusursuz bir yaratılış bahşetmiş ve bunun doğal sonucu olarak eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesi koşuluyla tam bir özgürlük tanımıştır. Mekî âyetlerde geçen "insan" kelimesi, genel bir ifade olmanın ötesinde, özellikle müşrikleri ve kâfirleri işaret etmektedir. Zira müminleri öven pek çok âyet Kur'an'da yer almaktadır. Bazı âlimlere göre ilgili âyette geçen "yolun kolaylaştırılması" ifadesi, bir önceki âyette insanın bir nutfeden yaratılışının ve bir sonraki âyette ölümünün zikredilmesi bağlamında, kısaca hayat serüvenini ifade etmektedir. Diğer bazı âlimler ise bu âyette kastedilenin hayır ve şer yolları olduğunu belirtmişlerdir. Bu âyetlerin öncelikli muhatap kitlesi müşrikler ve kâfirlerdir. Sonraki âyetlerin ise tüm insanlığa yönelik olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁶

İnsanoğlunun nankörlüğü bağlamında, bazı kimselerin kendi varlıklarını müstakil addederek Allah'ın yaratma sıfatını inkâr ettikleri belirtilmektedir. Söz konusu âyetlerde iki farklı yorum ortaya çıkmaktadır. İlk yorum olan "*Ona yolu kolaylaştırdı*" ifadesi, doğumun mucizevi niteliğine ve bu sürecin ilahi bir kolaylaştırma ile gerçekleştiğine

¹⁸⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 391.

¹⁸⁵ Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 16/32.

¹⁸⁶ Mutlu, *Kur'an-ı Kerim Meal-i Meal-Tefsir*, 1/330.

işaret etmektedir. İkinci yorum ise insana bahşedilen iyi ve kötü ile iman veya inkâr arasında tercih yapma iradesine odaklanmaktadır. Taberi'nin birinci yorumu tercih ettiği görülmekle birlikte, Kur'ân Yolu tefsirinde ikinci yorumun âyetin içeriğine daha uygun olduğu ifade edilmiştir. Nitekim insan, müstesna bir donanımla yaratılmıştır. Bu yüksek düzeydeki donanım, insana iman sorumluluğu yüklemektedir. Dünyada gerçekleştirilen tüm eylemlerin âhirette karşılık bulacağı ve buna göre hesap verileceği muhakkaktır.¹⁸⁷

Yaratılış olgusu bilimsel verilerle ilişkilendirilerek insanın oluşum evreleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Müşrikler Allah'ın yaratıcı vasfını kabul etmekle birlikte, ölümden sonraki dirilişi ve âhiret hayatını inkâr etmektedirler. Varlıklarının bir başlangıcı olduğuna inanıp yeniden dirilişe inanmamaları büyük bir çelişki teşkil etmektedir. Yeniden dirilişe inanmaları durumunda eylemlerinin sorumluluğunu üstlenecek olmaları, onları pervasızca nefislerinin kölesi haline getirmiştir. Onların bu inkarları, yeniden dirilişin gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez; aksine her şey vaktinde vuku bulacaktır.¹⁸⁸

İnsan, fitratı gereği doğru ile yanlış ayırt etme kabiliyetiyle donatılmıştır. 22. âyette şart mânâsı olduğu için bazı müfessirler “*sonra dilediği zaman onu diriltip kaldırdı*” şeklinde bir anlamın daha uygun olduğunu belirtmiştir. Bu zaman ekinin kullanımı, vuku bulmuş bir gerçeği ifade etme amacını taşımaktadır. Buna rağmen insan, sıklıkla nankörlük göstermektedir. Allah, insanı eksiksiz bir donanımla yaratmış ve bunun yanı sıra sayısız nimetler sunmuştur. Bu nimetler, insanın düşünerek ibret alması için birer vesiledir. İnsanoğlu, dış dünyadaki bu nimetlere bakarak dahi Yaratıcı'ya ulaşma potansiyeline sahiptir.¹⁸⁹

Kur'ân-ı Kerim, herhangi bir ayırım gözetmeksizin tüm insanlığa bir öğüt ve hatırlatma olarak nazil olmuştur. İnsan, dünyevi açıdan ne kadar donanımlı olursa olsun, nefsinin arzularına tabi olması kendi yüksek potansiyeline yakışmaz. İnsanı mükemmel bir şekilde yaratan, dünyada nasıl bir yaşam sürmesi gerektiğini belirleyen, ihtiyaçlarını karşılayan ve ona her türlü nimeti bahşeden Rabbine karşı nankörlük etmesi şaşırtıcıdır.¹⁹⁰

İnsanoğluna her türlü imkân bahşedilmiş olup âhiret hayatını kendi iradesiyle şekillendirme yetkisi verilmiştir. İnsanın ölümünün nasıl gerçekleşeceği ise Allah'ın

¹⁸⁷ Karaman, *Kur'an Yolu*, 5/556, 557.

¹⁸⁸ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 13/305.

¹⁸⁹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/327.

¹⁹⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 391.

takdirine bağlıdır. Yaratılış sürecinde insana danışılmadığı gibi, yeniden diriltme eylemi de ilahi iradeyle, insana sorulmadan gerçekleşecektir. Allah'ın emir ve yasakları açık ve anlaşılır bir şekilde tebliğ edilmiştir. Kulun, bu buyrukları akıl süzgecinden geçirerek itaat etmesi beklenirken sıklıkla nankörlük sergilediği görülmektedir.¹⁹¹

Bazı yorumlarda insanın mutlak sûrette nankör olduğu ifade edilerek bu tutumun yaşam hakkını dahi tartışmaya açtığı vurgulanmaktadır. Zira nimetlere gark olan bazı insanlar, bu bolluk içerisinde Yaratıcıyı unutma eğilimine girerler ve kendilerine öğüt verildiği vakit dahi bu öğütlere karşı kayıtsız kalırlar.¹⁹² Allah, insanı müstesna bir şekilde yaratmış ve ölümünden sonra dahi ona değer atfetmiştir. İnsanlar için kabirlerin yapılması, ölümlerinin hayvan leşi gibi terk edilmemesi, bu ilahi değerlerin bir göstergesidir. Bu durum, insanın düşünerek ölümden sonraki dirilişin mümkünlüğünü ve vuku bulacağını anlaması için bir çıkarım sunmaktadır. İnsan, âhiret hayatını tecrübe etmemiş olsa bile, kendi yaratılışındaki inceliklere ve kendisine bahşedilen değere bakarak bu gerçeği idrak etme potansiyeline sahiptir.¹⁹³

Nankörlük, burada en ağır beddua ifadesiyle dile getirilmiştir. Bu şiddetli kınamanın gerekçesi olarak ise insanın varoluşundan yok oluşuna kadar tecrübe ettiği tüm nimetleri inkâr etmesi ve yapılan uyarılara rağmen yüz çevirmesi gösterilmektedir. Allah, insanın hem canlılığını hem de ölümünü saygıdeğer kılmışken, buna rağmen nankörlük eden bir kimsenin, aynı zamanda kendi türüne karşı da nankörlük etmiş olacağı belirtilmektedir.¹⁹⁴

Hiz. Âdem'den (a.s) günümüze değin insanoğlunun arzu edilen olgunluk seviyesine tam olarak ulaşamadığı ve Allah'ın emirlerini eksiksiz bir şekilde yerine getiremediği ifade edilmektedir. Bu durumun temel nedeni olarak ise şükür duygusunun yetersizliği gösterilmektedir. Genel itibarıyla ideal insan modelinden uzak olduğumuz ve kusurlu bir insan profili sergilediğimiz belirtilmektedir. Kendini her yönüyle kusursuz gören bireyin ise vazifelerini yerine getirme konusunda eksik kalacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Hiz. Ebubekir'in "*Ah ne olurdu o, tamam olaydı*" ifadesi, ideal olana duyulan özlemi ve mevcut durumun eksikliğini dile getirmektedir.¹⁹⁵

¹⁹¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 7/43.

¹⁹² Abduh- Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l Menâr*, 14/253.

¹⁹³ Abduh- Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l Menâr*, 14/254.

¹⁹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/536.

¹⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/537.

İnsan, doğası itibarıyla kusurlu bir varlık olup üzerine tevdi edilen vazifeleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmekte yetersiz kalabilmektedir. Bu yetersizliğin temel nedenlerinden biri, nefsin arzu ve eğilimlerine mağlup olmasıdır. Birey, tembellik göstererek ve dünya meşgalelerine aşırı derecede odaklanarak asıl sorumluluklarını ihmal edebilir. Oysa kısa bir tefekkürle dahi kendi varoluşunun başlangıcını, nihai varış noktasını, yaratılıştaki mucizevi unsurları ve Allah'ın sonsuz kudretini idrak etmesi mümkündür. Bu tefekkür eksikliği, şükür duygusunun yeterince gelişmemesine yol açmaktadır. Halbuki insan, çevresine dikkatli bir şekilde nazar etse Allah'ın sayısız nimetlerle kuşatılmış olduğunu müşahade edecektir. Ancak basiret eksikliği nedeniyle bu nimetlere karşı minnettarlığını göstermekte ihmalkâr davranmaktadır. Ne kadar görmezden gelinse de bu nimetlerin hesabının sorulacağı bir günün muhakkak geleceği unutulmamalıdır. İnsan, dünyadaki eylemlerinin karşılığını ceza veya mükafat şeklinde alacaktır. Bilerek ve kasten hakikate sırt çevirmek, Allah'ın emirlerine karşı gelmek, manevi olarak kirlenmek ve kendini başkalarından üstün görmek gibi tutumlarla bu dünyada sürdürülebilir bir yaşam inşa etmek mümkün değildir. Bu tür davranışlar, insanın yaratılış gayesi ve kulluk bilinciyle açıkça çelişmektedir.¹⁹⁶

Tercüme edilen lanet ifadesi “*Canı çıksın o insanın! Ne de nankördür o!*”, yeniden dirilişi inkâr eden kâfirler için kullanılmaktadır. Ebu Malik (ö. 73/692) de bu görüşü destekleyerek, bu tür yalanlayan kimselerin yalanlarından dolayı lanete müstahak olduklarını belirtir. Bir nutfeden insanı yaratan Allah'ın, aynı şekilde yeniden diriltmeyi gerçekleştiremeyeceği düşüncesi mantıksızdır. Bu gerçeğe kimileri şükrederken kimileri ise inkâr içinde kalmaktadır. Ameş kanalıyla rivâyet edilen sahih hadislerde de belirtildiği üzere, insanın gömülmesinin ardından toprak tüm vücudunu çürütürken yalnızca kuyruk sokumu kemiği bâki kalır. Hz. Muhammed (s.a.v) bu durumu, “*Bu hardal tanesi gibidir ve oradan tekrar diriltilirsiniz*” şeklinde açıklamıştır. Yani insan, o küçük parçadan yaratılmış ve kıyamet günü tekrar oradan birleştirilecektir.¹⁹⁷

Yaratılmış olan her canlı, eceli geldiğinde ölümü tadacak ve kabirler tamamlanacaktır. Bu sürecin ardından kıyamet vuku bulacak ve “*toprağın karnı*” olarak nitelendirilen kabirler, içindekileri dışarıya atarak yeniden diriliş sürecini başlatacaktır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, 16/33.

¹⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/347.

¹⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/347.

İnsanın nankörlüğü, Allah'ın insanı muhatap alarak bilgilendirmek amacıyla gönderdiği vahiylerle karşı sergilediği kayıtsızlıkla açıklanmaktadır. Vahyin değerini idrak etmeyip ondan uzak bir yaşam sürdürme çabası, büyük bir nankörlük olarak değerlendirilmektedir. Geçmişte bu olumsuz ahlaki tutum “küfran-ı nimet” olarak adlandırılırdı ki bu ifade, nimeti inkâr etmek, yalan saymak ve haddi aşmak anlamına gelmektedir. *Küfran* kelimesi; nankörlük, küfür ve inkâr anlamlarında kullanılmaktadır. İyiliklerin insanlar arasında gerçekleşmesi, iyilik yapan ve iyilik gören arasında bir sevgi bağı oluştururken bu iyiliklerin Allah'tan gelmesi ise şükür duygusunu artırarak nimetin devamlılığını sağlamaktadır.¹⁹⁹

Yapılan bir iyiliğe karşı teşekkür etmek erdemli bir davranış olmakla birlikte, bu iyiliğin karşılığını beklemek veya çıkar ilişkisi gütmek doğru bir yaklaşım değildir. İyilik gören kişi, kendisine yapılan yardımı unutmamalı ancak bu durumu bir çıkar beklentisine dönüştürmemek adına, iyiliğin kendisine yönelik özel bir yükümlülük getirmediğini de idrak etmelidir. İnsanoğlu, zorluklarla karşılaştığı zaman Allah'a yönelerek yardım diler; ancak sıkıntıdan kurtulup refaha kavuştuğunda bu yönelişinden sıklıkla vazgeçerek nankör bir tutum sergiler.²⁰⁰

İnsanoğlunun varoluş gayesini idrak etmeden, kökeni ve nihai akıbeti hakkında bilgi sahibi olmadan yaşaması durumunda psikolojik sıkıntılar yaşaması ve intihar vakalarının artması olasıdır. Buna mukabil, Allah'ı tanıyan ve onun belirlediği ilkeler doğrultusunda hareket eden bireylerin, bu tür bunalımlardan kurtularak psikolojik iyi oluş haline ulaşmaları beklenir.²⁰¹

Allah Teâlâ, yaratma, öldürme ve diriltme fiillerini gerçekleştirirken hiçbir kimseye danışmaz. Buna rağmen insanoğlunun Rabb'inden gelen kesin bilgileri reddederek, başkalarının iddialarını kabul etmesi ve bu sûretle nankörlüğe düşmesi dikkat çekicidir. Zira insanın bu dünyaya asıl gelişi sahip olmak için değil, şahitlik etmek içindir. Her bireyin yaratılışına içkin bir kulluk duygusu yerleştirilmiştir. Ancak insan, Allah'ın emirlerini yerine getirmek yerine, nefesine ve kendi arzu ve heveslerine kulluk etmeyi tercih etmektedir.²⁰²

¹⁹⁹ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/544.

²⁰⁰ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/545.

²⁰¹ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/546.

²⁰² Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/546.

Kur’ân-ı Kerîm, Allah’ın kelamı olması hasebiyle mutlak ve değişmez bir nitelik taşımaktadır. Bu ilahi kelama iman etmeyen bireylerin hem dünyevi hem de uhrevi yaşamlarının olumsuz etkileneceği ve lanete duçar kalacakları belirtilmektedir. Allah, insana iman nimetini bahşetmiş, onu en güzel sûrette yaratmış ve sayısız nimetler ihsan etmiştir. Ancak insan, bu lütuflara karşı sıklıkla nankör bir tutum sergilemektedir.²⁰³

“*Hayır hayır henüz ona emrettiğini yerine getirmedir*” âyeti, insanın Allah’ın kendisine emrettiği pek çok hususu tam manasıyla ve eksiksiz bir şekilde yerine getiremediğini ifade etmektedir. Bu âyet, insanın ilahi buyrukları uygulama noktasındaki noksanlığına ve mükemmellikten uzaklığına işaret etmektedir. Dolayısıyla insan, doğası gereği emirleri yerine getirme konusunda eksiklikler gösterebilir.²⁰⁴

Nabluşî, Kamer sûresinin 49. âyetini tefsir ederken insan yaratılışındaki bazı örneklere dikkat çekmektedir. İnsana bahşedilen iki kulak, iki kol, iki bacak, burun ve damarların tamamı kusursuz bir şekilde yaratılmıştır. Saç ve tırnaklarda hissin yaratılmamış olması da ilahi bir hikmete dayanmaktadır; zira bu bölgelerde his bulunması durumunda kesim işlemi acı verici olacak ve insan vahşi hayvanlar gibi sürekli bir cerrahi müdahale ihtiyacı duyacaktı. Ayrıca insana verilen mesane ve idrar yollarının ayrı olması da önemli bir nimettir. Bu ayrımın olmaması halinde idrarın vücuda yayılması söz konusu olabilirdi. İdrar sıklığı da insan yaşamı için ideal bir şekilde düzenlenmiştir; yaklaşık altı saatte bir ihtiyaç duyulması sayesinde insan hem temiz kalır hem hafifler hem de sürekli bir rahatsızlık hissetmez.²⁰⁵

Taberi (ö.310/923), Zemahşerî (ö.538/1144), İbn Kesîr, Nabluşî, Abduh-Rıza, Yazır, Kutub, Mevdûdî, Derveze, Küçük, Şimşek, Ateş, Karaman ve Çekmegil gibi müfessirlerin insanın nankörlüğü, yaratılış mucizesi, bireysel sorumluluk, âhîret bilinci ve ilahi nimetlerin hatırlatılması temalarında ittifak ederler. Ancak Karaman ve Taberi “gutile” ifadesini lanetleme, Yazır ve Zemahşerî beddua, Ateş ise mecazi bir sitem olarak yorumlar. Mevdûdî, Abduh-Rıza insanın nankörlüğünün cehalet, kibir; Kutub, Şimşek veya Yazır, Nabluşî gaflet kaynaklı değerlendirir. Kutub, Ateş yaratılış sürecini biyolojik detaylar veya Taberi, İbn Kesîr ilahi kudretin vurgusu olarak ele alır. Mevdûdî, Derveze âyetlerin evrensel bir uyarı olduğunu savunutken Çekmegil, Küçük bireysel tefekküre

²⁰³ Nabluşî, *Tefsîru’n-Nabulîsî*, 14/43.

²⁰⁴ Şevkânî, *Fethü’l-Kadîr*, 1587.

²⁰⁵ Nabluşî, *Tefsîru’n-Nabulîsî*, 14/45.

çağrı şeklinde farklı muhataplara hitap ettiği düşüncesi gibi konularda farklılıklar gösterdiğini ortaya koyar.

Müfessirler fenomonolojik açıdan ortak görüş ekseninde âyetleri, insanın ilahi nimetlere karşı nankörlüğüne ve kayıtsızlığına yönelik bir kınama ve tefekkür çağrısı olarak yorumlar. Yaratılış ve diriliş mucizesi bu yorumda merkezî bir yer tutar. Bireysel farklılıklar açısından Zemahşeri ve Kutub, kınamanın sertliğine odaklanır. Ateş ve Şimşek, tefekkür ve nimetlerin idrakine vurgu yapar. Mevdûdî ve Küçük, bireysel sorumluluk ve fitrata dikkat çeker. Çekmegil, bilimsel verilerle yaratılışı ilişkilendirir. Tematik analiz noktasında insanın Allah'ın nimetlerine olan nankörlüğü noktasında müfessirler hemfikirdir.

17-23. Âyetlerin Değerlendirilmesi

1. Nankörlüğün Psikolojik ve Felsefi Boyutları

Unutkanlık ve Vurdumduymazlık: İnsanın kendisine bahşedilen sayısız nimeti çabuk unuttuğunu ve bu nimetlerin kıymetini yeterince idrak edemediğini vurgular. Bu unutkanlık ve vurdumduymazlık, şükür duygusunun körelmesine ve dolayısıyla nankörlüğün ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Felsefi açıdan bu durum, insanın kendi varoluşsal koşullarını ve bağımlılığını göz ardı etmesi olarak değerlendirilebilir.

Benmerkezcilik ve Kibir: İnsanın, sahip olduklarını kendi başarısı veya hakkı olarak görme eğilimi, benmerkezci bir bakış açısının ve kibrin bir yansımasıdır. Bu durum, nimetlerin gerçek kaynağını inkâr etmeye ve dolayısıyla nankörlüğe yol açar. Psikolojik olarak bu, narsistik eğilimlerle de ilişkilendirilebilir.

Tatminsizlik ve Sürekli Arayış: İnsanın doğasında var olan sürekli arayış ve tatminsizlik duygusu, mevcut nimetlere odaklanmak yerine hep daha fazlasını istemeye neden olabilir. Bu durum, sahip olunanların değerini düşürerek nankörlüğe yol açabilir veya sürükleyebilir.

2. Nankörlüğün Teolojik ve Dini İmplikasyonları

Yaratılışın İnkârı: Bazı müfessir yorumları, nankörlüğün en uç noktasının insanın kendi yaratılışını ve Allah'ın yaratıcı sıfatını inkâr etmesi olduğunu belirtir. Bu, teolojik açıdan büyük bir sapma ve küfür olarak kabul edilir.

Vahye Karşı Kayıtsızlık: Allah'ın insanlığa yol göstermek için gönderdiği vahiylerle değer vermemek ve onlardan uzak durmak, ilahi rehberliği reddetmek anlamına gelir. Bu durum, insanın manevi gelişimini engeller ve nankörlüğünü pekiştirir.

Âhiret Bilincinin Zayıflığı: Ölüm sonrası diriliş ve hesap gününe inanmamak veya bu bilinci zayıf tutmak, insanın dünyevi yaşamına odaklanmasına ve ilahi sorumluluklarını ihmal etmesine neden olabilir. Bu da nankör bir tutuma yol açar.

3. Nankörlüğün Sosyolojik ve Ahlaki Yansımaları

Toplumsal İlişkilerde Bozulma: Nankörlük, sadece Allah'a karşı değil, insanlara karşı da sergilenebilir. Yapılan iyiliklere karşı teşekkür etmemek, minnet duymamak ve hatta kötülükle karşılık vermek, toplumsal ilişkilerin zedelenmesine ve güvensizliğin artmasına neden olur.

Ahlaki Değerlerin Yozlaşması: Nankörlük; bencillik, açgözlülük ve empati eksikliği gibi olumsuz ahlaki özelliklerle yakından ilişkilidir. Bu durum, bireyin ahlaki gelişimini olumsuz etkiler ve toplumda etik değerlerin zayıflamasına yol açabilir.

Adaletsizlik ve Eşitsizlik: Nimetlerin kaynağını Allah'tan bilmemek ve bunları sadece kendi hakkı olarak görmek, paylaşma ve yardımlaşma duygusunu zayıflatabilir. Bu durum, toplumsal adaletsizlik ve eşitsizliğin artmasına zemin hazırlayabilir.

4. Nankörlüğe Karşı Çözüm Önerileri (Dolaylı Olarak Belirtilenler)

Tefekkür ve Düşünme: İnsanın kendi yaratılışı, evrendeki düzen ve kendisine bahşedilen nimetler üzerine derinlemesine düşünmesi, şükür duygusunu geliştirebilir ve nankörlüğü azaltabilir.

Vahye Yönelme ve Öğüt Alma: Kur'an'ın rehberliğine kulak vermek, ilahi mesajları anlamaya çalışmak ve onlardan ders çıkarmak, doğru bir bakış açısı kazanmaya ve nankörlükten uzaklaşmaya yardımcı olabilir.

Âhîret Bilincini Güçlendirme: Ölümün ve hesap gününün varlığını sürekli hatırlamak, insanın dünyevi hırslarını dengeleyebilir ve ilahi sorumluluklarını daha ciddiye almasını sağlayabilir.

Şükür ve Minnettarlık: Sahip olunan her nimet için Allah’a şükretmek ve insanlara karşı minnettar olmak, nankörlüğün panzehridir. Bu duygu hem bireysel huzuru artırır hem de toplumsal ilişkileri güçlendirir.

“İnsanın nankörlüğü” teması, çok katmanlı ve derinlemesine ele alınması gereken bir konudur. Bu detaylı analiz, nankörlüğün sadece dini bir kavram olmanın ötesinde, psikolojik, felsefi, sosyolojik ve ahlaki boyutlarının da olduğunu göstermektedir. İnsanın kendi varoluşsal koşullarını, ilahi lütufları, sorumluluklarını ve nihai akıbetini doğru bir şekilde idrak etmesi, nankörlükten kaçınmanın ve şükreden bir kul olmanın temelini oluşturur.

5. Abese Sûresi 24-32. Âyetler

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ (24) أَنَا صَبَّبْنَا الْمَاءَ صَبًّا (25) ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ
شَقًّا (26) فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (27) وَعِنَبًا وَقَضْبًا (28) وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا (29) وَحَدَائِقَ غُلْبًا
(30) وَفُكْهَةً وَأَبًّا (31) مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ (32)

*“İnsan yediğine bir bakıp düşünsün! Biz bolca su indirdik. Sonra toprağı uygun şekilde yarıdık. Oradan ekinler bitirdik. Üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, gür ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırılar sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için.”*²⁰⁶

Abese suresi 24-32. âyetlerinde, insanın yeryüzündeki nimetlerden yararlanırken bu nimetlerin kökenini ve yaratılış sürecini düşünmeye davet edildiği bir tablo sunulmaktadır. Âyetler, yağmurun indirilmesiyle başlayan ve toprağın bereketli bir şekilde işlenmesiyle devam eden ilahi bir düzenin, insan ve hayvanlar için çeşitli bitkisel ürünlerin (ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, gür bahçeler, meyveler ve çayırılar) ortaya çıkmasını sağladığını vurgular.²⁰⁷ Bu ifadeler, doğanın insan yaşamındaki merkezi rolünü ve bu nimetlerin Allah’ın lütfuyla var olduğunu akademik bir perspektiften düşündürmektedir. Âyetlerin üslubu, insanı çevresiyle olan ilişkisini

²⁰⁶ Abese 80/24-32.

²⁰⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/537.

tefekkür etmeye yönlendirirken aynı zamanda tarımsal üretim ve ekolojik dengenin ilahi bir plan çerçevesinde işlediğine işaret eder. Bu bağlamda âyetler hem bireysel hem de toplumsal düzeyde şükür ve çevre bilinci geliştirmeyi teşvik eden önemli bir mesaj taşır.

Hayrettin Karaman ve bir gurup ilim adamının müellifi oldukları *Kur'an Yolu* tefsirinde konuyla alakalı olarak şunlar dile getirilmektedir: Önceki âyetlerde insanın varoluşsal yaratılışına dair bilgiler sunulmuşken, bu âyetlerde ise bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan çeşitli nimetlere değinilmektedir. Bu nimetlerin temel amacı, Allah'ın yüceliğinin idrak edilmesi, bahşedilenlere şükredilmesi, ibadetlerin yerine getirilmesi ve ilahi emir ve yasaklar doğrultusunda bir yaşam sürdürülmesidir.²⁰⁸

İnsanın kendisine sunulan nimetleri (ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, gür bahçeler, meyveler ve çayırlar) değerlendirmesi ve ardından dünyadaki diğer nimetleri gözlemleyerek bunlara mazhar olmak için neler yapması gerektiğine dikkat çekmektedir. Suyun yaratılışının ne denli büyük bir olgu olduğunun ve toprağın bereketlenerek bitkilerin yeşermesi ve besin kaynağına dönüşmesi süreçlerinin Allah'ın iradesiyle gerçekleştiği aşikardır. Tarımsal ürünlerin oluşumu zahiren insan emeğiyle ilişkilendirilse de nihai olgunlaşmaları ilahi dilemeye bağlıdır. Zeytinlikler, üzüm bağları, hurma bahçeleri, taze ve kuru meyveler, otlaklar ve çayırlar, insanoğluna sunulmuş çeşitli nimetlerdendir.²⁰⁹

31. âyette geçen أَبَّ “ebb” kelimesinin anlamı otlama ve kesim için hazır hâle getirilmiş meradır.²¹⁰ Sahabe أَبَّ “ebb” kelimesinin anlamını Hz. Ebubekir'e (ö. 13/634) (r.a) sormuş, Hz. Ebubekir (r.a) bu soruya şu cevabı vermiştir: “*Şâyet Allah'ın kitâbından bilmediğim bir hususta beyanda bulunursam, hangi gök beni gölgelendirir ve hangi yer beni barındırır?*” Daha sonra Hz. Ebubekir'in (ö. 13/634) (r.a) bu yanıtıyla yetinilmeyip aynı soru Hz. Ömer'e (ö. 23/644) (r.a) de sorulmuştur. Hz. Ömer (r.a) ise elindeki asayı kırıp yere atarak şöyle demiştir: “*Kitapta açıkça belirtilenlerin ardına düşün ve onlarla amel edin; bilmediklerinizi ise Allah'a havale edin.*”²¹¹

²⁰⁸ Karaman, *Kur'an Yolu*, 5/557.

²⁰⁹ Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 8/538.

²¹⁰ Râgıp el-İsfahânî, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 61.

²¹¹ Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 8/538.

Keşşâf'ta belirtildiğine göre Hz. Ömer'in (r.a) bu ifadesi ilk bakışta Kur'ân'ın manalarının tefsirini yasaklama anlamına gelir gibi görünse de gerçekte Hz. Ömer (r.a) tefsiri yasaklamamıştır. Onun asıl amacı, “ebb” kelimesine odaklanmak yerine, âyetlerde zikredilen diğer nimetlerin öğrenilmesini ve bu nimetlere karşı şükürün yerine getirilmesini teşvik etmektir. Hz. Ömer'in (r.a) yaklaşımına göre, “ebb” kelimesinin anlamı zamanla idrak edilebilecektir.²¹²

Yazır, “ebb” kelimesine yönelik üç farklı mana ortaya koymuştur. Önce Kur'ân-ı Kerim'de her zaman anlamını tam olarak idrak edemeyeceğimiz kavramlarla karşılaşılabilirliğini belirtir. Bu durumda, mevcut anlamla yetinip iman etmenin gerekliliğini ve zamanla müşkül (anlaşılması zor) ve mücmel (özlü ve kapalı) kelimelerin anlamlarının açıklığa kavuşacağını ifade eder. İkinci olarak, bir önceki âyetle bağlantı kurup “ebb” kelimesinin birçok nimeti içeren kapsamlı bir kavram olduğunu ileri sürer. Üçüncü olarak ise bu kelimenin temelinde “hazırlık” anlamının bulunduğunu ve “ebb” kelimesinin âhiret için hazırlık yapılması gerektiğine dair bir işaret olduğunu ifade eder.²¹³

Âyet içerisinde geçen قَضْبًا “gadban” kelimesi yonca anlamındadır.²¹⁴ Abdullah b. Abbas, Dahhâk ve Katâde tarafından da “yonca” şeklinde tefsir edilmiştir. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ise bu kelimeyi “hayvan yemi” olarak tercüme etmiştir. غُلْبًا “Gulben” kelimesi iri ağaçlı bahçeler anlamındadır.²¹⁵ Abdullah b. Abbas bu kelimeyi; sık ağaç, uzun ağaç veya cennette gölgeleyecek ağaç anlamlarında yorumlamıştır. Katâde, İkrime ve İbni Zeyd ise “gulben” kelimesini “büyük ve değerli ağaçlar” şeklinde açıklamışlardır. Taberi ise bu kelimenin manasını “ağlep” yani kalın boyunlu insanlar olarak yorumlamıştır. Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edilen bir görüşe göre “ebben” kelimesi, yeryüzünde kendiliğinden biten ve insanların tüketmediği, hayvanlar için olan bitkileri ifade etmektedir. Başka bir rivâyette ise bu kelimedenden kastedilenin bütün otlaklar olduğu belirtilmiştir. Farklı bir rivâyette ise “ebben” kelimesi yaş meyveler anlamında

²¹² Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 8/539.

²¹³ Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 8/539.

²¹⁴ Râgıp el-İsfahânî, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 850.

²¹⁵ Râgıp el-İsfahânî, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 761.

kullanılmıştır. Enes b. Malik'ten (ö. 93/711-12) nakledildiğine göre Hz. Ömer (r.a) bu âyeti okuduktan sonra “*bitkilerimiz bize yeter*” diyerek esasını yere atmıştır.²¹⁶

Toprak, insana kendiliğinden nimet sunmamaktadır. Aksine, bahsi geçen tüm bu lütuflar, Allah’ın kuluna olan inâyetinin bir tezahürüdür.²¹⁷

Allah’ı inkâr eden bireyin dahi tükettiği besinlere bakarak tefekkür etmesi gerekmektedir. Yeryüzünde yaratılan buğday, arpa ve benzeri tahıllar, üzümler, hayvan yemleri, zeytin ve hurma ağaçları ile bahçeler, ilahi yaratılışın birer göstergesidir. Meyveler ve otlar ise insanların ve hayvanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için var edilmiştir.²¹⁸

Bu âyetlerde zikredilen nimetler vasıtasıyla insanın tefekkür ederek Allah’a iman etmesi beklenmektedir. İlk bakışta bu âyetlerin genel bir hitap içerdiği düşünülse de aslında inkarcıları da kapsamaktadır. Allah, bu nimetlere insanın emek vererek ve çalışarak ulaşabileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, ilahi yaratma sıfatının insan aracılığıyla devamlılık gösterdiği söylenebilir.²¹⁹

Nimetler, kendiliğinden meydana gelmeyip Allah’ın izniyle belirli bir oluş sırasına göre yaratılmıştır. İnsanların bu süreçleri gözlemleyerek tefekkür etmeleri ve nankörlükten sakınmaları gerekmektedir. Zira bu dünya hayatı bir imtihandır ve yapılan her eylemin âhirette muhakkak karşılığı bulunacaktır.²²⁰

Bireyin, tükettiği besinlerin dahi Allah’ın yaratmasıyla var olduğunu idrak etmesi gerekmektedir. Yağmurun yağması, büyük bir düzen içerisinde insanoğluna sunulmuş bir nimettir. Suya ve toprağa bu özellikleri bahşeden Allah’tır. Toprak, çeşitli bitki ve meyveleri filizlendirerek insanoğlunun istifadesine sunar. Hayvanlar da bu nimetlerden faydalanır. İnsanoğlu ise bu hayvanlardan elde ettiği et, süt ve yağ gibi ürünlerle beslenerek yararlanır. Ancak tüm bu açık delillere rağmen insanoğlunun inkâr tutumu devam edebilmektedir.²²¹

²¹⁶ Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Tefsîrû’t-Taberî: Câmi’û’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, (ed.) ‘Abdullah b. ‘Abdulmuhsîn et-Türkî (Kahire: Dârü’l-Hicr, 1422), 24/120.

²¹⁷ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 13/306.

²¹⁸ Taberî, *Tefsîrû’t-Taberî*, 24/121.

²¹⁹ Derveze, *et-Tefsîrû’l-Hadîs*, 1/296.

²²⁰ Ateş, *Yüce Kurân’ın Çağdaş Tefsiri*, 2/327.

²²¹ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, 7/44.

İnsan, Allah'ın yegâne yaratıcı olduğunu idrak etmek için eğer kendisine sunulan nimetleri fark edemiyorsa, çevresindeki ve tükettiği şeylere bakmalıdır. Allah, bu âyetleriyle topraktan nasıl verim elde edileceğine dair detaylı bilgiler sunmaktadır. Nitekim Allah'ın “*Biz toprağı nebatla yarıdık*” buyruğı, bu durumu açıkça ifade etmektedir. Ağacın gövdesi yakıt olarak, yaprakları hayvanlar için besin kaynağı olarak, meyveleri ise insanlar için bir nimet olarak yaratılmıştır. Ağaçlar da meyve kategorisine dâhildir. “Fakihe” kelimesi, insanların istifade ettiği ürünleri ifade ederken “ebb” ise hayvanların yararlandığı otlak ve çayırlara işaret etmektedir. Ne yazık ki insanlar, burada mücmel (özlü ve kapalı) olan bir kelimeye odaklanıp, asıl manayı derinlemesine düşünmeyerek ibadet ve şükürden uzaklaşmışlardır.²²²

İnsanoğlunun sergilediğı şükür, Allah'ın bahşettiğı nimetlerin büyüklüğü karşısında her daim yetersiz kalacaktır. Nitekim yağmur ve toprak, insanların ve hayvanların yaşamlarını sürdürebilmeleri ve bunlardan faydalanabilmeleri için yaratılmıştır.²²³

“*Toprağın yarılması*” ifadesi, bir yoruma göre öküz aracılığıyla toprağın sürülmesi anlamına gelmektedir. Diğer bir görüş ise bu ifadenin, Allah'ın kendi zatını eşsiz kılması ve dolayısıyla bu fiilin bizzat onun tarafından gerçekleştirilmesi şeklinde yorumlanabileceğini ileri sürmektedir.²²⁴

İnsanın tükettiğı gıdaların, büyük bir yaratılış mucizesi olduğu ve insanın bu süreçteki katkısının oldukça sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Tüketilen her bir lokma dahi, Allah'ın sonsuz kudretine ve lütfuna tanıklık etmektedir. İnsanın bu süreçteki rolü mahduttur; tohumu toprağı ekmek, sulamak ve bakımını üstlenmekle sınırlıdır. Büyüme, gelişme ve meyve verme gibi temel aşamalar ise tamamen Allah'ın yaratma gücüne aittir. Nimetlerin bu denli çeşitli ve estetik olması, Allah'ın kuluna olan özel bir ihsanıdır. Bu nedenle, insanın kibrini bir kenara bırakarak bu duruma şükretmesi gerekmektedir.²²⁵

Yağmurun yağması, yani suyun atmosferden yeryüzüne inmesi olgusu, ilk bakışta basit bir doğa hadisesi gibi algılansa da Kur'an-ı Kerim'deki bu olay, bilimsel gelişmelerin ilerlemesiyle birlikte derinleşen bir anlayışla ele alınmakta ve âyetlerdeki

²²² Abduh- Rızâ, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Hakîm Tefsîru 'l Menâr*, 14/257.

²²³ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 392.

²²⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1165.

²²⁵ Kutub, *fi Zılâli 'l-Kur'ân*, 16/33.

hakikati ortaya koymaktadır. Toplumda genel kabul gören bu temel süreç, yaşamın sürdürülebilirliği açısından hayati bir öneme sahiptir. Söz konusu âyet, suyun döngüsünü çeşitli aşamalarıyla gözler önüne sermektedir. Bu durum, Allah tarafından tesis edilen evrenin mükemmel işleyişine bir şahitlik teşkil etmektedir. Âyetin o dönemin insanlarına yalın bir dille aktarılması, bilimsel gelişmelerle Kur'ân arasındaki ilişkiyi ve Kur'ân'ın bilimsel hakikatlerle olan uyumunu ortaya koymaktadır.²²⁶

Bu bağlamda, günümüz bilim insanlarından birinin şu görüşü dikkate değerdir. Eğer doğruluğu kabul edilirse, bu durum dünyanın başlangıcında suyun önemi ve oluşum sürecine işaret etmektedir. Başlangıçta dünyanın oldukça yüksek bir sıcaklığa, tahmini olarak 12.000 derece civarına sahip olduğu belirtilmektedir. Zamanla soğuma sürecine giren dünyanın yüzeyinde sert kabuklar meydana gelmiş, bu kabukların çatlamasıyla lav püskürmeleri yaşanmıştır. Yüzeydeki su buharının yoğunlaşmasıyla da büyük çaplı yağmurlar oluşmuştur. Uzun süren bu yoğun sağanak yağışlar, yüzeydeki çukurları doldurarak denizlerin oluşumunu sağlamıştır. Bu şekilde yeryüzündeki denizlerin ve okyanusların meydana gelişi açıklanmaktadır. Denizlerin ve okyanusların varlığının devamlılığı ise, yeryüzündeki suyun zaman içerisinde boşalıp tekrar dolması şeklinde bir döngü içerisinde süregelmiştir.²²⁷

Bu nazariye, Kur'ân-ı Kerim'in suyun dünyaya gelişinin tarihsel sürecini daha da genişlettiğini ve bu âyetlerin suyun varlığı, sürekliliği ve mahiyetinin ancak mucizevi bir müdahale ile mümkün olduğunu ifade ettiğini göstermektedir. Bu durum, Kur'ân'ın evrenselliğini bir kez daha teyit etmektedir. Zira âyetlerin muhatabı olan insanların zihinlerinde doğru ve anlamlı bir karşılık bulmaktadır.²²⁸

Besin maddelerinin oluşumu, bol miktarda suyun yeryüzüne inmesiyle başlamaktadır. Yiyeceklerin çeşitliliği ve bolluğu, suyun varlığı ile mümkün hale gelmektedir. Suyun atmosferden yeryüzüne inmesi olgusu, insanoğlunun tüm gücünü bir araya getirse dahi gerçekleştiremeyeceği bir süreç olup yalnızca bir yaratıcının mucizevi müdahalesiyle vuku bulmaktadır. Suyun yeryüzünü yarması doğal bir süreç olarak kabul edilmekte ve herkes tarafından gözlemlenebilmektedir. Ancak burada asıl vurgulanmak istenen, ekilen tohumların toprağı yarararak filizlenip gökyüzüne doğru büyümesidir. Bu

²²⁶ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, 16/33.

²²⁷ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, 16/34.

²²⁸ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, 16/35.

tohumların üzerinde, kendi ağırlıklarından çok daha fazla olan toprak bulunmaktadır. Bu durumdaki en dikkat çekici nokta, o narin bitkinin kendi cinsinden ağır olan toprağı aşarak yüzeye çıkmasıdır. Bu olay, bireyin bizzat Allah'ın kudretine şahit olması anlamına gelmekte ve bu durumdan ders çıkararak insanın kendi yaşamına çeki düzen vermesi gerekmektedir.²²⁹

Toprağın oluşum süreci, mucizevi bir olguya işaret etmektedir. Kayaçların aşırı ısınması ve ardından yağmurun etkisiyle meydana gelen ani sıcaklık değişimleri sonucu parçalanarak toprak formunu alması, bu sürecin dikkate değer bir yönüdür.

“Daneler” ifadesiyle kastedilen meyve ve sebzeler gibi her türlü taneli üründür. Bunlar, kuru ve yaş formdaki çeşitli sebze ve meyve ağaçlarını ve aynı zamanda hayvanların tüketebileceğı türleri de kapsamaktadır. Söz konusu ürünlerin tamamı hem insanlar hem de hayvanlar için fayda sağlamaktadır. Varlığı öncesinde olmayan bu ürünlerin Allah tarafından yaratılması, insanın kavrayış ve tasavvurlarının ötesinde bir mucizedir. Bu nedenle, tanelerin de kendine özgü bir sır barındırdığı anlaşılmaktadır.²³⁰

Bu besin maddelerinin farklı coğrafi bölgelerde yetişmesine rağmen, tanelerin bölgeden bölgeye çeşitlilik arz etmesi, Allah'ın kudretinin bir tezahürüdür ve bu süreçte insan etkisinin olmadığı söylenebilir. Yaratılan bu nimetler hem insanlar hem de hayvanlar için en temel besin kaynağını teşkil etmektedir. Bu nimetlerin ne zaman sona ereceğı sorusunun cevabının ise “*Allah bilir*” şeklinde olduğu ifade edilmektedir.²³¹

Mücâhid (ö. 103/721), bahçelerden kastedilenin sarılıp toplanan her türlü ürün anlamına geldiğini belirtmiştir. Topraktan neşet edenler ise meyveler, ağaçlar ve meralardır ki bunlar da insanların ve hayvanların istifadesi için yaratılmıştır.²³²

Nablusî, İslam düşüncesinde bireyin Allah'a yönelik sorumluluklarını ve tefekkürün önemini vurgulayan derin bir manevi çerçeveyi yansıtmaktadır. Allah'ın emirlerine riâyet etmenin ve tövbenin, bireyin manevi yolculuğunda merkezi bir yer tuttuğunu ifade ederken Kur'ân-ı Kerim'deki emirlerin farz niteliğı taşıdığına işaret eder. Beş vakit namazın İslam'ın temel göstergelerinden biri olarak öne çıkarılması, ibadetin bireyin günlük yaşamındaki düzenleyici rolünü vurgular. Nablusî, Allah'ın müşkül

²²⁹ Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 16/35.

²³⁰ Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 16/36.

²³¹ Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 16/37.

²³² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/348,349.

konuları kolay anlaşılır örneklerle açıklamasını, ilahi rahmetin bir tezahürü olarak değerlendirir ve bu bağlamda insanın yediği yiyeceğe bakarak tefekkür etmesi gerektiğini belirtir. İnsan, açlığını giderirken veya su içerken, bu nimetlerin Allah'ın düzeninin bir parçası olduğunu düşünmeli ve bu bilinçle ibadete yönelmelidir. Bu tefekkür, yalnızca insanın fiziksel ihtiyaçlarını karşılamaktan öte, Allah'ın büyüklüğünü idrak etmeye ve O'na şükretmeye vesile olur. Hayvanlarla insan arasındaki fark, insanın ibadet ve tefekkürle Allah'a yönelmesiyle belirginleşir. Ayrıca, helal olanı tercih etmenin Allah'a ulaşmada en doğru yol olduğu vurgusu, İslam ahlakının bireysel ve toplumsal hayatta helal-haram duyarlılığına verdiği önemi gösterir. Nablusî'nin bu yaklaşımı, bireyin her anını Allah ile bağlantılı bir bilinçle yaşaması gerektiğini akademik bir üslupla ortaya koyarken aynı zamanda Kur'ânî tefekkür ve ibadetin günlük yaşamla bütünleşmesini teşvik eder.²³³

Sonra sofraya oturduğunda, “Buradaki yemekler nasıl yenilir?” diye düşünürsün. Mümin kişiye yakışan, yemeğe başlamadan evvel “Bismillahirrahmanirrahim” demektir; yani “Ben Allah Teâlâ'nın ismi ile yerim.” diye düşünür. “Şu elmayı yaratmamış olsaydı ne yapardım? Bunu gıda olarak aldım. Gıdadan haz ve lezzet aldım, yedim” dersin. Bu vesileyle tefekkür et ki, nasıl oluşur? Ziraat yapılırken hububat nasıl ekilir? Bu oluşan yağları nasıl hizmetine aldığını, bu yapılan ziraatın, meyvelerin yağını ve bir bardak sütü yapmak için yeryüzündeki tüm insanlar bir araya gelselerdi yapamazlardı. Güçleri yetmezdi. Meyvenin içindeki su nasıl inceldi de içecek haline geldi? Bir sütün içindeki yoğurt, peynir ve yağ nasıl oluştu? Tavuk her şeyi yediği halde nasıl ak ve sarı bir yumurta yapabiliyor? Bir bostanda su bir olduğu halde her meyvenin rengi, tadı, suyu değişik; kimi tatlı, kimi ekşi, kimi mayhoş. Bazısı büyük bazısı küçük. Bazısı gül rengi gibi, bazısı top gibi yuvarlak, bazısı daha lezzetli, bazısının suyu sıkılmak için. Sen bunları düşün. Allah buyurdu ki tasavvur et ki her nebat nasıl ekilir, nasıl hasat edilir, nasıl oluşur, nasıl ziynetlendirilir? Her nebat nasıl süs haline gelir, insanlar süslenirler. Alimler bunu iki kısma ayırmışlardır: Bazısı aklıktan ölür, bazısı herhangi bir töhmetten olur. Şu meydana gelen olaylar bazen bir sene, bazen de iki senede olur. İhtikar, yani karaborsacılığı tehlikeli görüp defetmek elbette lazımdır. Bunların hepsi Allah'ın azametinin bir delilidir. En sıhhatli tabiriyle bir netice almak gerekirse, âmma yeşillikler ve meyveler uzun bir aşamadan sonra oluşur. Uzun yaz günleri yersin. Yüce Allah'ın dilemesi ile olur. Biz biliriz ki yaza kiraz ile başlarız, sonra kayısı, sonra vişne, sonra elma; bu böylece silsile

²³³ Nablusi, *Tefsîru'n-Nablusî*, 14/45.

yoluyla gider. Bu meyveler bir defada olsaydı hiçbirinden istifade edemezdik. Tek bir meyve olsaydı zor olurdu.²³⁴

Meyvelerin tatlı olması, kolayca tüketilmelerini sağlar. Aksi takdirde, nakliyeciler hepsini ihraç edebilirdi. Bu kadar çeşitli meyvelerin varlığını Allah'tan başka kimse tam olarak bilemez. Bunların tamamı insanlığın istifadesi içindir. Tüketilebilmeleri için genellikle bir işleme sürecinden geçmeleri gerekir. Bu durum, Allah'ın insanlığa olan sevgisinin bir göstergesidir. Taam (yiyecek) hazırlamaya nereden başlanır? Allah buyurmuştur ki “Biz suyu dökmekle döktük.” Eğer yağmur ve bulutlar toprağı sulamamış olsaydı, insanlık aklıktan ölürdü. Rabbim buyurdu ki kış gününe bir bak, kuru bir topraktır. Sonra bahar gelir, yeri yarar ve nebatat (bitkiler) ortaya çıkar. İşte o zaman yeşil elbiseler giymiş gibi fasulye belirir. O tohumu yaş bir pamuk topu içine koysan görürsün ki o tohum nasıl ortaya çıkmış, o tohumu kim sulamış, nasıl kendi başına bitmiş? Yer altından nasıl yükseklere doğru boy vermiş? O büyüme kanununu kim koymuş? Otur ve düşün. Rabbim, buğdayın hububatın esas olduğunu belirtir. İlk tüketilen gıdadır. Sonra arpa gelir, ardından sarımsak, sonra mercimek. Bu hububatın tamamına “meyve” ismi verilir. Eğer bu hububat yanımızda piramit gibi yığılı olsaydı, saklamak için büyük bir alana ihtiyaç olurdu. Etin oluşması için çeşitli hayvanlar yer. Biz sanki eti piramite dönüştürdük. Yemekleriniz nasıl olurdu? Piramit şeklinde olsaydı, sayısız hastalığa davetiye çıkarırdı. Hayvanların gıdası olan yonca ve korunga biter, hasat edilir, tekrar biter ve yeniden hasat edilir. En az senede altı kez bu döngü gerçekleşir ki ticaret için yapıldığında karlı bir kazançtır. Yonca yerden bir kez biter, lakin altı kez hazır olarak hasat edilir. Bu, büyük bir nemalanma ve faydalanmadır. Zeytin öyle mübarek bir ağaçtır ki, insanların ilk yiyecekleri arasındadır. Zeytin ve zeytinyağı insanın nabzının basıncını muhafaza eder, kolesterolü dengeler, kana esneklik kazandırır ve insanın atardamarını korur. Bu zeytin sayesinde hastalıklardan korunulur ve damarların ölümüne engel olunur. Zeytin ve yağı insan ömrünü uzattığı gibi damar ömrünü de uzatır, kanserle mücadelede yardımcı olur. Bazen uyuşturucu ile de mücadele edersin. Suçlu insan yere bakar, hâkimin sorusuna öyle cevap verir. Halbuki suçsuz insan ise hâkimin sorusuna özgürce ve güler yüzle cevap verir. Hâkimin yakını olan insan içeri girerken gülerken girer. Eğer insan günahattan, herhangi bir ithamdan beri ise... Şâyet suçlu ise konuşmacı ise Allah buyurdu ki o bir kimsedir ki Allah'ı bilmez. Dünyada asi olmuşlar, günahlara tabi olmuşlardır. Facir (günahkâr) ve küfürbaz insan küfrüyle yetinmez, onu açığa da çıkarır. Onu insanlar

²³⁴ Nablusî, *Tefsîru'n-Nablusî*, 14/46.

öğrensin diye küfür hastalığını yayar, sapkın olduğunu herkes bilsin diye şu vasıf (fecerradır) kullanılır. Sünen-i İbn Mâce'de (ö. 273/887) geçer. Abdullah b. Ömer'den (ö. 73/693) rivâyetle Hz. Peygamber (s.a.v) bizim tarafa döndü ve buyurdu: Ey muhacirler topluluğu! Şu beş şey ile müptela olduğunuzda, gücünüz yettiği kadar Allah'a sığın. Kötülüğü açığa çıkarmayın, ancak taun hastalığı müstesna; hastalık size de isabet etmesin. İşte bu saydıklarım garb (batı) memleketlerinde isteyen için kanunla koruma altına alınmıştır. Bazısında o beldelerin askeri korur. Onların fuhşiyatları size miras kalmasın. Çünkü onların kanunları himaye etmektedir. Yani günahını açıktan işleyenlerdir.²³⁵

Yeryüzündeki tüm besin kaynakları, insanoğlunun istifadesi için yaratılmıştır. Bu nimetler, insan yaşamının sürdürülebilirliği açısından elzemdir. İnsanların, bu nimetlerin tek birini dahi yaratma kudreti bulunmamaktadır. Şâyet bu lütufların yaratıcısı insan olsaydı, bu denli cömert bir davranış sergilemesi beklenemezdi. Oysa Allah, sonsuz cömertliğin sahibidir.²³⁶ Bu gerçekler karşısında insan, dilediği gibi nankörlük edebilir veya şükran gösterebilir.

Taberi, Zemaşerî, İbn Kesîr, Nablusî, Abduh-Rıza, Yazır, Kutub, Mevdûdî, Küçük, Şimşek, Ateş, Karaman ve Çekmegil gibi müfessirlerin; ilahi nimetlerin hatırlatılması, insanın tefekküre çağırılması, Allah'ın kudret ve rahmetinin vurgulanması, dünya hayatının geçiciliği ve âhiret bilinci temalarında ittifak ettiğini; ancak Karaman ve Taberi'nin nimetleri tarımsal bereket, Yazır ve Zemaşeri'nin evrensel bir rahmet, Ateş ve Kutub'un ise biyolojik ve ekolojik süreçler olarak yorumladığını tespit etmekteyiz. Çekmegil ve Küçük, tefekkürün bireysel ahlaki sorumluluk olduğunu, Mevdûdî ve Derveze ise evrensel bir uyarı olduğunu düşünmektedir. Abduh-Rıza ve Şimşek nimetlerin maddi refah, İbn Kesîr ve Nablusî ise manevi şükür vesilesi olduğu üzerinde durmaktadır. Karaman ve Yazır âyetlerin doğrudan insana, Kutub ve Mevdûdî ise tüm varlıklara hitap ettiği düşüncesinden hareketle bir ihtilafın içerisindeyler.

Müfessirlerin görüşlerini fenomenolojik açıdan incelediğimizde ortak görüş olarak âyetleri Allah'ın nimetlerine yönelik bir tefekkür ve şükür çağrısı olarak yorumlarlar ki bu yorumlarında ilahi düzenin mucizesi ve nimetlerin çeşitliliği merkezî bir yer tutar. Bireysel farklılıklar bağlamında Yazır ve Nablusî, kelimelerin derin

²³⁵ Nablusî, *Tefsîru'n-Nablusî*, 14/47.

²³⁶ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/548.

anlamlarına odaklanır. Kutub, bilimsel süreçlerle ilişkilendirirken Mevdûdî ve Abduh-Rıza, nimetlerin ilahi lütuf olduğunu vurgular. Çekmegil ve Küçük de insanın tefekkürle sorumluluğunu ön plana çıkarır.

24-32. Âyetlerin Değerlendirilmesi

1. Teolojik Derinlik ve Yaratılışın Gayesi

İlahi Hikmet ve Amaç: Nimetlerin yaratılışındaki çeşitlilik ve mükemmellik, ilahi hikmetin ve amacın bir göstergesidir. Her bir nimetin, insanın fiziksel, duygusal ve zihinsel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik belirli bir işlevi vardır. Bu durum, yaratılışın tesadüfi olmadığını, aksine bilinçli bir tasarımın ürünü olduğunu teyit eder.

Allah'ın İsim ve Sıfatlarının Tezahürü: Nimetlerdeki cömertlik, rahmet, kudret ve hikmet gibi ilahi isim ve sıfatların bir yansımasıdır. İnsan, bu nimetlere bakarak Allah'ın sonsuz lütfunu ve gücünü idrak etme imkânı bulur.

Kulluk ve Şükür İlişkisi: Nimetlerin bahşedilmesi, insan üzerinde bir kulluk ve şükür yükümlülüğü doğurur. Şükür, sadece dil ile yapılan bir övgü değil, aynı zamanda nimetlerin amacına uygun bir şekilde kullanılması ve yaratıcıya itaati de içerir. Nankörlük ise bu ilahi lütfu görmezden gelmek ve kulluk bilincinden uzaklaşmaktır.

2. Felsefi Perspektif ve Varlık Anlayışı

Varlığın Kaynağı ve Bağımlılık: Felsefi açıdan nimetler, insanın kendi varlığının müstakil olmadığını ve sürekli bir kaynağa (Allah) muhtaç olduğunu hatırlatır. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan her şeyin dışsal bir kaynaktan gelmesi, ontolojik olarak bağımlı bir varlık olduğunu gösterir.

Anlam ve Değer Arayışı: Nimetler üzerindeki tefekkür, insanın kendi varlığının anlamını ve değerini sorgulamasına yol açar. Bu sorgulama, insanı daha derin bir hakikat arayışına ve yaratıcıyla anlamlı bir ilişki kurmaya yönlendirebilir.

Etik ve Sorumluluk: Nimetlerin adil kullanımı ve gelecek nesillere aktarılması, etik bir sorumluluktur. Nankörlük, sadece yaratıcıya karşı bir saygısızlık değil, aynı zamanda diğer canlılara ve doğal kaynaklara karşı da sorumsuz bir tutumu beraberinde getirebilir.

3. Bilimsel Keşifler ve Kur'ân'ın İşaretleri

Suyun döngüsü, toprağın verimliliği ve bitkilerin büyüme süreçlerine yapılan atıflar, modern bilimsel keşiflerle paralellik gösterir. Bilim, bu doğal olayların karmaşık mekanizmalarını açıklarken Kur'ân bu olayların ilahi bir düzenin ve yaratılışın sonucu olduğuna işaret eder. Bu durum, din ve bilimin evrenin sırlarını anlamada farklı ancak tamamlayıcı perspektifler sunabileceğini gösterir. Örneğin, suyun atmosferden yeryüzüne inmesi, toprağın mineral yapısı ve bitkilerin fotosentez süreci gibi bilimsel gerçekler, Kur'ân'daki basit anlatımların derinliğini ve hikmetini açığa çıkarır.

4. Psikolojik Boyut ve İyi Oluş Hali

Nimetlere şükretmek ve tefekkür, psikolojik iyi oluş haliyle doğrudan ilişkilidir. Minnettarlık duygusu stresi azaltır, olumlu duyguları artırır ve genel yaşam memnuniyetini yükseltir. Nankörlük ise sürekli bir tatminsizlik, kıyaslama ve mutsuzluk kaynağı olabilir.

İnsanın kendi sınırlılığını ve Allah'a olan bağımlılığını kabul etmesi, ego merkezli bir bakış açısının azalmasına ve daha huzurlu bir ruh haline ulaşmasına yardımcı olabilir.

5. Sosyolojik Yansımalar ve Toplumsal Adalet

Nimetlerin Allah'ın ortak lütfu olduğu bilinci, toplumsal adaletin ve paylaşımın önemini vurgular. Nimetlerin sadece belirli bir kesimin tekelinde olmaması, aksine tüm insanların bunlardan adil bir şekilde yararlanması gerektiği fikri, İslami öğretilerin temelini oluşturur.

Nankörlük, kaynakların israfına, açgözlülüğe ve eşitsizliğe yol açabilirken şükür ve paylaşma kültürü daha dengeli ve adil bir toplumun oluşmasına katkıda bulunur.

Evrensel Bir Davet: Nimetler ve tefekkür teması, sadece Müslümanlara değil, tüm insanlığa yönelik evrensel bir davettir. Herkes, kendi yaşamındaki ve çevresindeki nimetleri gözlemleyerek yaratıcının varlığını ve birliğini idrak etme potansiyeline sahiptir.

Sürekli Bir Süreç: Tefekkür ve şükür, tek seferlik bir eylem değil, sürekli bir yaşam tarzı olmalıdır. İnsan, her an kendisine bahşedilen yeni nimetlerin farkında olmalı ve bu bilinçle hareket etmelidir.

Nimetlerin Amacı: Nimetler sadece fiziksel ihtiyaçları karşılamak için değil, aynı zamanda insanın manevi olarak olgunlaşması ve yaratıcısıyla daha derin bir bağ kurması için birer araçtır.

Sonuç olarak “nimetler ve tefekkür” teması, insanın varoluşunun temelini oluşturan ilahi lütufları anlamaya, bu lütuflara karşı doğru bir tutum sergilemeye ve yaratıcısıyla anlamlı bir ilişki kurmaya yönelik çok boyutlu bir çağrıdır. Bu tema, teolojiden felsefeye, bilimden psikolojiye kadar birçok disiplinle etkileşim içinde olup insanın hem bireysel hem de toplumsal yaşamı için derin anlamlar ve sorumluluklar içermektedir. Nimetler üzerindeki derin ve sürekli tefekkür, nankörlüğün panzehri ve şükürün anahtarıdır.

6. Abese Sûresi 33-42. Âyetler

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةُ (33) يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ (34) وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ (35) وَصَاحِبَتِهِ
وَبَنِيهِ (36) لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ (37) وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفُورَةٌ (38) ضَاكِئَةٌ
مُسْتَبْشِرَةٌ (39) وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ (40) تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ (41) أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ
(42)

“Kulakları sağır eden o ses geldiğinde. İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır. O gün her kişinin işi başından aşkındır. O gün birtakım yüzler ışıq saçır. Güleçtir, müjde almıştır. Birtakım yüzler de o gün toza toprağa bürünmüş. Kapkara kesilmiştir. İşte bunlar inkârcılardır, günahkarlardır.”²³⁷

Müfessirler 33-42. âyetlerin temalarını; akrabalarından kaçışın nedenini, sahha'nın anlamını, yüzlerin nurlu olmasının sebebini, kafirlerin yüzlerinin durumunu ve âyetlerin amacını dile getirmiştir. Müfessirlerin bu âyetlere ilişkin yaklaşımları, fenomenolojik araştırma deseni kullanılarak ortak deneyimler ve bireysel farklılıklar bağlamında analiz edilecektir.

²³⁷ Abese, 80/33-42.

33-42. âyetler, kıyamet gününü canlı bir şekilde resmederek dünya hayatının geçiciliğini vurgulamaktadır. Kıyamet gününde duyulacak ve dehşet uyandıracak o sese “sâhha” denir. O gün akrabaların birbirinden kaçışı çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Birinci yoruma göre herkes kendi derdine düşecek, kimse kimseyi göremeyecek ve herkes yalnızca kendini düşünecektir. İkinci yoruma göre ise akrabalar, birbirleri üzerindeki haklarından dolayı kaçışacaklardır. Üçüncü bir yoruma göre, kişi akrabasının yaşadığı büyük dehşeti görmemek için kaçacaktır. Dördüncü yorum ise, kişinin akrabasına yardım edemeyip elinden bir şey gelmemesi nedeniyle kaçacağını belirtir.²³⁸ Bu son âyetten çıkarılan anlam şudur ki, inananlar için kıyamet gününün korku ve dehşet dolu atmosferi yerini mutluluğa bırakacakken inanmayanlar için ise o korku ve dehşet anı kesintisiz bir şekilde devam edecektir.²³⁹

Bu âyetler, önceki âyetlerin bir devamı niteliğindedir. O kıyamet gününde müminlerin yüzleri münevver ve mesrur olacakken, inanmayanların yüzleri ise kararmış ve tozla kaplanmış bir halde olacaktır. Birinci grupta mutluluk duygusu hâkim olacak, ikinci grupta ise dehşet ve endişe belirginleşecektir. İmtihan edilen insan için dünya geniş bir alan sunmakta ve fırsatlar henüz tükenmemiştir. İnananlar bu fırsatları değerlendirdikleri için mutlu bir sonuca ulaşmışlardır. Ancak inanmayanlar, dünyanın bu genişliği içerisinde kendilerine tanınan zamanı değerlendirememiş ve bu zamanın kıymetini bilemedikleri için pişmanlıkları yüzlerine yansımıştır.²⁴⁰

Abdullah b. Abbas'tan (r.a) rivâyet edildiğine göre, “*es-sâhha*” kelimesi kıyametin isimlerinden biri olarak tefsir edilmiştir. O gün insan, en yakınları olan eşini, çocuğunu ve benzeri sevdiklerini dahi o telaş ve dehşet içinde görmek istemeyeceğinden onlardan kaçacaktır. Bu kaçışın bir nedeni de kaçılan kişilerin kendisinden bir talepte bulunacağı korkusudur. O anın çaresizliğinden ve dehşetinden dolayı herkes kendi durumuyla o kadar meşgul olacaktır ki başkalarıyla ilgilenmeyecektir.²⁴¹

Hiz. Aişe'nin (r.a) rivâyetine göre, Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*İnsanlar kıyamet gününde yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşrolunacaklardır.*” Hiz. Aişe (r.a), Hiz. Peygamber'e (s.a.v.): “*Ey Allah'ın Resulü, kadınlar ve erkekler bir arada haşır olacaklar ve birbirlerine bakmayacaklar mı?*” diye sorduğunda, Hiz.

²³⁸ Heyet vd., *Kur'an Yolu*, 5/257.

²³⁹ Heyet vd., *Kur'an Yolu*, 5/258.

²⁴⁰ Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, 24/126.

²⁴¹ Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, 24/126.

Peygamber (s.a.v.) ſu cevabı vermiſtir: “*Ey Aiſe, orada durum birbirine bakmaya imkân vermeyecek kadar dehſetlidir.*” İnanan insanların cennete gireceği anlaſıldıęında ise bu mutluluk yüzlerine yansıyacaktır.²⁴² İnkarcıların yüzlerinde ise belirgin bir acizlik ifadesi ve tozlu bir görünüm hâkim olacaktır. O an itibarıyla dahi ödöl ve ceza süreci baſlamıſ bulunmaktadır.²⁴³

İsrafil’in (a.s) ikinci kez sûra üflemesine “sâhha” denilmektedir. “Sâh” kelimesi, dolgun bir nesneye çarpmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda “sâhha” O büyük gürültü geldiği zaman vuku bulacak olan kıyamet,²⁴⁴ kulağı ſiddetle etkileyen ve insan üzerinde derin bir etki bırakan bir sesi ifade eder; aynı zamanda musibet ve afet anlamlarını da içerir. Bu sesin iki temel özelliği bulunmaktadır: Birincisi, çarpmanın etkisiyle ortaya çıkan sesin yarattığı etkidir; ikincisi ise bu sesin, ſiddeti itibarıyla diğer tüm sesleri bastırmasıdır. Bu durum, kıyametin en ſiddetli felaket olduğunu gösteren bir kanıttır.²⁴⁵

Yazır, sûra üfleme olgusunun mecazi bir anlatım içerdiğini belirtmiſtir. “Sâhha” ve sûra üfleme ifadelerinin her ikisi de aslında ſiddetin büyüklüğünü vurgulayan mecazi anlatımlardır. Bu iki ifadenin birlikte kullanılması, kıyametin korkunçluğunu ve dehſetini izah edebilmek ve bu durumu pekiſtirmek amacını taſımaktadır.²⁴⁶

O kıyamet gününde kiſi, akrabasını, eſini ve dostunu bir kenara bırakın; annesinden, babasından ve kardeſinden dahi kaçacaktır. Herkes kendi durumuyla o denli meſgul olacaktır ki birbirlerinden uzaklaſacaklardır. Bu kaçıſın nedeni, kiſinin anne babasından iyilik görmediği veya onlara karſı kusurlu davrandığı düşüncesi, kardeſinin dünyada kendisine yardım etmediği inancı ya da evladına dini eğitim vermediği gerekçesiyle yakasına yapışılacağı korkusudur. Bu nedenle insan, en yakınlarından dahi uzaklaſmayı tercih edecektir.²⁴⁷

Bu dehſetli durumun haber verilmesinin bir faydası bulunmaktadır ki o da iman edenlerin o günde yüzlerinin aydınlık olacağıdır. Bu durum, dünyada Allah’ın emir ve yasaklarını yerine getirmiſ olanlar için bir mükafatın olacağı anlamına gelmektedir.

²⁴² Taberî, *Tefsîrü’l-Taberî: Câmi’ü’l-beyân ’an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 24/127.

²⁴³ Taberî, *Tefsîrü’l-Taberî: Câmi’ü’l-beyân ’an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 24/127.

²⁴⁴ Isfehanî, Rağıb, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 579.

²⁴⁵ Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 8/540.

²⁴⁶ Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 8/541.

²⁴⁷ Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 9/263.

Âyetler ilk okunduğunda insanda bir ürpertiye neden olsa da yine de bir ümit ışığı belirmektedir. İbn Abbas, yüzün nurlu olmasını gece ibadetine bağlarken Dahhâk ise abdestle ilişkilendirmiştir.²⁴⁸

O kıyamet gününde aydınlık bir yüzle uyanmak için, birey Allah'ın emirlerini yerine getirerek İslam ile arınmaya gayret etmeli ve Allah'a kavuşma arzusunu büyük bir sevinçle taşımalıdır. Zira o gün gerçektir; bu dünya ise geçicidir. Kalıcı olan amellerdir ve Allah'ın huzuruna çıkıldığında yüzler ya aydınlık ya da karanlık bir halde olacaktır.²⁴⁹ O kıyamet gününde, şiddetli toplanma borusunun sesi duyulduğunda, kişi en yakınındaki insanlardan dahi uzaklaşacaktır.²⁵⁰ İnsanların o gün birbirlerinden kaçmasının nedenlerinden biri de birbirlerinin aleyhinde şahitlik etme endişesidir. O kıyamet gününde, yüzleri temiz ve mutlulukla dolu olanlar, amel defterlerini sağ tarafından alanlardır. Yüzleri kirli ve kederle bezeli olanlar ise, amel defterlerini sol tarafından alanlardır.²⁵¹ Tüm kâinatı yerle bir eden o sarsıntıyla insanlar bulundukları yerden kalkacak ve en yakınlarını dahi görmeye takati kalmayıp kendi canlarının derdine düşeceklerdir. O gün herkesin hali yüzüne yansıyacak ve inanmayanlar için zorlu bir gün olacaktır.²⁵²

Mevdûdî, kıyametle ilgili bu durumun Meâric sûresinin 10-15. âyetlerinde geçtiğini ifade etmiştir. “Kaçmak” fiili aracılığıyla, o gün hiç kimsenin kimseye yardım edemeyeceği belirtilmiştir. İnsanlar, birbirlerinden günahları, aleyhlerindeki şahitlikler ve yöneltilecek suçlamalar nedeniyle kaçacaklardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durum hakkında “*O gün onlardan her kişinin kendisine yetecek derecede bir derdi vardır*” buyurmuştur.²⁵³

“es-Sâhhatü” ve “el-Kâria” aynı anlamı taşımaktadır. Kıyametin habercisi olan bu korkunç ses, dünyanın yok olması ve gezegenlerin birbirine çarpması sonucu meydana gelecek ve “*kulakları sağır eden*” bir nitelikte olacaktır. Kıyametin şiddetiyle kişi tamamen kendi varlığına odaklandığı için en yakınlarından dahi kaçacaktır. Bu kaçışın temel nedeni, başkalarına yardım etmek yerine tüm enerji ve gücünü kendi kurtuluşu için harcama isteğidir. Bu durum, dünya nimetlerinin geçici olduğunu ve insanın yalnızca

²⁴⁸ Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 9/264.

²⁴⁹ Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 9/265.

²⁵⁰ Ateş, *Yüce Kur'an-ın Çağdaş Tefsiri*, 2/328.

²⁵¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 393.

²⁵² Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 13/307.

²⁵³ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 7/45, 46.

şükrederek âhireti kazanmaya yönelik çaba göstermesi gerektiğini hatırlatmaktadır.²⁵⁴ Tüm bu açık delillere rağmen, insanoğlunun gözlerini bir gaflet perdesi örtmüştür. O büyük kıyamet günü geldiğinde ise ellerinde yalnızca pişmanlık kalacaktır. Salih ameller işleyenler için ise mükafatlar büyük olacaktır. Yüzleri kapkara olanlara gelince; bu ifade toz, zillet tozu, siyahlık, hüznün ve keder siyahlığı gibi mecazi anlamlarda da kullanılmıştır. Bu yüzlerin, inanmayanların yüzleri olacağı belirtilmiştir. İnsan, hesap gününde dünya hayatında anlam veremediği, aklının almadığı ve mantığına ters düşen pek çok şeyle yüzleşecektir. Konular detaylı bir şekilde açıklanacak ve hak yolunda olanları gurur ve kibir sarmayacaktır. Kişi, o gün gördükleri karşısında kendinden emin bir şekilde, herhangi bir vesveseye kapılmadan olanları izleyecektir.²⁵⁵

İman edip doğru yolda ilerleyen bireyler, “sâhha” vuku bulduğunda, dünyadaki sorumluluklarını eksiksiz bir şekilde yerine getirmiş olmanın huzuruyla, adeta sevgilisine kavuşmuş gibi yüzleri sevinçle aydınlanacak ve neşe içinde olacaklardır. Öte yandan, dini gelenek ve öğretileri doğru bir şekilde öğrenmeyip hak ile batılı ayırt etmeksizin dinin emir ve yasaklarını ihlal eden kişilerin dine uygun hiçbir ameli bulunmamaktadır. Adaletle riâyet etmeyen, yalan söyleyen ve hayır yolunda infakta bulunmayan bireyler de o gün yüzlerinde bir endişe ve telaşla simsiyah bir görünüme sahip olacaklardır. İşte bunlar, günahkârlar ve kâfirlerdir.²⁵⁶

O anki şiddetin ve endişenin büyüklüğü dikkat çekicidir. İnsanın en yakınlarından dahi kaçması, o anın dehşetinin ve şiddetinin boyutlarını gözler önüne serer. Bu durum, yakınlık ilişkisi derecelendirilerek ifade edilmiştir; önce kardeşler, sonra anne baba, ardından eş ve evlat sıralamasıyla aktarılmıştır. “*Rivâyetlere göre, kardeşinden ilk kaçacak olan Habil, ebeveyninden ilk kaçacak olan Hz. İbrahim, eşinden ilk kaçacak olan Hz. Nuh ve Hz. Lut, oğlundan ilk kaçacak olan ise yine Hz. Nuh olacaktır.*” Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şu ifadeleri nakledilmiştir: “*Her kim Abese ve Tevellâ sûresini okursa, kıyamet günü yüzü güleç ve sevinçli bir halde gelecektir.*”²⁵⁷

Abese sûresinin ilk âyetlerinden son âyetlerine kadar bütüncül bir uyum sergilediği anlaşılmaktadır. Sûre, bir itâb (azarlama) üslubuyla nazil olan kısımlarında hakikati ortaya koyarken, sonunda ise bu hakikate kulak verenler ve vermeyenler için

²⁵⁴ Abduh-Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l Menâr*, 14/258.

²⁵⁵ Abduh-Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l Menâr*, 14/259.

²⁵⁶ Abduh-Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l Menâr*, 14/260.

²⁵⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1168.

ortaya çıkacak sonuçları göstermektedir. Derin anlamlar ihtiva etmektedir. Gerçekleri etkileyici bir şekilde ele almış ve ince ve değerli mesajlara yer vermiştir.²⁵⁸

Sûra üflendiği gün, o büyük gürültüyle birlikte kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuğundan dahi kaçacağı bir gündür. Kişi, eşinden ve evladından dahi iyilik ve sevap talep edecek, ancak olumsuz bir yanıt alacaktır. O öyle bir andır ki Meryem oğlu İsâ (a.s) t.y. şöyle buyurur: “*Bugün kendi nefsimden başka hiçbir şey isteyemem; hatta beni doğuran Meryem için dahi isteyemem.*” Hz. Peygamber’e (s.a.v) insanların ne halde diriltilecekleri sorulduğunda, aldıkları cevap karşısında şaşkınlık yaşamışlardır. Zira o, insanların kıyamet günü çıılçiplak, yalın ayak ve sünnetsiz olarak diriltileceğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) ayrıca, insanların kendi halleriyle meşguliyetlerinin öylesine büyük olacağını; başkalarını görmeye dahi mecalleri olmayacağını belirtmiştir.²⁵⁹

Cafer Sâdık’tan (ö. 148/765) nakledildiğine göre, âhiret gününde insanların kabirlerinden farklı gruplar halinde çıkarılacağı rivâyet edilmektedir. Bu farklı gruplar halinde çıkarılmanın gerekçesi, kişinin dünyadaki amellerinin kendisine gösterilecek olmasıdır. Bu bağlamda, bazı kimselerin maymun sûretinde, bazılarının domuz sûretinde ve diğerlerinin ise çeşitli hayvanların sûretlerinde haşredileceği ifade edilmektedir.²⁶⁰

Kur’ân’da Allah, müminler için ‘tuhberûn’ ifadesini kullanmıştır ki bu, Allah’ın nimetlerinin yüzlerine yansıdığı kişiler oldukları anlamına gelmektedir.²⁶¹ Buna mukabil, Allah’ı yok sayıp fitratlarını inkâr eden, aynı zamanda hakkı unutup çevrelerine de bu inkârı yayanlar bulunmaktadır.²⁶² Kâfir ve fâcir olarak nitelendirilen bu insanlar, Allah’ı ve âyetlerini görmezden gelerek hayatlarını farklı şeylerle doldurmuş ve günah işlemekte cesur davranmışlardır. Bu tutumları nedeniyle cennet nimetlerinden mahrum kalacak ve cehenneme gidecek olanlardır.²⁶³

Abese sûresi aracılığıyla Allah, Müslümanlara İslam’ın temel esasını ortaya koymaktadır. Zenginlik, fakirlik ve Peygamberlik gibi kavramlar, adalet ve eşitlik prensipleri çerçevesinde, yani sosyal sorumluluk anlayışıyla anlamlandırılmaktadır. Sûre,

²⁵⁸ Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 16/39.

²⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/350-352.

²⁶⁰ Nablusi, *Tefsîru'n-Nablusi*, 14/49.

²⁶¹ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/552.

²⁶² Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/553.

²⁶³ Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/554.

zenginliğin asıl sahibinin Allah olduğu vurgusuyla ve tevhit ilkesiyle başlamakta ve âhiret ilkesiyle son bulmaktadır. Sûreye bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yönelik itâbın asıl amacının sadece onu değil, tüm Müslümanları kapsayacak şekilde İslam inancının temelini oluşturmak olduğu görülmektedir. Sûre bencil, kendini beğenmiş ve kendini başkalarından üstün gören kişileri eleştirmekte, kimsesiz ve çaresiz insanlara ise önem atfetmektedir. Zenginliğin gerçek sahibinin Allah olduğu hatırlatılmakta ve yapılan her türlü davranışın diriliş ve hesap gününde karşılığını bulacağı ifade edilmektedir.²⁶⁴

Taberî, Zemahşerî, İbn Kesîr, Nablusî, Abduh-Rıza, Yazır, Kutub, Mevdûdî, Derveze, Küçük, Şimşek, Ateş, Karaman, Çekmegil ve Mutlu gibi müfessirlerin kıyamet sahnesi, âhiret bilinci, bireylerin amellerine göre ayrılması, müminlerin nimetlere kavuşması ve kâfirlerin azaba uğraması temalarında ittifak ettiğı; ancak Karaman ve Taberî'nin kıyamet tasvirini fiziksel olaylar, Yazır ve Zemahşerî'nin manevi ve psikolojik boyutlar, Ateş ve Kutub'un ise evrensel bir hesap vurgusu olarak yorumladığı görülmektedir. İbn Kesîr ve Nablusî 'yüzlerin parlaması'nı iman nuru, Abduh-Rıza ve Şimşek maddi refah, Çekmegil ve Küçük ise içsel huzur şeklinde açıklamaktadır. Mevdûdî ve Derveze kâfirlerin azabının ebedi bir azap olduğunu, Mutlu ve Ateş bunun sembolik olarak görülmesi gerektiğini, Yazır ve Karaman âyetlerin bireysel hesap anlamları içerdiğini, Kutub ve Mevdûdî ise toplumsal uyarı merkezli okunması gerektiğini ortaya koymaktadır ki müfessirler bu vb. bazı hususlarda ihtilaf etmişlerdir.

Müfessirler fenomenolojik olarak ortak görüş çerçevesinde âyetleri kıyametin dehşeti, ilahi adalet ve dünya hayatının geçiciliğı üzerine bir tefekkür ve uyarı olarak düşünür. Bu düşüncede müminlerin sevinci ve kâfirlerin pişmanlığı merkezî bir yer tutar. Bireysel farklılıklar bağlamında Yazır, "sâhha"nın mecazi anlatımına odaklanır. Abduh-Rıza ve Küçük, ahlaki ve manevi sonuçları vurgular. Mevdûdî ise kıyametin evrensel mesajına dikkat çeker.

²⁶⁴ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ani'l-Hâkim*, 1/125.

33-42. Âyetlerin Değerlendirilmesi

1. Kıyametin Dehşetli Atmosferi ve İnsan Psikolojisi:

“es-Sâhha”nın Anlamı ve Etkisi: “es-sâhha” kelimesinin kıyametin dehşetli bir sesi ve kulakları sağır eden bir musibet olduğu vurgulanır. Bu sesin şiddeti, insanların en yakınlarından dahi kaçmasına neden olacak kadar büyüktür. Bu durum, kıyametin sadece fiziksel bir yıkım değil, aynı zamanda psikolojik bir travma da olacağını gösterir.

Yakınlardan Kaçışın Nedenleri: İnsanların kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçışının çeşitli nedenleri sıralanmıştır. Bunlar; kıyametin dehşetinden dolayı kimsenin kimseyi düşünememesi, akrabalık haklarının talep edileceği endişesi, akrabanın kötü durumunu görmeye dayanamama ve kendi kötü durumunun görülmesini istememe gibi psikolojik ve sosyal dinamikleri içerir. Bu durum, o günkü bireysel odaklanmayı ve toplumsal bağların geçici olarak çözülmesini ifade eder.

Herkesin Kendi Derdine Düşmesi: Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “O gün onlardan her kişinin kendisine yetecek derecede bir derdi vardır.”²⁶⁵ hadisi, kıyamet gününün bireysel hesaplaşma ve sorumluluk günü olduğunu vurgular. Herkes kendi amelleriyle meşgul olacak ve hiç kimse başkalarına yardım etme veya onlarla ilgilenme imkânı bulamayacaktır.

1. Kıyametin Evrensel Boyutu ve Kozmik Değişim:

Sadece İnsanlığın Değil, Tüm Evrenin Sonu: “Tüm kâinatı yerle bir eden deprem” ifadesi, kıyametin sadece insanlık için değil, bilinen evrenin tamamı için bir son ve yeni bir başlangıç olduğunu ima eder. Bu kozmik boyut, olayın vahametini ve sıradan dünyevi olaylarla kıyaslanamaz büyüklüğünü vurgular. Gezegenlerin birbirine çarpması gibi tasvirler, evrenin mevcut düzeninin tamamen bozulacağını gösterir.

Doğa Kanunlarının İhlali: Kıyamet anında gerçekleşecek olan olaylar sûra üflenmesiyle ortaya çıkan dehşetli ses, depremler, kozmik çarpışmalar, bildiğimiz fiziksel doğa kanunlarının ötesinde bir müdahalenin olacağını gösterir. Bu, yaratılışın mutlak gücünün ve iradesinin tecelli edeceği bir an olarak anlaşılabilir.

²⁶⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 7/46.

2. Bireysel Hesaplaşmanın Önceliği ve Aile Bağlarının Zayıflaması:

“Herkes Kendi Derdine Düşecek”: Bu ifade, kıyamet gününde toplumsal ve ailevi bağların önemini yitireceğini, her bireyin kendi amelleri ve akıbetiyle baş başa kalacağını vurgular. Dünyada en güçlü olan sevgi ve bağlılık bağları bile o günkü dehşet ve kişisel kurtuluş kaygısıyla zayıflayacaktır.

Akrabalık Haklarının Muhasebesi: Akrabaların birbirlerinden kaçmasının bir nedeni olarak gösterilen “akrabalıktan doğan haklarını isteyecekleri endişesi” dünyada ihmal edilen veya yerine getirilmeyen sorumlulukların o gün yüzleşmeye neden olabileceğini düşündürür. Bu, sadece bireysel günahların değil, toplumsal ve ailevi ilişkilerdeki eksikliklerin de hesaba çekileceği bir an olacağını işaret eder.

3. Yüzlerin Dili ve İçsel Durumun Yansıması:

Yüzlerin Bir Ayna Oluşu: Müminlerin yüzündeki aydınlık ve inkârcıların yüzündeki karanlık, o günkü içsel durumun ve âhiretteki konumun dışa vurumu olarak anlaşılabilir. Yüzler, kelimelere gerek kalmadan kişinin imanını, amellerini ve beklediği sonucu açıkça gösterecektir.

Mecazi Anlamların Derinliği: İnkârcıların yüzleri için kullanılan “toz, zillet tozu, siyahlık, hüznün ve keder siyahlığı” gibi mecazi ifadeler, sadece fiziksel bir kararmayı değil, aynı zamanda manevi bir çöküşü, pişmanlığı ve umutsuzluğu da simgeler.

4. Peygamberlerin Bile Kendi Nefisleriyle Meşguliyeti:

Hz. İsa’nın “Bugün kendi nefsimden başka hiçbir şey isteyemem.”²⁶⁶ sözü, kıyametin dehşetinin peygamberler gibi Allah’a en yakın kulların bile etkileyeceğini gösterir. Bu durum, o gün herkesin kendi kurtuluşu için çabalayacağını en çarpıcı örneklerinden biridir.

²⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/346.

5. Dirilişin Şekli ve Dünyevi Kavramların Ötesi:

İnsanların “yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz” olarak diriltileceği hadis rivâyeti²⁶⁷, o gün dünyevi statülerin, giysilerin ve fiziksel özelliklerin hiçbir öneminin kalmayacağını gösterir. Herkes, yaratılıştaki ilk haliyle ve amelleriyle Allah’ın huzuruna çıkacaktır. Bu durum, dünyevi kibir ve gururun anlamsızlığını vurgular.

6. Abese Sûresinin Yapısal ve Tematik Bütünlüğü:

Sûrenin itâb (azarlama) ile başlayıp sonuçları göstermesi, Kur’ân’ın pedagojik üslubunu ve insanı uyandırma amacını yansıtır. Önce bir olay üzerinden (âmâ sahabenin gelişi) bir ders verilir, ardından bu dersin evrensel sonuçları kıyamet tasviriyle pekiştirilir. Bu yapısal bütünlük, sûrenin ana mesajının (hakikate duyarlılık ve âhiret bilinci) etkili bir şekilde iletilmesini sağlar.

7. Farklı Yorumların Zenginliği ve İnsanın Anlama Çabası:

Müfessirlerin âyetlere getirdiği çeşitli yorumlar, Kur’ân’ın derinliğini ve her bir kelimenin potansiyel anlam zenginliğini gösterir. Bu farklı yorumlar, insanın kutsal metinleri anlama ve onlardan ders çıkarma çabasının bir ürünüdür. Ancak bu çeşitlilik, temel mesajın (kıyametin dehşeti, hesap günü, müminlerin ve inkârcıların akıbeti) değişmezliğini vurgular.

Kıyamet temasını işlerken sadece korkutucu bir tablo çizmekle kalmaz, aynı zamanda müminler için bir umut ve müjde de sunar. Kıyamet gününün dehşeti, dünya hayatındaki sorumlulukların ciddiyetini ve âhirete hazırlığın önemini vurgular. İnsanın o gün en yakınlarından kaçacak olması, dünyevi bağların geçiciliğini ve asıl önemli olanın bireysel iman ve ameller olduğunu gösterir. Kur’ân’ın kıyameti canlı bir şekilde tasvir etmesi, insanın âhiret inancını güçlendirmeyi ve ona göre bir yaşam sürmesini teşvik etmeyi amaçlar. Abese sûresinin son âyetleri üzerinden kıyamet gününün dehşetini, insan psikolojisini ve müminlerle inkârcıların farklı sonlarını kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Farklı tefsirlerden yapılan alıntılar, konuya derinlik ve çok yönlülük katmaktadır. Okuyucuyu dünya hayatının geçiciliği ve âhiretin kalıcılığı üzerine düşünmeye ve buna göre bir yaşam tarzı benimsemeye davet etmektedir.

²⁶⁷ Taberî, *Tefsîrû't-Taberî: Câmi'û'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 24/127.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Abese sûresi, Kur'ân-ı Kerim'in 80. sûresi olup Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İbn Ümmü Mektûm olayından kıyamet gününün tasvirine uzanan geniş bir tematik yelpazede, İslam'ın tevhit, adalet, eşitlik ve âhiret bilinci gibi temel ilkelerini güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Sûrenin ilk âyetleri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tebliğ sürecinde Kureyş ileri gelenlerine öncelik vermesi ve görme engelli sahabe İbn Ümmü Mektûm'un talebine anında yanıt verememesi üzerine nazil olmuş, ilahi bir uyarıyla bireylerin samimiyet ve takvasının dünyevi statülerden üstün olduğunu vurgulamıştır. Bu olay, Hz. Peygamber'in (s.a.v) beşerî yönünü ve vahiy ile rehber kılınmış ahlaki olgunluğunu yansıtırken İslam'ın evrensel eşitlik ilkesini pekiştirmektedir. Müfessirler, bu uyarının Hz. Peygamber'e (s.a.v.) özgü olmadığını, aksine tüm Müslümanlara; bireyleri dış görünüş veya toplumsal konumla değil, kalplerindeki ihlasla değerlendirme sorumluluğu yüklediğini belirtmektedir.

Sûrenin 11-12. âyetleri, Kur'ân'ın "tezkire" (hatırlatma) niteliğini öne çıkarıp bireyin hür iradesine vurgu yaparak hidâyetin kişisel bir çaba ve tercihle mümkün olduğunu ifade eder. "Kellâ" ifadesiyle başlayan sert ton, samimi hakikat arayışının ihmal edilmemesi gerektiğini bildirirken Kur'ân'ın evrensel ve kapsayıcı doğasını ortaya koyar. Ateş ve Mevdûdî gibi müfessirler, bu âyetlerin bireyin nankörlük eğilimini ve Allah'ın nimetlerine karşı sorumluluğunu hatırlattığını vurgular. Âyetler, Hz. Peygamber'in (s.a.v) tebliğ görevinin insanları zorla hidâyete erdirmek değil, ilahi mesajı ulaştırmak olduğunu teyit ederek, İslam'ın davet edici niteliğini yansıtır.

13-16. âyetler, Kur'ân'ın ilahi niteliğini, mukaddesliğini ve seçkin elçiler (melekler veya vahiy katipleri) aracılığıyla korunmuşluğunu vurgulayarak onun hidâyet rehberi olarak eşsiz konumunu öne çıkarır. "Mukaddes sayfalar" ve "sefer" ifadeleri, farklı tefsir yaklaşımlarıyla (Kur'ân, Levh-i Mahfuz veya önceki kutsal kitaplar) zengin bir anlam katmanı sunar. Kutub'un yorumu, Kur'ân'ın bireyleri maddi değerlerden uzaklaştırarak manevi bir dönüşüm sağladığını belirtirken Şimşek ve Küçük; Kur'ân'la kurulan ilişkinin bireyin ahlaki ve manevi gelişimini dönüştürücü etkisini vurgular. Bu âyetler, Kur'ân'ın hem semavi hem de arzî düzeyde saflığını ve evrensel mesajını pekiştirir.

17-23. âyetler, insanın yaratılışındaki mucizevi süreci (nutfeden yaratılma, doğum, ölüm ve yeniden diriliş) ve buna rağmen sergilediği nankörlüğü kınayarak şükür ve tefekkür çağrısı yapar. Taberî ve diğer müfessirler, “yolu kolaylaştırdı” ifadesini fiziksel yaratılış veya manevi irade bağlamında yorumlayarak insanın hem bedensel hem de ahlaki sorumluluğunu ele alır. Müşriklerin yeniden dirilişi inkâr etmesi, âyetlerde çelişkili bir tutum olarak eleştirilirken İbn Kesîr’in aktardığı hadis, âhiret inancının kesinliğini güçlendirir. Âyetlerin modern bağlamda, maddi refah ve teknolojik ilerlemelerin bireyleri Allah’ın nimetlerinden uzaklaştırdığı bir ortamda, tefekküre dayalı bir bilinçlenme gerekliliğini vurguladığı söylenebilir.

24-32. âyetler, su döngüsünden bitkilerin filizlenmesine, meyvelerden hayvanların beslenmesine kadar uzanan nimetler üzerinden Allah’ın kudretini ve cömertliğini tasvir eder. “İnsan yediğine bir bakıp düşünsün.” çağrısı, günlük yaşamda tüketilen gıdaların ilahi bir düzenin ürünü olduğunu hatırlatır. Mücâhid, Yazır ve Taberî gibi müfessirler, “ebb” ve “gadban” gibi ifadeleri farklı bağlamlarda yorumlayarak nimetlerin çeşitliliğini ve kapsayıcılığını vurgular. Âyetlerin bilimsel boyutu, su döngüsü ve toprağın oluşumu gibi süreçlerin modern bilimle uyumunu göstererek Kur’ân’ın evrensel hitâbının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar. Günümüzde, teknolojik ilerlemelerin nimetlerin ilahi kaynağını gölgelemesi, âyetlerdeki şükür ve tefekkür vurgusunu daha da anlamlı kılmaktadır.

33-42. âyetler, kıyamet gününün dehşetini ve amellerin sonuçlarını çarpıcı bir şekilde tasvir ederek dünya hayatının geçiciliğini ve âhiret bilincinin gerekliliğini vurgular. “Sâhha” ile başlayan kıyamet sahnesi, bireylerin en yakın akrabalarından kaçacağı, yalnızca kendi amelleriyle yüzleşeceği bir ortamı betimler. Müminlerin aydınlık yüzleri ile inkârcıların tozlu ve kararmış yüzleri, dünya hayatındaki tercihlerin âhiretteki yansımalarını sembolize eder. İbn Abbâs, Dehhâk ve Mevdûdî gibi müfessirler, bu âyetlerin bireysel sorumluluğu ve kıyametin evrensel etkisini vurgularken Hz. Aişe’nin rivâyeti ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) hadisleri, o günün psikolojik ve manevi ağırlığını ortaya koyar. Modern bağlamda maddi değerlere odaklanma eğilimi, âyetlerin âhiret bilinci çağrısını daha acil hale getirmektedir.

Abese sûresi, Hz. Peygamber’in (s.a.v) İbn Ümmü Mektûm olayından kıyamet gününün tasvirine uzanan anlatımıyla, İslam’ın tevhit, adalet, eşitlik ve âhiret bilinci ilkelerini bütüncül bir şekilde ortaya koyan evrensel bir mesaj sunar. Sûre, Kur’ân’ın

mukaddes bir hidâyet rehberi olduğunu, insanın yaratılışındaki mucizeleri ve nimetlerin ilahi kaynağını tefekkür ederek şükretmesi gerektiğini vurgular. İbn Ümmü Mektûm olayındaki ilahi uyarı, bireylerin samimiyet ve takvasının dünyevi statülerden üstün olduğunu öğretirken kıyamet tasviri, dünya hayatının geçiciliği ve amellerin âhiretteki sonuçlarını hatırlatır. Müminlerin aydınlık yüzleri ile inkârcıların kederli yüzleri, iman ve nankörlüğün zıt sonuçlarını sembolize eder. Günümüzde, maddi değerlere odaklanma ve nimetlerin ilahi kaynağını unutma eğilimi, sûrenin tefekkür, şükür ve âhîret bilinci çağrısını daha anlamlı kılmaktadır. Kur'ân, insanın fıtratına uygun olarak samimiyet, adalet ve takva ile hidâyete ulaşmasını sağlayan bir rehberdir. Abese sûresi, bireyleri dünyevi ölçütlerden uzaklaşarak Allah'ın emirlerine yönelmeye, nimetlere şükretmeye ve âhîret için hazırlanmaya davet eder. Zira iman ve salih ameller, ebedi kurtuluşun anahtarıdır, nankörlük ise yalnızca pişmanlık getirir.

KAYNAKÇA

- Abduh, Şeyh Muhammed- Rızâ, Muhammed Reşîd. Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hakîm Tefsiru'l Menâr. İstanbul: Ekin, ts.
- Altay, Vildan. Hitâbî Dilin Kitâbî Metne Yansıması: Abese Sûresi Örneği. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2017.
- Ateş, Süleyman. Yüce Kurân-ın Çağdaş Tefsiri. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Aydemir, Abdullah. “Abese Sûresi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 1/305-306. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bahrânî, Hâşim b. Süleymân b. İsmâîl b. Abdilcevâd el-Hüseynî el-. el Burhan fî Tefsiri'l Kur'ân. Lübnan: Müessesetü'l Â'la, ts.
- Basri, Ebu Abdurrahman el-Halil bin Ahmed bin Amr bin Tamim el-Farahidi el-. Kitabül Ayn. Darül Kütübül Hilal, ts.
- Boyalık, M. Talha. “Geleneksel Dönemde Tefsir İlmi”. İslâmî İlimlerde Klasik ve Modern Yaklaşımlar. (ed.) Seyit Ali Tüz- İsmail Kurt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023.
- Câbirî, Muhammed Âbid. Fehmü'l Kur'an. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Mana, 2013.
- Coşkun, Muhammed. Modern Dünyada Kur'an Yorumu: Tefsir Disiplininde Çağdaş Tartışmalar. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2018.
- Çelebi, İlyas (ed.). İslâmî İlimlerde Klasik ve Modern Yaklaşımlar. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023.
- Demirci, Muhsin. Tefsir Tarihi. İstanbul: IFAV, 19. Basım, 2014.
- Demirkol, Nihat. “Sure-Konulu Tefsir Bağlamında Nasr Suresine Genel Bir Bakış”. Genç Mütefekkirler Dergisi 1 (2020), 76-110.
<http://ktp.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=tr&midno=146525625&MakaleAdi2=nasr+suresi>

- Derveze, İzzet. et-Tefsirü'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri. çev. Karataş Şaban vd. 7 Cilt. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.
- Derveze, M. İzzet. et-Tefsirü'l-Hadîs. çev. Şaban Karataş. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.
- Elik, Hasan- Coşkun, Muhammed. Tevhit Mesajı. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 330, ts.
- Elik, Hasan- Coşkun, Muhammed. Tevhit Mesajı İndirildiği Dönemin Işığında Kur'an Tefsiri. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 330, 4. Basım., 2020.
- Fairus, Fairus vd. "Face, Posture, And Gesture (Study of Kinesik Aspects in Qur'an)". Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal) : Humanities and Social Sciences 1 (22 Aralık 2018), 330-343. <https://doi.org/10.33258/birci.v1i4.126>
- Hanbel, Ahmed b. el-Müsned. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421.
- İsfahanî, Rağıb, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed el-Ma'rûf bi'r-Râğıb. Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü. çev. Abdulkaki Güneş- Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra, 3., 2012.
- İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer. Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm. (ed.) Şuayb Arnavud. Beyrut: Dârü'r-Risâle el-Âlemiyye, 1431.
- Karagiyim, Servet. Abese Sûresinin Tefsiri. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2016.
- Karaman, Fikret vd. Dini Kavramlar Sözlüğü. (ed.) İsmail Karagöz. 1 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım., 2007.
- Kur'an Yolu Meâli. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 6., 2017.
- Karaman, Hayreddin (ed.). Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 5. baskı., 2014.

- Keleş, Kübra vd. Çağdaş Tefsir Ekolleri. (ed.) Aykut Kaya. Ankara: İlâhiyât Yayın, 2023.
- Kutub, Seyyid. fî Zılâli'l-Kur'ân. İstanbul: Araştırma, 1992.
- Küçük, Ali. Besâiru'l-Kur'ân. (ed.) Murat Bahar. İstanbul: Beka Yayınları, 3. Basım, 2023.
- Kürün Çekmegil, Semra. Okuyucu Tefsiri. 13 Cilt. İstanbul: Nida Yayınları, 2. Baskı., 2006.
- Mevdûdî, Ebu'l-a'lâ. Tefhimu'l Kur'an Tefsiri. çev. Muhammed Han Kayani vd. thk. Ali Bulaç. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. bs., 2005.
- Mutlu, İsmail. Kur'an-! Kerim Meali Meal-Tefsir. İstanbul: Mutlu, 2022.
- Nablusi, Muhammed Râtıb en-. Tefsîru'n-Nablusî. 14 Cilt. Ürdün/Amman: Müessetü'l-Fursân, 1438.
- Öztürk, Mustafa. Osmanlı Tefsir Mirası. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er. Tefsîrü Fahri'r-Râzî el-Müştehir bi't-Tefsîri'l-kebîr ve Mefâtihü'l-gayb. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed. Esbâbü'n-Nüzûl. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1388.
- Sevinç, Sümeyye. Tefsir Araştırmalarında Yöntem. (ed.) Rabia Yıldırım- Ayşenur Aydın. Ankara: İlahiyat, 2023.
- Shahmoradi, Robab- Nabavi, Seyyedmaji. "The Review of the Proposed Words of James Bellamy in Verse 52 of Surah Hajj and Verse 32 of Surah 'Abasa". International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding 6 (11 Temmuz 2019), 660. <https://doi.org/10.18415/ijmmu.v6i3.862>
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş. Fethü'l Kadir. Beyrut/Lübnan: Dar Al-Maarifa, 4. Basım, 2007.
- Şimşek, M. Sait. Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. Tefsîrû't-Taberî: Câmi'û'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân. (ed.) 'Abdullah b. 'Abdulmuhsîn et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hicr, 1422.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-. Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk. Kahire: Dârü'l-Meârif, 1960.
- Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Ğalib el-Âmülî Ebû Cafer et-. Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'an. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Dâru Hicr li-Tabâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî ve'l-İ'lân, 1422.
- Taşçı, Sema Nur. Modern Yönelişlerin Tefsir Üzerindeki Etkileri: -Oryantalizm, Kur'aniyyûn ve Tarihsellik Üzerine Bir Çalışma-. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Tay, Mesut. "Abese Suresi Bağlamında Hz. Peygamber'e Yöneltilen 'Îtâb' Ayetleri". Bitlis İslamiyat Dergisi 3/2 (15 Aralık 2021), 50-64. <https://doi.org/10.53442/bider.vi.1026043>
- Yazır, Muhammed Hamdi. Hak Dini Kur'ân Dili. İstanbul: Zehraveyn, 1939.
- Zahro, Faiz. "I'jâzu al-Saj'i fî Sûratai al-Nâzi'ât wa 'Abasa". Journal of Arabic Literature (Jali) 1 (06 Ağustos 2020), 105-123. <https://doi.org/10.18860/jali.v1i2.9260>
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz M. Murtazâ. Tâcü'l-'arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs: Şerhu'l-Kâmûs. Kahire: Matbaatu'l-Hayriyye, 1306.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. el-Keşşâf 'an hâkâ'îkı ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fî vücûhi't-te'vîl. 6 Cilt. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- "Abese Sûresinin Faziletleri- Yahoo Turkey Arama Sonuçları". Erişim 03 Mayıs 2025. https://tr.search.yahoo.com/search;_ylt=Awr.pFEp2ZBnHwIAAgADjgx.;_ylc=X1MDMjExNDc1MjAwMwRfcgMyBGZyA21jYWZlZQRmcjIDc2ltdG9wBGdwcmllkA1VFR2w0RGRtU0RLWUptUzhBTnhod0EEbl9yc2x0AzAEbl9zdWdnAzAEb3JpZ2luA3RyLnNlYXJjaC55YWhvby5jb20EcG9zAzAEcHFzdHIDBHBxc3RybAMwBHFzdHJsAzEyBHF1ZXJ5AyVEOSU4MSVEOCVCNiVEOSU4NCUyMCVEOCVCMYVEOSU4OCVEOCVCMsVEOCVBOSUyMCVEOCVC

OSVEOCVBOCVEOCVCMwR0X3N0bXADMTCzNzU0NjE0NQ--
?p=%D9%81%D8%B6%D9%84+%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9+%D
8%B9%D8%A8%D8%B3&fr=mcafee&type=E210TR91105G0&fr2=sb-top

